

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής

Π.Μ.Σ. «Δημόσια Οικονομική & Πολιτική»

«Οικονομία και πολιτική της Ελλάδας στη μεταπολεμική περίοδο»

Φώτιος Τσούτσας

**Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής
του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος
Ειδίκευσης στη Δημόσια Οικονομική και Πολιτική.**

Αιγάλεω, 2021

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής

Π.Μ.Σ. «Δημόσια Οικονομική & Πολιτική»

Οικονομία και πολιτική της Ελλάδας στη μεταπολεμική περίοδο

Φώτιος Τσούτσας, Α.Μ.: 19033

Επιβλέπων: Θεόδωρος Παπαηλίας, Καθηγητής, του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, Τμήμα
Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Λογιστικής &
Χρηματοοικονομικής του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής για την απόκτηση Μεταπτυχιακού
Διπλώματος Ειδίκευσης στη Δημόσια Οικονομική και Πολιτική.

Αιγάλεω, 2021

University of West Attica

School of Administration, Economic, and Social Sciences

Department of Accounting & Finance

M.Sc. in Public Economics and Policy

Economy and politics of Greece in the post-war period

Fotios Tsoutsas, R.N.: 19033

Supervisor: Theodoros Papaelias, Professor, University of the West Attica, Dept. of Accounting and Finance

Master Thesis submitted to the Dept. of Accounting & Finance of the University of West Attica in partial fulfilment of the requirements for the degree of M.Sc. in Public Economics and Policy

Aigaleo, Greece, 2021

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής

Π.Μ.Σ. «Δημόσια Οικονομική & Πολιτική»

Τίτλος εργασίας

«Οικονομία και πολιτική της Ελλάδας στη μεταπολεμική περίοδο»

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής

Φώτιος Τσούτσας, Α.Μ.: 19033

Εγκρίθηκε από την εξεταστική επιτροπή την 15/07/2021

ΟΝΟΜΑ ΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΔΑ / ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΠΑΠΑΗΛΙΑΣ	ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	
ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ ΒΑΒΟΥΡΑ	ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΗΣ- ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ	
ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ	ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο κάτωθι υπογεγραμμένος **ΤΣΟΥΤΣΑΣ ΦΩΤΙΟΣ** του **Νικολάου**, με αριθμό μητρώου 19033, φοιτητής του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών **Δημόσια Οικονομική & Πολιτική** του **Τμήματος της Σχολής Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών** του **Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής**, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών, ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου.

Ο δηλών

Φώτιος Τσουτσας

*Στα παιδιά μου
Νικόλαο και Θεοδώρα*

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα Καθηγητή μου και Διευθυντή του μεταπτυχιακού προγράμματος, κύριο Θεόδωρο Παπαηλία, για την πολύτιμη βοήθειά του κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας.

Θα ήθελα ακόμη να ευχαριστήσω το σύνολο του διδακτικού προσωπικού του Μεταπτυχιακού Προγράμματος για τις γνώσεις που μου προσέφεραν κατά τη φοίτησή μου.

Οικονομία και πολιτική της Ελλάδας στη μεταπολεμική περίοδο

Περίληψη

Το αντικείμενο της έρευνας είναι η παρουσίαση των εξελίξεων στην ελληνική οικονομία και στην πολιτική ζωή στη μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο περίοδο.

Η έρευνα παρακολουθεί τις σπουδαιότερες εξελίξεις που χαρτογραφούν την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας.

Συγκεκριμένα, αναλύονται:

- Η δημογραφική εξέλιξη, που επηρεάζει ουσιαστικά την πορεία της χώρας
- Οι διαρθρωτικές αλλαγές στους βασικούς τομείς, ιδιαίτερα στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα.
- Η μεταβολή στην απασχόληση (και στην ανεργία) του εργατικού δυναμικού
- Οι πολιτικές εξελίξεις στην μετά τα 1945 έτη
- Οι δυνατότητες περαιτέρω ανάπτυξης της χώρας

Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος η έρευνα σκοπεύει να κινηθεί σε τρία επίπεδα.

Στο πρώτο θα παρουσιάσει τις εξελίξεις της ελληνικής οικονομίας επί τη βάση των δεδομένων της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Στο δεύτερο θα προχωρήσει σε συνοπτική ανασκόπηση των πολιτικών εξελίξεων

Στο τρίτο θα παρατεθεί ένα σχέδιο ερμηνείας το οποίο, κατά την προσωπική μας άποψη αποτυπώνει τις μεταβολές.

Με βάση την παράθεση των στοιχείων θα τεθούν τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

- Οι παράγοντες που διαδραμάτισαν θετικό ρόλο στην περίοδο 1946–1974 συνέχισαν να έχουν την ίδια ισχύ και στα μετέπειτα έτη;
- Η καθοδική πορεία της οικονομίας ήταν δομικά αναπόφευκτη και απλώς οι ατυχείς κυβερνητικές επιλογές επιδείνωσαν την κατάσταση;
- Τα ληφθέντα μέτρα της περιόδου 2010–2020 είναι δυνατόν να επαναφέρουν την οικονομία σε μακροχρόνια βάση σε ρυθμούς ανάπτυξης εκ νέου τέτοιους, ώστε να παραμείνει η χώρα στη ζώνη των πλέον προηγμένων;

Με βάση την προσέγγιση, που πραγματοποιήθηκε, προέκυψαν τα ακόλουθα αποτελέσματα:

- Η ελληνική οικονομία στην αμέσως μεταπολεμική περίοδο εκμεταλλεύτηκε τη συνάφειά της με τις χώρες της Δύσης (του Πρώτου Κόσμου)
- Στη δεύτερη περίοδο οι προωθητικοί παράγοντες άρχισαν να εξαφανίζονται και η άνοδος της παγκοσμιοποίησης τους διέκοψε.
- Εκτιμάται ότι το χαμηλό επίπεδο, στο οποίο ευρίσκεται η οικονομία του 2020, αποτελεί εφιαλτήριο για άνοδο. Ωστόσο, μετά από λίγα έτη, μια σειρά από δομικά χαρακτηριστικά της οικονομίας, όπως γήρανση πληθυσμού και υπερβολικό συνταξιοδοτικό κόστος (χαμηλός βαθμός αναπλήρωσης), ανεπαρκείς υποδομές (οδικό δίκτυο μέτριο, σιδηροδρομικό ανεπαρκές, λιμένες μέτριας ικανότητας κ.λπ.), εκτεταμένη αυτοαπασχόληση, που συντηρεί τεράστια φοροδιαφυγή και άρα επιβάρυνση των μισθωτών και των συνταξιούχων κυρίως, θα φρενάρει τους ρυθμούς ανάπτυξης. Σε αυτό θα πρέπει να συνυπολογισθεί και το βάρος εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους για το οποίο υπάρχει ελάφρυνση μέχρι το 2030.

Η δομή της εργασίας συντίθεται από τα ακόλουθα μέρη.

Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται η προσπάθεια απογείωσης της οικονομίας (περίοδος προ του 1946).

Στο δεύτερο μέρος εκθέτονται τα κύρια σημεία της ωριμότητας (περίοδος 1950–2009), κατά την οποία η χώρα έγινε μέλος της Ε.Ο.Κ. και μετέπειτα της Ε.Ε., αποτελώντας τη σημαντικότερη οικονομία της νοτιοανατολικής Ευρώπης.

Στο τρίτο σημειώνεται η φάση καθόδου (2010–2020), φάση στην οποία η χώρα εισήλθε σε καθεστώς επιτήρησης (μνημόνια κ.λπ.).

Λέξεις κλειδιά: Εκλογές στην Ελλάδα, κοινωνική ιστορία Ελλάδος, η οικονομία κατά την περίοδο των μνημονίων, πολιτικές εξελίξεις μεταπολεμικά.

Economy and politics of Greece in the post-war period

Abstract

The object of the research is to explore the developments in the Greek economy and the political life for the period after the Second World War.

The research analyzes the most important differentiation that affected the progress of the Greek economy.

More specifically, the research analyzes:

- The demographic transition, which affects substantially the prospect of the country
- The structural changes in main economy sectors, especially the primary and secondary.
- The changes in employment (and unemployment)
- The political transformations for the years after 1945
- The possibilities for further development of the country

The research is divided in three sections.

The first presents the developments of the Greek economy based on the data of Hellenic Statistical Authority (ELSTAT). The second provides a brief overview of the political transformations. The third is devoted to an interpretation plan which, in our personal view, reflects the changes.

Based on the citation of the data, the following research questions are setting out:

- Did the factors that played a positive role in the period 1946–1974 continue to have the same effect in the following years?
- Was the economic downturn structurally inevitable and the unfortunate government choices just simply worsen the situation?
- Can the measures, taken in the period 2010–2020, be restore the economy on a long-term basis to growth rates again, so that the country remains in the zone of the most developed ?

Based on the research approach, the following results were obtained:

- The Greek economy immediately after the post-war period took advantage of its affinity with the countries of the First World
- In the second period the promoters factors began to disappear and the rise of the globalization stopped them.

- It is estimated that the low level, which is the economy of 2020, constitute springboard for growth. However, after a few years, a number of fundamental structural features of the economy, such as the ageing population and the excessive retirement costs (low replacement), inadequate infrastructure (poor road network, inadequate railways, medium size ports, etc.), extensive self-employment, which maintain a huge tax evasion that burdens employees and retirees, will slow down growth rates. It should be included the burden of servicing the public debt for which there is repaid relief until 2030.

The structure of the research is composed of the following parts.

The first part presents the attempt to take off the economy (period before 1946).

The second part sets out the main points of economic maturity (period 1950–2009). During that period the country became member of the European Economic Community (EEC), incorporate into the new formation which named European Union (EU) constituting the most important economy in south-eastern Europe.

The third analyzes the economic downfall (2010–2020), a phase in which the country entered a surveillance monitoring (memorandum, etc.).

Keywords: Elections in Greece, social history of Greece, the economy during the period of the memoranda, political developments after the war.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	xiii
Abstract.....	xv
Περιεχόμενα	xvii
Κατάλογος Πινάκων.....	xvii
Κατάλογος Πινάκων Παραρτήματος.....	xviii
Κατάλογος Συντομογραφιών.....	xix
Κεφάλαιο 1: Η προσπάθεια συγκροτησης του κράτους: Συνοπτική Ανασκόπηση	1
1.1. Οι δημογραφικές εξελίξεις και η προσπάθεια διεύρυνσης της χώρας	1
1.2. Αστικοποίηση.....	2
1.3. Η Οικονομική κατάσταση	3
1.4. Οι πολιτικές εξελίξεις.....	5
Κεφάλαιο 2: Η Ελλάδα μεταξύ 1950–2009	9
2.1. Εισαγωγή: Η κατάσταση στη βιομηχανία και τα δάνεια της χώρας	9
2.1.1 Η βιομηχανία και η ξένη βοήθεια.....	9
2.1.2. Τα δάνεια της Ελλάδος.....	12
2.1.3 Η εξέλιξη της Απασχόλησης και της ανεργίας.....	13
2.1.4 Η εξέλιξη του πληθωρισμού.....	15
2.2 Οι πολιτικές εξελίξεις μέχρι το 2009.....	16
Κεφάλαιο 3: Η Ελλάδα στην Περίοδο 2009–2020	43
3.1 Οι πολιτικές εξελίξεις.....	43
3.2 Η οικονομία υπό επιτήρηση (2010 – σήμερα)	52
Βιβλιογραφία	59
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	61

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1.1	Πληθυσμός και έκταση Ελλάδας 1821–1951	1
Πίνακας 1.2	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα, Καθαρό Εθνικό Εισόδημα	4
Πίνακας 1.3	Πάγιο Κεφάλαιο	7
Πίνακας 1.4.	Δείκτες καταναλωτή	8
Πίνακας 2.1	Βοήθεια Η.Π.Α. προς Ελλάδα κατά τα έτη 1944–1962	10
Πίνακας 2.2	Εισροή κεφαλαίου στην Ελλάδα (στα δημόσια ταμεία) 1944–1962	11
Πίνακας 2.3	Μετακινήσεις στο διάστημα 1951–1971	13
Πίνακας 2.4	Δείκτης τιμών καταναλωτή 2009=100	16

Πίνακας 2.5	Αποτελέσματα εκλογών Μαρτίου 1946	18
Πίνακας 2.5.1	Αποτελέσματα εκλογών Μαρτίου 1946–Κατανομή εδρών	18
Πίνακας 2.6	Αποτελέσματα δημοψηφίσματος 1946	19
Πίνακας 2.7	Αποτελέσματα εκλογών Μαρτίου 1950	20
Πίνακας 2.8	Αποτελέσματα εκλογών Σεπτεμβρίου 1951	22
Πίνακας 2.9	Αποτελέσματα εκλογών Νοεμβρίου 1952	23
Πίνακας 2.10	Αποτελέσματα εκλογών 19ης Φεβρουαρίου 1956	23
Πίνακας 2.11	Αποτελέσματα εκλογών 11ης Μαΐου 1958	25
Πίνακας 2.12	Αποτελέσματα εκλογών 29ης Οκτωβρίου 1961	26
Πίνακας 2.13	Αποτελέσματα εκλογών 3ης Νοεμβρίου 1963	27
Πίνακας 2.12.1	Κατανομή εδρών	28
Πίνακας 2.14	Αποτελέσματα εκλογών 16ης Φεβρουαρίου 1964	28
Πίνακας 2.13.1	Κατανομή εδρών	28
Πίνακας 2.15	Αποτελέσματα εκλογών 17ης Νοεμβρίου 1974	31
Πίνακας 2.16	Αποτελέσματα δημοψηφίσματος 1974	32
Πίνακας 2.17	Αποτελέσματα εκλογών 20ης Νοεμβρίου 1977	32
Πίνακας 2.18	Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 1981	34
Πίνακας 2.19	Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 2ας Ιουνίου 1985	35
Πίνακας 2.20	Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 18ης Ιουνίου 1989	36
Πίνακας 2.21	Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 5ης Νοεμβρίου 1989	37
Πίνακας 2.22	Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 8ης Απριλίου 1990	38
Πίνακας 2.23	Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 10ης Οκτωβρίου 1993	39
Πίνακας 2.24	Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 22ης Σεπτεμβρίου 1996	39
Πίνακας 2.25	Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 9ης Απριλίου 2000	40
Πίνακας 2.26	Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 7ης Μαρτίου 2004	41
Πίνακας 2.27	Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 16ης Σεπτεμβρίου 2007	42
Πίνακας 3.1	Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 4ης Οκτωβρίου 2019	43
Πίνακας 3.2	Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 6ης Μαΐου 2012	45
Πίνακας 3.3	Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 17ης Ιουνίου 2012	46
Πίνακας 3.4	Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 25ης Ιανουαρίου 2015	47
Πίνακας 3.4.1	Αποτελέσματα δημοψηφίσματος 5 ^{ης} Ιουλίου 2015	48
Πίνακας 3.5	Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 20ης Σεπτεμβρίου 2015	49
Πίνακας 3.6	Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 7ης Ιουλίου 2019	50
Πίνακας 3.7	Το δημόσιο χρέος 2000 –2021	56

Κατάλογος Πινάκων Παραρτήματος

Πίνακας I	Απογραφή Πληθυσμού 2011. Απασχολούμενοι, κατά φύλο, ομάδες ηλικιών και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας (διψήφιο)	62
-----------	---	----

Πίνακας II	Απογραφή Πληθυσμού 2011. Άνεργοι, κατά φύλο, ομάδες ηλικιών και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας (διψήφιο)	64
Πίνακας III	Ελλάς: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε τρέχουσες τιμές	66
Πίνακας IV	Ελλάς: Αποταμίευση – Επενδύσεις, 2014 – 2019	67

Κατάλογος Συντομογραφιών

Α.Ε.Π.	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΝ.ΕΛ.	Ανεξάρτητοι Έλληνες
Δ.Ν.Τ.	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΔΗΜ.ΑΡ.	Δημοκρατική Αριστερά
ΔΗ.Κ.ΚΙ.	Δημοκρατικού Κοινωνικού Κινήματος
Ε.Δ.Α.	Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά
Ε.Δ.Ε.Σ.	Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Κ.Κ.Α.	Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση
Ε.Κ.Τ.	Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
Ε.Λ.Α.Σ.	Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού
Ε.Ο.Κ.	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
Ε.Π.Ε.Κ.	Εθνική Προοδευτική Ένωσις Κέντρου
Ε.Ρ.Τ.	Εθνική Ραδιοφωνία Τηλεόρασης
Ε.Σ.Σ.Δ.	Ένωση Σοσιαλιστικών Σοβιετικών Δημοκρατιών
Ε.Ρ.Ε.	Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση
Ε.Α.Μ.	Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου
ΕΝ.Φ.Ι.Α.	Ενιαίος Φόρος Ιδιοκτησίας Ακινήτων
Ε.ΔΗ.Κ.	Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου
Ε.Κ. – Ν.Δ.	Ένωση Κέντρου – Νέες Δυνάμεις
Ε.Κ.	Ένωσις Κέντρου
ΚΙΝ.ΑΛ.	Κίνημα Αλλαγής
ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ.	Κόμμα Δημοκρατικού Σοσιαλισμού
Κ.Κ.Ε.	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος
ΛΑ.Ο.Σ.	Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός
Ν.Δ.	Νέα Δημοκρατία
Ο.Ν.Ε.	Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης
ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα
ΣΥ.ΡΙΖ.Α.	Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου
FYROM	Former Yugoslav Republic of Macedonia
P.S.I.	Private Sector Involvement

Κεφάλαιο 1: Η προσπάθεια συγκροτήσεως του κράτους: Συνοπτική Ανασκόπηση

1.1. Οι δημογραφικές εξελίξεις και η προσπάθεια διεύρυνσης της χώρας

Η Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του 1940 είχε τα χαρακτηριστικά μιας ολιγότερο ανεπτυγμένης οικονομίας. Σημαντικό μέρος του εισοδήματος προερχόταν από τον αγροτικό τομέα, μεγαλύτερο ακόμα ποσοστό ασχολείτο με τη γεωργία. Η βιομηχανική ανάπτυξη που είχε ξεκινήσει στη δεκαετία του 1870 παρέμενε αναιμική.

Σημαντικός λόγος καθυστέρησης ήταν οι μικροί οικονομικοί πόροι και η σταδιακή διεύρυνση της χώρας. Το 1828, σύμφωνα με την απογραφή του Καποδίστρια, ο πληθυσμός του κράτους που όδευε προς την ανεξαρτησία ανερχόταν σε 753 χιλιάδες. Εκτιμώντας τις απώλειες του πολέμου εκτιμήθηκε ότι κατά την έναρξη της Επανάστασης ξεπερνούσε τις 938 χιλιάδες άτομα.

Η έκταση του κράτους, εξαιρετικά μικρή, κάλυπτε κάτω από 48 χιλιάδες τετραγωνικά χιλιόμετρα. Λαμβάνοντας υπ' όψιν το ορεινό του εδάφους, όπως και το άγονο τεκμαίρεται ότι οι καλλιεργούμενες εκτάσεις ήταν πολύ μικρές. Το μέγεθος της έκτασης παρέμενε σταθερό (Πελοπόννησος, Στερεά Ελλάδα, Κυκλάδες και Σποράδες) για δεκαετίες. Το 1864 η Βρετανία παρεχώρησε τα Ιόνια νησιά και η έκταση υπερέβη τα 50 χιλιάδες τετραγωνικά χιλιόμετρα. Με το συνέδριο του Βερολίνου το 1879 προσαρτήθηκε στη χώρα η Θεσσαλία και η Άρτα (έκταση 63,6 χιλιάδες τετραγωνικά χιλιόμετρα– Πίνακας 1.1.

Πίνακας 1.1
Πληθυσμός και έκταση Ελλάδας 1821–1951

Έτη	Πληθυσμός (1)	Επιφάνεια (τετρ. χιλ.) (2)	Πυκνότητα Πληθυσμού (3)
1821	938.765	47.516	19,76
1828	753.400	47.516	15,86
1844	930.295	47.516	19,58
1853	1.035.527	47.516	21,79
1861	1.096.810	47.516	23,08
1870	1.457.894	50.211	29,04
1879	1.679.470	50.211	33,45
1889	2.187.208	63.606	34,39
1896	2.433.806	63.606	38,26
1907	2.631.952	63.211	41,64
1920	5.016.889	127.000	39,5
1928	6.204.684	129.281	47,99
1940	7.344.860	129.281	56,81
1951	7.632.801	131.957	57,84

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. (Απογραφές διαφόρων ετών)

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος διεύρυνε τα όρια της χώρας και το 1920 ξεπέρασε τα 120 χιλιάδες τετραγωνικά χιλιόμετρα (Στην έκταση αυτή δεν περιλαμβάνεται η περιοχή της Σμύρνης και η Ανατολική Θράκη). Τελικώς το 1928 η έκταση έφτανε τα 129,3 χιλιάδες τετραγωνικά χιλιόμετρα. Η προσάρτηση των Δωδεκανήσων το 1947 έφερε τη χώρα στα σημερινά της όρια (132 χιλιάδες τετραγωνικά χιλιόμετρα).

Αν η προσπάθεια της εθνικής ολοκλήρωσης υπήρξε κοπιώδης ένα εξίσου σημαντικό γεγονός, η δημογραφική εξέλιξη, περιγράφει καλύτερα τις εξελίξεις. Η πυκνότητα του πληθυσμού (κάτοικοι ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο) ανήλθε με εξαιρετικά αργούς ρυθμούς. Το 1828 αντιστοιχούσαν 16 κάτοικοι ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο και το 1951 ο μέσος όρος βρισκόταν κάτω από 58 άτομα. Αυτό δηλώνει:

Πρώτον: Ανεπαρκή ή και ανύπαρκτη υγειονομική φροντίδα. Τουτέστιν μεγάλη βρεφική και παιδική θνησιμότητα και χαμηλό προσδόκιμο ζωής.

Δεύτερο: Χαμηλά εισοδήματα, άρα εκτεταμένη φτώχεια. Η εξωτερική μετανάστευση στο διάστημα 1880 και 1920 ήταν τεράστια. Σύμφωνα με συντηρητικές μετρήσεις οι μεταναστευτικές ροές ανήλθαν στις 400 χιλιάδες άτομα, αν και ορισμένοι ομιλούν για 600 χιλιάδες και πλέον.

Τρίτον: Τα χαμηλά εισοδήματα, οι σχεδόν ανύπαρκτες μεταβιβαστικές πληρωμές ήσαν αποτελέσματα της αναιμικής βιομηχανικής ανάπτυξης, της χαμηλής παραγωγικότητας στον αγροτικό τομέα και του ανεπαρκέστατου επίπεδου μεγέθυνσης του τριτογενούς τομέα.

Σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν οι υποτυπώδεις υποδομές (κοινωνικό κεφάλαιο) παρά την εργώδη προσπάθεια του Τρικούπη.

Με βάση τα παραπάνω παρουσιάζεται το 1940 η εικόνα μιας χώρας κυρίως αγροτικής, με παραδοσιακές καλλιέργειες κυρίως, εσωστρέφεια στη βιομηχανική παραγωγή και καθυστερημένο τριτογενή τομέα.

1.2. Αστικοποίηση

Ένα χαρακτηριστικό της χώρας υπήρξε η πρώιμη, σχετικά με τις άλλες όμορες περιοχές, αστικοποίηση. Η απομάκρυνση των Τούρκων είχε ως απόρροια την κάθοδο των ορεσίβιων στις πεδινές περιοχές. Ο νομός Αρκαδίας λόγω χάριν ενίσχυε πληθυσμιακά το νομό Ηλείας και δευτερευόντως τον αντίστοιχο της Αργολίδας.

Βασικό ρόλο σε αυτό έπαιξε η ταχύτατη ανάπτυξη της καλλιέργειας της σταφίδας στην βόρεια και δυτική Ελλάδα. Το ανακούψαν σταφιδικό ζήτημα ιδιαίτερα μετά το 1890 είχε ως συνέπεια την γοργή εξωτερική μετανάστευση.

Το 1920, προ της εισόδου των προσφύγων στην Ελλάδα, ο αγροτικός πληθυσμός (κάτοικοι κάτω των 2.000 κατοίκων) άγγιζε το 62%. Εάν προστεθεί και ο ημιαστικός (πληθυσμός κωμοπόλεων 2.000–9.999 ατόμων) τότε ανερχόταν στο 77% του συνολικού πληθυσμού. Η είσοδος των προσφύγων και η σταδιακή αγροτική–αστική μετανάστευση είχε ως αποτέλεσμα το 1951 την πτώση του αγροτικού – ημιαστικού πληθυσμού στο 66%. (52,4% αγροτικός, 14,8% ημιαστικός).

Με αυτό το κριτήριο (της αστικότητας) η χώρα χαρακτηριζότο κυρίως αγροτική, σύμφωνα με τα δεδομένα του Ο.Η.Ε. και λαμβάνοντας υπ' όψιν και το συνολικό και κατά κεφαλήν εισόδημα υποανάπτυκτη.

Ένα επίσης σημαντικό χαρακτηριστικό της δομής της χώρας ήταν το μέγεθος των νοικοκυριών. Μέχρι το 1950 αντιστοιχούσαν σε κάθε ένα εξ αυτών, κατά μέσο όρο, πάνω από 4 άτομα. Αυτό σημαίνει και πιο πολυμελείς οικογένειες αλλά και διαφορετική κοινωνική δομή. Παραδοσιακά οι δεσμοί είναι ισχυρότεροι, αλλά και η ένδεια αναγκάζει να διαμένουν περισσότερα άτομα μαζί.

1.3. Η Οικονομική κατάσταση

Επειδή κατ' ουσίαν μετά το 1922/23 η χώρα απέκτησε, σε γενικές γραμμές, τα σημερινά της σύνορα, όπως επίσης ο όποιος εκσυγχρονισμός πραγματοποιήθηκε μετά το 1911, τα στοιχεία, που αφορούν το εισόδημα προ του 1930 και ελλιπή είναι και μη συγκρίσιμα.

Η είσοδος των προσφύγων (1922) και τα προκύπτοντα προβλήματα ανασυγκρότησης της χώρας μετά τους πολέμους, όπως και η μακρά επώαση κατά τον δέκατο ένατο αιώνα της ιδεολογίας για ανάπτυξη και ένταξής της στην ομάδα των ισχυρών της Δύσης (με την οποία συνέπλεε) δημιούργησε θετικό πλαίσιο για πρόοδο. Εν πρώτοις ο αναδασμός (διανομή των τσιφλικιών) μετά το 1923 υπήρξε ο ριζοσπαστικότερος στην Ευρώπη. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μια πολυπληθής μάζα μικροκαλλιεργητών. Επ' αυτών θα εφαρμοζόταν, ιδιαίτερα μετά το 1950, το υπόδειγμα της διπλής αναπτυξιακής σύνθλιψης.

Η δημιουργία της Αγροτικής Τράπεζας το 1929 απετέλεσε απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη του στόχου αυτού. Η ανάπτυξη μιας χώρας προϋποθέτει

χαμηλό εργατικό κόστος, περιορισμένες συνδικαλιστικές ελευθερίες, εισροή κεφαλαίων από την αλλοδαπή. Ωστόσο, το μεγαλύτερο μέρος ή έστω εξαιρετικά μεγάλο των κεφαλαίων δημιουργείται μέσω μεταφοράς πόρων από τον αγροτικό τομέα στον αστικό. Όπως θα παρουσιασθεί στα επόμενα οι συνέπειες ήταν η τεράστια αγροτική έξοδος.

Παράλληλα, στο διάστημα 1920–1940 μεγεθύνεται ο τραπεζικός τομέας. Το 1927 ιδρύεται η Τράπεζα της Ελλάδος με κύριες αρμοδιότητες την έκδοση χρήματος, την εποπτεία των εμπορικών τραπεζών, προτάσεις προς την Κυβέρνηση για χάραξη νομισματικής και πιστωτικής πολιτικής, την παρακολούθηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας της δραχμής, την εξέλιξη των εθνικών δανείων και γενικότερα να αποτελεί το κύριο σύμβουλο της κυβέρνησης.

Ο Πίνακας 1.2 δείχνει την εξέλιξη του ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος, Ακαθάριστου Εθνικού Εισοδήματος και Καθαρού Εισοδήματος, σε σταθερές τιμές 1970, το 1950–1990.

Συνάγεται ότι η κύρια συνιστώσα του Α.Ε.Π. (GDP) αποτελούν οι πάσης φύσεως Υπηρεσίες (Εμπόριο, Υγεία, Εκπαίδευση, Δημόσια Διοίκηση, Μεταφορές – Επικοινωνίες κ.λπ.). Το 1948 αποτελούσαν το 54% του ΑΕΠ έναντι 52% το 1950, 50,4% το 1970, 53,1% το 1980 και 58,60% το 1990.

Αντιθέτως, το αγροτικό προϊόν εμφάνισε φθίνουσα πορεία 28% το 1950, 18% το 1970, 11% το 1990. Διακύμανση κατέγραψε ο δευτερογενής τομέας (ορυχεία – μεταποίηση, φως, νερό, κατασκευές). Ενώ το 1950 κατελάμβανε το 20% του Α.Ε.Π. το 1970 έφθασε το 32,4% (1970=31,4%). Μετέπειτα, όπως θα σημειωθεί αναλυτικότερα συρρικνώθηκε σημαντικά. Πρόκειται για την αποβιομηχάνιση της χώρας.

Πίνακας 1.2
Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα, Καθαρό Εθνικό Εισόδημα

Σε εκατ δρχ. σε σταθερές τιμές 1970

Κλάδος	1948	1950	1955	1960	1965	1970	1980	1990
Γεωργία, Κτηνοτροφία, Δάση, Αλιεία	17.211	20.683	29.078	29.863	43.377	47.058	60.499	53.522
Ορυχεία, Μεταποίηση, Κατασκευές	9.851	14.966	21.101	33.406	51.047	77.435	135.486	148.234
Υπηρεσίες	31.226	38.706	50.354	65.932	92.585	133.507	221.525	286.540
Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν	58.288	74.355	100.533	129.201	187.009	258.000	417.510	488.296
Καθαρό Εισόδημα από αλλοδαπή	247	393	945	2.071	3.862	5.503	11.598	-3.465
Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα	58.535	74.748	101.478	131.272	190.871	263.503	429.108	484.831
Μείον Αποσβέσεις	3.969	4.568	5.609	7.527	10.940	16.860	33.761	44.156
Καθαρό Εθνικό Εισόδημα	54.566	70.180	95.869	123.745	179.931	246.643	395.347	440.675

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

Ανησυχητικός παράγων εμφανίσθηκε το ύψος των αποσβέσεων. Το 1948 ήταν το 6,8% του Ακαθάριστου Εθνικού Εισοδήματος το 1990 έφθασε στο 9,1%.

Στα επόμενα θα συσχετισθεί το ύψος της με αυτό των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου.

1.4. Οι πολιτικές εξελίξεις

Η προβληματική ανάπτυξη της χώρας ήταν απότοκο εν πολλοίς των προβληματικών πολιτικών σχέσεων που διαμορφώθηκαν στη χώρα. Με τη σειρά της και η οικονομική δυσπραγία διατηρούσε ένα ανεπαρκές πολιτικό σύστημα δημιουργώντας μια αμφίδρομη σχέση.

Ο πρώτος κυβερνήτης επιδιώκοντας την ενότητα του κράτους και προκρίνοντας το συγκεντρωτικό μοντέλο της Δύσης θα δολοφονηθεί (1831). Ο ερχομός των Βαυαρών το 1833 θα περάσει από διάφορα στάδια. Αρχικά, η αντιβασιλεία (1833–1841) θα κινηθεί στις γραμμές του Καποδίστρια χωρίς όμως να διαθέτει την ικανότητα του τελευταίου. Στο ίδιο μοτίβο θα κινηθεί ο Όθων με συνέπεια την επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843 και το πρώτο σύνταγμα.

Εν τούτοις, τα πολιτικά πάθη του αγώνα για την ανεξαρτησία, η πρόσδεση της χώρας στην Αγγλία και δευτερευόντως στη Γαλλία καθιστώντας την ένα είδος αποικίας, η κακή οικονομική κατάσταση θα διατηρήσουν την υποανάπτυξη και η έξωση του βασιλιά αποτελεί μονόδρομο (1862).

Ο ερχομός του Δανού Γεωργίου Α΄ μαζί με τα Ιόνια νησιά θα φέρει ένα πιο βελτιωμένο σύνταγμα (1864). Μολαταύτα την αρχή της δεδηλωμένης θα επιβάλλει ο Τρικούπης το 1875. Η οικονομία παρά την προσπάθεια του τελευταίου για εκσυγχρονισμό θα παραμένει καθυστερημένη. Η χώρα θα υφίσταται διαρκείς ταπεινώσεις καθ' όλον τον 19^ο αιώνα (περίπτωση Πατσίφικο (1849–50), Κριμαϊκός Πόλεμος (1853–1856), ήττα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο (1897), ενώ η πτώχευση και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος (1897/98) θα ευτελίσουν έτι περαιτέρω το κοινωνικό και πολιτικό κλίμα).

Η δυσφορία μεγάλου μέρους του πληθυσμού για την αβελτηρία του πολιτικού συστήματος να υπερβεί τα εσκαμμένα έδωσε τη δυνατότητα στον στρατιωτικό σύνδεσμο το 1909 να ανατρέψει τη μέχρι τότε πορεία. Η είσοδος του Βενιζέλου στην πολιτική σκηνή είχε δύο συνέπειες. Αφ' ενός διατήρησε το στέμμα, σε αντίθεση με την πίεση στρατού και πολιτών, αφ' ετέρου προχώρησε σε εκσυγχρονισμό των οικονομικών και κοινωνικών δομών.

Οι βαλκανικοί πόλεμοι και ο Πρώτος Παγκόσμιος θα φέρουν στην Ελλάδα μεγάλη εδαφική επέκταση, όμως εν τω μεταξύ θα δημιουργήσουν τον διχασμό. Το επιτελείο όπως και ο βασιλεύς Κωνσταντίνος, ανεπαρκής ως πολιτικός, θα στηρίξουν την ουδετερότητα απέναντι στους αντιμαχόμενους. Στην πραγματικότητα ήταν φίλα προσκείμενοι στη Γερμανία. (Ο Κωνσταντίνος είχε παντρευτεί τη Σοφία, αδελφή του Κάιζερ).

Η Μικρασιατική καταστροφή (1922) θα φέρει την αβασίλευτο δημοκρατία (1924) και τον τουφεκισμό των έξι (6). Τα πάθη θα διατηρηθούν έντονα. Η κυβέρνηση Βενιζέλου 1928–32 παρά τα επιτεύγματα θα οδηγήσει σε νέα πτώχευση τη χώρα (1932). Ο Βενιζέλος θα υποστηρίξει ως αιτία το κόστος αποκατάστασης των προσφύγων, την μικρασιατική εκστρατεία και τη διεθνή κρίση (1929–33).

Οι αποτυχία του πραξικοπήματος (1933) θα έχει ως αποτέλεσμα την επικράτηση των Λαϊκών, την επάνοδο της βασιλείας (1935) και τη δικτατορία του Μεταξά (1936). Οι πολιτικές δυνάμεις (βενιζελικοί και τμήμα των Λαϊκών) θα σταθεί έκτοτε αντίθετη στο θεσμό της Βασιλείας.

Ήταν τα Δεκεμβριανά, και ο εμφύλιος πόλεμος που ένα μεγάλο μέρος του πολιτικού κόσμου, το οποίο είχε ταλαιπωρηθεί επί Μεταξά να αποδεχθεί την παλινόρθωση της βασιλείας (1946).

Στο διάστημα 1915–1936 θα διαμορφωθούν οι δύο σημαντικότεροι πολιτικοί σχηματισμοί. Το Κέντρο (που εκπροσωπείτο κατά το μεγαλύτερο μέρος από τους βενιζελικούς και η Δεξιά (Λαϊκό κόμμα, βασιλόφρονες). Η σύγκρουση αυτή θα ταλανίσει τη χώρα καθ' όλον τον Μεσοπόλεμο.

Η είσοδος της χώρας στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, στο πλευρό των Αγγλογάλλων παρά την νικηφόρο αντίσταση στην Αλβανία θα καταλήξει στην τριπλή κατοχή το 1941 (Ιταλών, Γερμανών, Βουλγάρων).

Οι συνέπειες ήταν ανυπολόγιστες – εν πρώτοις οικονομικές. Μια πρώτη αποτύπωση που δείχνει μικρό μέρος των καταστροφών προκύπτει από τον Πίνακα 1.3.

Πίνακας 1.3
Πάγιο Κεφάλαιο
Σε εκατ. δρχ. Σε τιμές 1938

Τομείς	1938	1944	1952
1. Γεωργία	1089	871	1644
2. Εγγιοβετιωτικά	5359	4555	6554
3. Αλιεία	282	73	465
4. Μεταλλεία	2721	794	2409
5. Ενέργεια	4383	3733	5684
6. Βιομηχανία	12885	8548	13973
7. Ναυτιλία	17252	5182	7562
8. Σιδηρόδρομοι	7544	3085	5767
9. Λοιπαί μεταφοραί	8584	3913	7740
10. Οικισμός	156000	121000	125177
11. Εκπαίδευση – Υγεία – Πρόνοια	5798	4716	5564
ΣΥΝΟΛΟ	221897	156470	182539

Πηγή: Μομφεράτος Ν. (1954).

Το Πάγιο Κεφάλαιο (κτίρια, μηχανήματα–εργαλεία, μεταφορικά μέσα, λοιπές πάγιες εγκαταστάσεις) σε τιμές 1938 από 221,9 δις δραχμές μειώθηκε στα 156,7 το 1944. Ο εμφύλιος που επακολούθησε και η αργή οικονομική ανάπτυξη είχε ως αποτέλεσμα το 1952 να ανέλθει στα 185,5 δις δραχμές. Συνεπώς, το 1944 αποτελούσε το 70,1% ενώ το 1952 το 82,2% του αντίστοιχου του 1938.

Οι σημαντικότερες καταστροφές έγιναν στα ορυχεία – μεταλλεία, στη βιομηχανία, στη ναυτιλία, στους σιδηρόδρομους και στις λοιπές μεταφορές. Το σιδηροδρομικό δίκτυο υπέστη τέτοια καταστροφή που μόλις στα μέσα της δεκαετίας του 1960 προσέγγισε το ύψος του 1938.

Γενικότερα, η Ελλάδα στα χρόνια της τριπλής κατοχής απώλεσε το 30% του πλούτου και το 7% ή πλέον του πληθυσμού της.

Οι συνέπειες του εμφυλίου πολέμου 1946–49 ήταν πολύ μεγάλες. Το 1950 η χώρα βρισκόταν στα επίπεδα των αρχών του 1930 από πλευράς παραγωγής.

Εάν τα μέσα παραγωγής κατέρρευσαν οι τιμές αντιθέτως ανέβηκαν με ταχύτατους ρυθμούς.

Έτσι σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος ο τιμάρημος ακρίβειας στην Αθήνα με βάση το 1938 = 1 το 1948 ήταν 247,3 και το 1952 362,3 τουτέστιν μία δραχμή του 1938 αντιστοιχούσε σε 362 το 1952 – Πίνακας 1.4.

Πίνακας 1.4.
Δείκτες καταναλωτή

Έτος	Δείκτες που ίσχυσαν κατά περιόδους						Γενικός δείκτης (ενιαία σειρά) 1974=100	1982=100
	Τραπ. της Ελλάδος, Τιμάρηθμος ακριβείας ζωής εν Αθήναις		Ε.Σ.Υ.Ε. Δείκτες τιμών καταναλωτή					
	1938=1	1952=100	Ιούν. 1959=100	1969 =100	Ιαν. 1973=100	1974=100		
1948	247,347						23,8	
1949	283,75						27,3	
1950	306,118						29,4	
1951	344,611						33,1	
1952	362,300	100					34,8	
1953		108,97					38,0	
1954		125,41					43,7	
1955		132,62					46,2	
1956		137,45					47,9	
1957		140,57					49,0	
1958		142,52					49,7	
(Ιούν. 59)		(145,1)	(100,0)				-50,5	
1959			100,7				50,9	
1960			102,3				51,7	
1961			104,1				52,7	
1962			103,8				52,5	
1963			106,9				54,0	
1964			107,8				54,5	
1965			111				56,2	
1966			116,6				59,0	
1967			118,6				60,0	
1968			119				60,2	
1969			121,9	100,0			61,7	
1970				103,0			63,5	
1971				106,1			65,4	
1972				110,7			68,2	
(Ιαν. 73)				115,8	100,0		71,4	
1973					110,4		78,8	
1974					140,1	100,0	100,0	
1975						113,4	113,4	
1976						128,5	128,5	
1977						144,1	144,1	
1978						162,2	162,2	
1979						193,0	193,0	
1980						241,0	241,0	
1981						300,0	300,0	
1982							362,9	100,0
1983							437,3	120,2
1984								142,4

Πηγές στοιχείων:

- (1) Τράπεζα της Ελλάδος, Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο, Ιανουάριος 1953
- (2) Τράπεζα της Ελλάδος, Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο, Ιανουάριος 1958, Ιανουάριος 1960
- (3) Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Μηνιαία Στατιστικά Δελτία (σειρά ετών)

Κεφάλαιο 2: Η Ελλάδα μεταξύ 1950–2009

2.1. Εισαγωγή: Η κατάσταση στη βιομηχανία και τα δάνεια της χώρας

Χαρακτηριστικό των οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων της Ελλάδας αποτελέσαν τα διαρκή και συχνά τοκογλυφικά δάνεια, τα οποία κατευθύνονταν είτε για την ανάπτυξη των οικονομικών υποδομών (περίοδος Τρικούπη), είτε για την λειτουργία του κράτους (τα δάνεια του Αγώνα), είτε μετά την προσπάθεια ανασυγκρότησης (δάνεια μετά τη Μικρασιατική καταστροφή). Ελάχιστα δάνεια στράφηκαν στην υποστήριξη της ανάπτυξης της βιομηχανίας ή της γεωργίας.

2.1.1 Η βιομηχανία και η ξένη βοήθεια

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αποτυπώθηκε εν τάχει η εξέλιξη της χώρας από την απελευθέρωσή της μέχρι το 1950. Στην Ελλάδα κατ' ουσίαν ξεκίνησε η εκβιομηχάνιση και η οικονομική της ανάπτυξη μετά το 1924, μετά δηλαδή την είσοδο των προσφύγων και την οριστικοποίηση των συνόρων.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι βάσεις της βιομηχανικής ανάπτυξης είχαν τεθεί από το 1870 και μετέπειτα. Εκτός από την δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου (οδικό, σιδηροδρομικό δίκτυο, λιμένες κ.λπ.), οι Έλληνες της διασποράς επένδυναν τα κεφάλαια τους σε εμπορικές επιχειρήσεις προσδοκώντας σύντομα κερδοφορία.

Ταυτόχρονα μια τάξη ελευθέρων επαγγελματιών, εμπόρων και βιοτεχνών είχε αρχίσει να δημιουργείται από τον γηγενή πληθυσμό.

Το 1870 σημειώνεται: «Υπήρξαν 7 ατμοκίνητα και υδροκίνητα βαβακοκλωστήρια με 5.600 ατράκτους, 18 εκκοκκιστήρια βάμβακος, 18 ατμόμυλοι, ένα μηχανοκίνητο οινοποιείο, 11 μηχανοκίνητα ελαιοπιεστήρια, 10 μεταξουργεία, 8 βυρσοδεψεία, 5 χυτήρια σιδήρου, 3 χημικά εργοστάσια, 7 εργαστήρια σιδηρών κλινών, ένα αμαξοποιείο, ένα ψυκτροποιείο» κ.λπ.¹.

Κατά τον Δεμάθα², το 1876 η Ελλάδα υπερτερούσε σε βιομηχανική ανάπτυξη συγκρινόμενη με όλες τις χώρες της Ανατολής αλλά και της Δανίας, Πορτογαλίας, Ισπανίας.

Κατά τον Σπηλιωτάκη το 1856 απασχολούνταν στη βιομηχανία 22,6 χιλιάδες άτομα ενώ κατά τον Μανσόλα³ το 1861 32,8 χιλιάδες. Το 1879, σύμφωνα με την

¹ Αναστασόπουλος Γ. (1946), Ιστορία της Ελληνικής Βιομηχανίας, Αθήνα

² Σπηλιωτάκης Σ. (1859), Στατιστικά πληροφορία περί Ελλάδος, Αθήνα

Στατιστική Υπηρεσία, απασχολούνταν 45 χιλιάδες άτομα. Το 1917, όπως προκύπτει από την απογραφή, ασχολούνταν 64,2 χιλιάδες άτομα στον ευρύτερο δευτερογενή τομέα. Το 1920 απεγράφησαν 33.385 καταστήματα με 144 χιλιάδες απασχολούμενους⁴.

Το 1930 τα απογραφέντα καταστήματα πλησίασαν τα 65,4 χιλιάδες, ενώ οι απασχολούμενοι υπερέβησαν τα 195 χιλιάδες άτομα. Η κατάσταση βελτιώθηκε ελαφρώς τα επόμενα έτη⁵

Για τις ζημιές που υπέστη η Ελλάδα, κατά τη διάρκεια του πολέμου, δίστανται οι απόψεις. Στη Διάσκεψη των Παρισίων, το 1946, εκτιμήθηκαν σε 7.181 εκατομμύρια δολάρια. Εάν υπολογιστεί και το αναγκαστικό δάνειο των Γερμανών, οι ζημιές ήταν πολύ μεγαλύτερες. Η χώρα έλαβε βοήθεια σημαντική από τις Η.Π.Α., όπως φαίνεται από τον Πίνακα 2.1.

Πίνακας 2.1
Βοήθεια Η.Π.Α. προς Ελλάδα κατά τα έτη 1944–1962
σε εκατομμύρια δολάρια Η.Π.Α.

Περίοδος	Συμμετοχή στην UNRRA	Βοήθεια	Δάνεια κ.λπ.	Συνολική Οικονομική Βοήθεια	Στρατιωτική Βοήθεια	Γενικό Σύνολο
1944/1947	312	6	28,3	346,3	–	346,3
1947/1948	–	163,6	29,0	192,6	189,4	382,0
1948/1949	–	232,8	11,1	243,9	158,7	402,6
1949/1950	–	288,5	–	288,5	22,5	311,0
1950/1951	–	285,0	–	285,0	83,0	368,0
1951/1952	–	179,9	–	179,9	59,3	239,2
1952/1953	–	81,2	–	81,2	121,3	202,5
1953/1954	–	21,9	–	21,9	95,2	117,1
1954/1955	–	46,9	–	46,9	59,2	106,1
1955/1956	–	120,8	–	120,8	95,6	216,4
1957	–	50,4	–	50,4	62,4	112,8
1958	–	41,4	–	41,4	143,4	184,8
1959	–	43,5	8,4	51,9	89,2	141,1
1960	–	43,3	2,4	45,7	116,7	162,4
1961	–	40,3	1,6	41,9	42,8	84,7
1962	–	20,1	10,3	30,4	–	30,4
Σύνολο	312,00	1.665,60	91,10	2.068,70	1.338,70	3.407,40

Πηγή: Ellis, Psilos, Westebbe, Nikolaou (1965), Το βιομηχανικόν κεφάλαιον εις την ανάπτυξιν της ελληνικής οικονομίας, Κ.Ε.Π.Ε.

³ Μανσόλας Α. (1867), Πολιτειογραφικά πληροφορία περί Ελλάδος, Αθήναι

⁴ Απογραφή 1920

⁵ Η απογραφή του 1940 λόγω του επακολουθήσαντος πολέμου και της κατοχής δεν έτυχε επεξεργασίας.

Η βοήθεια στο διάστημα 1947/1948 έως το 1962 ανήλθε σε 3,4 δις δολάρια, εκ των οποίων 1.339 εκατομμύρια ήταν η στρατιωτική βοήθεια και 2,1 δις η οικονομική βοήθεια· ποσά εξαιρετικά σημαντικά, που ιδιαίτερα στα χρόνια μέχρι το 1952, στήριζαν το εμπορικό ισοζύγιο.

Η απότομη κάμψη της οικονομικής βοήθειας το 1953 επέφερε συνέπειες σε αυτό. Το έτος 1948/1949 η αμερικανική βοήθεια αντιπροσώπευε το 33,2% των δαπανών ενώ το 1951/1952 το 23,5% πέφτοντας το 1952/1953 στο 7,3%. Εκτιμάται ότι μέχρι το 1967 η συνολική αμερικανική βοήθεια υπερέβη τα 4,1 δις δολάρια.

Εκτός της αμερικανικής βοήθειας, η χώρα έλαβε ενίσχυση από διάφορους φορείς. Έτσι, με βάση την ελληνοϊταλική συμφωνία, το 1949 η Ιταλία έδωσε ως επανορθώσεις 101 εκατομμύρια δολάρια. Επιπλέον, δόθηκαν 20,9 εκατομμύρια δολάρια από τη Διασυμμαχική Επιτροπή Επανορθώσεων (για ζημιές εκ της Γερμανίας), ενώ 45 εκατομμύρια δολάρια καθορίστηκαν ως επανόρθωση για τις ζημιές από τους Βούλγαρους.

Από την ML (βρετανική αποστολή) δόθηκαν 387 χιλιάδες τόνοι φαγητού, ενώ η UNRRA (Επιτροπή του Ο.Η.Ε. για αποκατάσταση των προσφύγων) προσέφερε 416 εκατομμύρια δολάρια (αφορούσαν τρόφιμα, ρούχα, κ.λπ.). Συνολικά, ο Πίνακας 2.2 δείχνει την εισροή κεφαλαίου μεταξύ 1944–1962.

Πίνακας 2.2

Εισροή κεφαλαίου στην Ελλάδα (στα δημόσια ταμεία) 1944–1962 σε εκατομμύρια δολάρια

	Κονδύλια	Ποσοστό %
Δωρεάν οικονομική βοήθεια (α)	2.119,30	51,95
Δάνεια και πιστώσεις	236,60	5,80
Στρατιωτική βοήθεια	1.590,60	38,99
Επανορθώσεις	132,90	3,26
Σύνολο	4.079,40	100,00

Πηγή: Ellis, Psilos, Westebbe, Nikolaou (1965),

(α) Μη συμπεριλαμβανομένης της τεχνικής βοήθειας

(β) Μη συμπεριλαμβανομένης της στρατιωτικής βοήθειας για το έτος 1962

2.1.2. Τα δάνεια της Ελλάδος

Η ιστορία των δανείων της χώρας – πέραν της βοήθειας – υπήρξε εκτός εξαιρέσεων καταθλιπτική λόγω της τοκογλυφικής μορφής που έλαβε αφού συχνά αυτά εισπράχθηκαν με τους απεχθέστερους δυνατούς όρους.

Στο διάστημα 1824–1932 μόλις το 81,5% εξεδόθη στο άρτιο. Δηλαδή, σε συνολικά κεφάλαια (δάνεια) 2,3 δις χρυσά φράγκα, εισέρευσαν στη χώρα 1,9 δις και με υπερβολικούς τόκους⁶.

Το 1827 κηρύχθηκε η πρώτη πτώχευση. Το 1833 δόθηκε δάνειο 60 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων. Το μεγαλύτερο μέρος αφορούσε προμήθειες, τόκους, αποζημιώσεις της Τουρκίας για τις περιοχές Φθιώτιδος και Φωκίδος κ.λπ.. Στο ταμείο απέμειναν μόνο 470 χιλιάδες φράγκα. Το 1844 ακολούθησε νέα πτώχευση. Μέχρι το 1966 εξακολουθούσε το Δημόσιο να πληρώνει τοκοχρεωλύσια για τα δάνεια της περιόδου 1824–1833. Στο διάστημα 1879–1898 συνήφθησαν μια σειρά από δάνεια με δυσμενείς όρους. Η πτώχευση του 1893 και η είσοδος της χώρας στον Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο (Δ.Ο.Ε.) είχε ως αποτέλεσμα η χώρα να αποπληρώνει τα δάνεια αυτά μέχρι και τη δεκαετία 1970.

Την περίοδο 1898–1922 συνήφθησαν δάνεια με ευνοϊκότερους όρους, κάτω από τον έλεγχο της Δ.Ο.Ε.. Στα χρόνια 1923–1940 συνήφθησαν δάνεια για περισσότερο παραγωγικούς σκοπούς, όπως γεωργία, ύδρευση, εγχειοβελτιωτικά έργα, σιδηρόδρομοι κ.λπ..

Μεταπολεμικά, η αμερικανική βοήθεια κάλυψε σε μεγάλο βαθμό τις ανάγκες κεφαλαίων στην Ελλάδα.

---

⁶ Αναλυτικά: Ανδρεάδης Α. (1904), Ιστορία των Εθνικών Δανείων
Ανδρεάδης Α. (1927), Πανεπιστημιακές Παραδόσεις δια τα Οικονομικά της Ελλάδος 1893–1925
Δερτιλής Π. (1960), το Δημόσιο Χρέος της Ελλάδος
Αγιοπετρίτης Α. (1972), Τα εξωτερικά δημόσια Δάνεια από της Επανάστασης του 1821 μέχρι σήμερα, Αθήνα, Ε.Κ.Κ.Ε.

2.1.3 Η εξέλιξη της Απασχόλησης και της ανεργίας

Η αργή ανάπτυξη της βιομηχανίας είχε ως αποτέλεσμα την μικρή κάλυψη της διογκούμενης μετανάστευσης.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 2.3 μεταξύ 1951–1971 εγκατέλειψαν 1,6 εκατομμύρια άτομα τον αγροτικό τομέα εγκαθιστάμενοι στις πόλεις ή στο εξωτερικό. Κατ' ουσίαν μεταξύ 1951–1971 ο ένας στους τρεις αγρότες μετανάστευσε και μεταξύ 1971 και 1981 ο ένας στους πέντε.

Πίνακας 2.3
Μετακινήσεις στο διάστημα 1951–1971

Μετακινήσεις	1951–1961	1961–1971	1951–1971
Αγροτική έξοδος	520.000	1.110.000	1.630.000
Εσωτερική μετανάστευση	400.000	910.000	1.310.000

Πηγή Θ. Παπαηλίας (1995) Η ελληνική οικονομία 1948–95, Αθήνα: Α.Τ.Ε.

Η απότομη αυτή αστικοποίηση οδήγησε στην δημιουργία πολεοδομικών αναρχούμενων πόλεων (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Λάρισα, Ηράκλειο, κ.λπ.) με όλα τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι περιοχές αυτές μέχρι σήμερα.

Επειδή όμως δεν ήταν δυνατόν να βρει απασχόληση όλος αυτός ο κόσμος στα αστικά κέντρα οι περισσότεροι έφυγαν για το εξωτερικό. Μεταξύ 1951 και 1971 περίπου 300 χιλιάδες μετανάστευσαν απευθείας από το ύπαιθρο στην αλλοδαπή (Γερμανία, Ωκεανία, Η.Π.Α. κ.λπ.) ενώ 370 χιλιάδες μετακινήθηκαν από τις πόλεις.

Η πλειονότητα αυτών ήταν πρόσφατα εγκατεστημένοι αγρότες⁷. Η τεράστια αυτή εξωτερική μετανάστευση συρρίκνωσε τους ανέργους. Το 1946 το ποσοστό ανεργίας εκτιμήθηκε στο 5,8% του εργατικού δυναμικού, το 1955 είχε ανέλθει στο 8,3% και το 1970 στο 4,2%. Κάτω από αυτούς του όρους η ανεργία λόγω της μετανάστευσης αντιμετωπίστηκε.

Σύμφωνα με τις απογραφές των ετών 1961–1991 το ποσοστό των ανέργων κινήθηκε σε χαμηλά σχετικά επίπεδα.

Το 1961 ενώ οι απασχολούμενοι ήταν 3.688 χιλιάδες, οι άνεργοι ανέρχονταν σε 215 χιλιάδες άτομα. Το 1971 και 1981 λόγω της μετανάστευσης μειώθηκαν για να ανέλθουν ξανά και να φθάσουν τις 314 χιλιάδες το 1991.

Το 1995 πλησίασαν τις 425 χιλιάδες ή το 6,9% του εργατικού δυναμικού, ενώ το 2000 υπολογίστηκαν σε πλέον των 500 χιλιάδων ή το 11% του εργατικού δυναμικού (το έτος αυτό το εργατικό δυναμικό αριθμούσε 4.800 χιλιάδες άτομα περίπου). Το ποσοστό αυτό, πιθανόν λόγω των έργων που πραγματοποιήθηκαν για τους Ολυμπιακούς Αγώνες (2004), αλλά και λόγω της ελεύθερης μετανάστευσης, αφού είχαν καταργηθεί οι περιορισμοί εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κάμφθηκε στο 7,5%. Υπ' αυτήν την έννοια η ανεργία στην Ελλάδα βρέθηκε στα επίπεδα των αρχών της δεκαετίας 1990. Ας παρατηρηθεί ότι είχε ανέλθει σημαντικά το μέγεθος της απασχόλησης στο διάστημα αυτό. Το 1991 οι απασχολούμενοι εκτιμήθηκαν σε 3,9 εκατομμύρια. Το 2004 είχαν υπερβεί τα 4,9 εκατ. δηλαδή είχαν αυξηθεί κατά ένα

⁷ Παπαηλίας Θ (1995) Η ελληνική οικονομία 1948–1955, Αθήνα: ΑΤΕ σελ. 88–89.

εκατομμύριο άτομα. Αυτό ερμηνεύεται από την διαρκώς πολλαπλασιαζόμενη συμμετοχή των γυναικών κυρίως αλλά και των νεότερων ηλικιών στην αγορά εργασίας.

Πριν την κρίση του 2008 οι άνεργοι αριθμούσαν 398 χιλιάδες περίπου και η Ελλάδα βρισκόταν κάτω του ευρωπαϊκού μέσου όρου.⁸ Μετά το 2008 η ανεργία ξεκίνησε να ανέρχεται με ταχύτατους ρυθμούς⁹ ξεπερνώντας κάθε προηγούμενο στην ιστορία του τόπου (όπως επίσης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης). Έτσι το 2010 ανήλθε στο 12,2% και το 2014 στο 27% (ή 1.305.434 άτομα). Μετέπειτα παρέμεινε σε υψηλά επίπεδα για να πέσει το 2019 στο 17,8%. Ωστόσο, η πραγματικότητα είναι πολύ χειρότερη. Σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος περίπου 500.000 νέοι (κυρίως επιστήμονες) έφυγαν από τη χώρα στο διάστημα 2008–2017, δηλαδή το 4,6% του συνολικού πληθυσμού της χώρας¹⁰.

Ο Πίνακας Ι του Παραρτήματος αποτυπώνει την απασχόληση κατά ηλικία, στο σύνολο της χώρας και κατά τομέα και κλάδο παραγωγής. Το 2011 ο αγροτικός τομέας

8

Πίνακας 1
Πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας, Απασχολούμενοι,
Άνεργοι, 1961, 1971, 1981, 1991
Σε χιλιάδες άτομα

Έτη	Πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας	Απασχολούμενοι	Άνεργοι
1961	6.733	3.688	215
1971	7.055	3.235	108
1981	8.062	3.544	155
1991	8.934	3.886	314

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφές διαφόρων ετών

9

Πίνακας 2
Απασχολούμενοι, Άνεργοι 2009–2021

Έτη	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	Ποσοστό Ανεργίας
2009	4.564.246	452.706	9,1
2010	4.398.890	613.108	12,2
2011	4.218.055	748.497	15,1
2012	3.846.843	1.052.708	21,5
2013	3.543.203	1.290.116	26,7
2014	3.501.598	1.305.434	27,2
2015	3.553.694	1.232.118	25,7
2016	3.696.175	1.140.785	23,6
2017	3.779.049	1.030.804	21,4
2018	3.846.072	915.006	19,2
2019	3.909.738	799.670	17,0
2020	3.799.998	824.177	17,8
2021	3.981.468	700.990	15,0

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

¹⁰ Οικονομία και Επιχειρήσεις, Special report, Σ.Ε.Β., 17 Φεβρουαρίου 2020

απασχολούσε μόνιμα 372 χιλιάδες άτομα, οι περισσότεροι των οποίων είναι ηλικιακά 45–64 ετών, ενώ μετά ακολουθούν τα άτομα μεταξύ 30–44 ετών. Προφανώς, η νέα απογραφή του 2021 θα βρει ακόμη πιο γερασμένους τους απασχολούμενους με την γεωργία, με όλες τις συνέπειες.

Η απασχόληση στην μεταποίηση είναι απογοητευτική. Μόλις 341 χιλιάδες άτομα, δείχνοντας ότι η αποβιομηχάνιση συνεχίζεται.

Η μεγάλη μάζα των απασχολούμενων εντοπίζεται στο λιανικό και χονδρικό εμπόριο (652 χιλιάδες), ενώ στην εστίαση και στην παροχή καταλύματος (ξενοδοχεία κ.λπ.) εργάζονταν 292 χιλιάδες.

Ο Πίνακας II του Παραρτήματος αποτυπώνει κατά ηλικία, σύνολο χώρας, τομέα και κλάδο τους ανέργους. Στην γεωργία – κτηνοτροφία – δάση – αλιεία δηλώθηκαν το 2011 30 χιλιάδες άτομα (κυρίως στη φυτική και ζωική παραγωγή). Στην μεταποίηση ο αριθμός είναι δύομισι φορές παραπάνω (80 χιλιάδες). Μεγαλύτερος ήταν ο αριθμός των ανέργων στις κατασκευές (96 χιλιάδες), ενώ στο χονδρικό και λιανικό εμπόριο παρατηρείται ο μεγαλύτερος αριθμός (110 χιλιάδες περίπου). Οι νέοι άνεργοι υπολογίστηκαν σε 266 χιλιάδες άτομα.

2.1.4 Η εξέλιξη του πληθωρισμού

Σύμφωνα με τον αναφερθέντα Πίνακα 1.4 με βάση το 1974 = 100 το 1948 αντιστοιχούσαν 23,8 δραχμές έναντι 100 το 1974 και 437 το 1983. Μετά την υποτίμηση του 1953 (επί υπουργίας Σπυρίδωνος Μαρκεζίνη στην κυβέρνηση Παπάγου) οι τιμές μεταξύ 1953 και 1972 αυξήθηκαν με πολύ αργούς ρυθμούς. Το 1953 ο δείκτης τιμών καταναλωτή ήταν 38 και το 1972 έφθασε στα 68,2. Η πετρελαϊκή κρίση του 1973 και του 1979 εκτίναξε τις τιμές ανεβάζοντας τον δείκτη στο 100 το 1974 και 241 το 1980.

Η πολιτική των κυβερνήσεων με την χρήση της Αυτόματης Τιμαριθμικής Αναπροσαρμογής (Α.Τ.Α.) διατήρησε την ανοδική πορεία του πληθωρισμού πλησιάζοντας το 500 το 1985. Τα μέτρα σταθεροποίησης της κυβέρνησης 1985–1987¹¹ τιθάσευσαν κάπως την άνοδο των τιμών. Ωστόσο, επειδή ο πληθωρισμός συνέχισε να είναι διψήφιος και προκειμένου η χώρα να εισέλθει στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (Ο.Ν.Ε.) η Κυβέρνηση Σημίτη προέβη το 1988 σε νέα υποτίμηση της τάξεως του 14% (Ισοτιμία δραχμής ECU, 1 ECU=357 δραχμές).

Ο Πίνακας 2.4 παρουσιάζει τις εξελίξεις του τιμαριθμού στα έτη 1995–2020. Προκύπτει η βίαιη προσαρμογή που πραγματοποιήθηκε στην περίοδο 1995–2000. Τα

---

¹¹ Είχε προηγηθεί υποτίμηση της δραχμής το 1983 κατά 15,5% προκειμένου να αντιμετωπισθούν τα ελλείμματα του εμπορικού ισοζυγίου και να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα.

100 Ευρώ του 2009 αντιστοιχούσαν με 59,7 το 1995. Μετά το 2002 (δείκτης 81) οι τιμές ανήλθαν με χαμηλότερο ρυθμό.

Οι αποκλίσεις μεταξύ 2000 και 2009 οφείλονται στο σοκ που υπέστη η οικονομία στη μετάβαση από τη δραχμή στο Ευρώ. Μετά από εννέα έτη η ένταξη της χώρας στη ζώνη του Ευρώ αφαιρέσει κάθε δυνατότητα άσκησης νομισματικής πολιτικής στην εκάστοτε κυβέρνηση.

Πίνακας 2.4
Δείκτης τιμών καταναλωτή 2009=100

Έτη	Δείκτης καταναλωτή 2009=100	Έτη	Δείκτης καταναλωτή 2009=100	Έτη	Δείκτης καταναλωτή 2009=100	Έτη	Δείκτης καταναλωτή 2009=100
1995	60	2002	81	2009	100	2016	104,6
1996	65	2003	84	2010	104,7	2017	105,8
1997	68	2004	86	2011	108,2	2018	106,5
1998	71	2005	89,3	2012	109,8	2019	106,8
1999	73,3	2006	92,2	2013	108,8	2020	105,4
2000	75,6	2007	95	2014	107,4		
2001	78	2008	98,8	2015	105,5		

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, διάφορα έτη.

Η εισαγωγή των μνημονίων στη χώρα αρχικά αύξησε τις τιμές, λόγω ανόδου των έμμεσων φόρων και της κάμψης της ζήτησης (οι επιχειρηματίες ανέβασαν τις τιμές προκειμένου να μειώσουν τις ζημιές τους από τις λιγότερες πωλήσεις). Μετά το 2013 ο πληθωρισμός σταμάτησε και κάποια χρόνια, όπως δείχνει ο Πίνακας, υπήρξε αντιπληθωρισμός. Ήταν η περίφημη εσωτερική υποτίμηση που υπεστήριζε το Δ.Ν.Τ. χωρίς να γνωρίζει τις ιδιαιτερότητες της ελληνικής οικονομίας.

2.2 Οι πολιτικές εξελίξεις μέχρι το 2009

Η διαμάχη βενιζελικών – αντιβενιζελικών, η οποία ξεκίνησε μετά το 1915 για τη συμμετοχή ή μη στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, περιορίστηκε με την δικτατορία Μεταξά (1936) και εξαφανίσθηκε σχεδόν μετά την Κατοχή (1941–1944).

Ως συνέχεια της σύγκρουσης αυτής εμφανίσθηκε νέα αντιπαράθεση μεταξύ της Αριστεράς και ειδικότερα του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (Ε.Α.Μ.) και της Κυβέρνησης, που υποστηριζόταν από τους Άγγλους. Τα συντηρητικά κόμματα συσπειρώθηκαν γύρω από τον βασιλιά. Κατά τη διάρκεια της κατοχής αναπτύχθηκαν διάφορες ομάδες αντίστασης. Οι σπουδαιότερες εξ' αυτών ήταν το Ε.Α.Μ. (Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο), ο Ε.Δ.Ε.Σ. (Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος) και η Ε.Κ.Κ.Α. (Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση), οι οποίες σύντομα βρέθηκαν να πολεμούν αλλήλους. Η διάλυση της Ε.Κ.Κ.Α. και η δολοφονία του αρχηγού της, συνταγματάρχη Ψαρρού (Απρίλιος 1944) μαζί με μέρος των αιχμαλώτων, απετέλεσε

ολέθριο λάθος¹², ενισχύοντας τους αντιπάλους του Ε.Α.Μ., το οποίο θεώρησαν ότι προσπαθούσε να μονοπωλήσει την εξουσία και να καταλάβει την αρχή.

Η έλευση της Κυβέρνησης Παπανδρέου (18 Οκτωβρίου) μετά την απελευθέρωση (12 Οκτωβρίου), στην οποία συμμετείχαν όλες οι παρατάξεις, έδωσε μια πλασματική εικόνα συμφιλίωσης. Η άρνηση του αφοπλισμού των οργανώσεων και βασικά του στρατιωτικού σκέλους του ΕΑΜ δηλαδή του Ε.Λ.Α.Σ. (Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού) οδήγησε στην αποχώρηση των υπουργών του από την κυβέρνηση (2/12/1944)· σε λίγο ξέσπασαν τα Δεκεμβριανά (4/12/1944–6/1/1945). Η μάχη της Αθήνας έληξε με την ήττα του Ε.Α.Μ. (συμφωνία της Βάρκιζας)¹³. Ωστόσο, το μένος των νικητών ήταν τεράστιο (ο εμφύλιος πάντα είναι ο χειρότερος πόλεμος), αφού τα μίση είχαν ήδη αναπτυχθεί μεσούσης της Κατοχής, με συνέπεια να μην επέλθει μετά το τέλος των μαχών σχετική ηρεμία.

Μακροπρόθεσμα, με ελάχιστα διαστήματα, η δεξιά παράταξη κυριάρχησε μέχρι το 1963, κάτι που λογικά εάν κρίνει κανείς με βάση την ισχύ των κομμάτων προπολεμικά και τον απόηχο της Κατοχής δεν θα έπρεπε να αναμενόταν.

Στο διάστημα 1946/1950 κυβερνούσε ένας συνασπισμός κομμάτων. Αρχικά, οι Άγγλοι αλλά κυρίως οι Αμερικάνοι επεδίωκαν όλον τον αστικό κόσμο ενωμένο εναντίον των κομμουνιστών. Ο ψυχρός πόλεμος είχε αρχίσει και πολλές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης λόγω της κυριαρχίας του Ερυθρού Στρατού στέφονταν προς την Ε.Σ.Σ.Δ. (Ενωση Σοσιαλιστικών Σοβιετικών Δημοκρατιών) με συνέπεια η Ανατολική Ευρώπη και το μεγαλύτερο μέρος της Κεντρικής να ασπαστεί τον υπαρκτό σοσιαλισμό. Υπ' αυτή την έννοια, το σχέδιο Μάρσαλ, όπως και το δόγμα Τρούμαν, στήριζαν την Ελλάδα ως σύνορο με τις κομμουνιστικές χώρες.

Τα εκλογικά συστήματα άλλαζαν διαρκώς, προκειμένου να διαγωνίζεται η κυριαρχία του συντηρητικού κόμματος. Ένα χρόνο μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας προκηρύχθηκαν εκλογές, οι οποίες διεξήχθησαν την 31^η Μαρτίου 1946 (δέκα χρόνια μετά από εκείνες του 1936). Παρά την δικτατορία του Μεταξά, εξαιτίας των γεγονότων του Δεκεμβρίου 1944 και της έκρυθμης πολιτικής κατάστασης που επικρατούσε, έφεραν, ανέλπιστα για κάποιους, την νίκη των συντηρητικών κομμάτων. Σημειώνεται, ως σημείο των καιρών, αλλά άκρως ενδεικτικό της όλης ατμόσφαιρας ότι μετονομάστηκαν τα προπολεμικά κόμματα ή ορθότερα οι συνδυασμοί κομμάτων.

---

¹² Υποστηρίζεται ότι οι ευθύνες βαρύνουν τον γενικό γραμματέα του ΚΚΕ Γιώργο Σιάντο και τον Άρη Βελουχιώτη

¹³ Οι απώλειες των Δεκεμβριανών ήταν 17.000 άτομα, κατ' εκτίμηση, όταν στον πόλεμο απέναντι στους Ιταλούς και Γερμανούς χάθηκαν 15.000.

Έτσι, το Λαϊκό Κόμμα κατέβηκε ως Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων ενώ το Κέντρο ως Εθνική Πολιτική Ένωσις. Τα αποτελέσματα σύμφωνα με τον Πίνακα 2.5 ήταν τα ακόλουθα:

Πίνακας 2.5
Αποτελέσματα εκλογών Μαρτίου 1946

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων	610.995	55,12	206
Εθνική Πολιτική Ένωσις	213.721	19,28	68
Κόμμα Φιλελευθέρων	159.525	14,39	48
Εθνικό Κόμμα Ελλάδος	66.027	6,97	20
Ένωσις Εθνικοφρόνων	32.538	2,94	9
Διάφοροι ανεξάρτητοι κ.λπ.	12.036	1,09	2
Ένωσις Αγροτικών Κομμάτων	7.447	0,67	1
Διάφορα κόμματα	6.184	0,56	0

Ψήφισαν 1.108.473, με άκυρα – λευκά 13.220.

Δεν κατήλθε στις εκλογές τμήμα των Φιλελευθέρων (Καφαντάρης) και το Κ.Κ.Ε., επειδή το κλίμα φόβου ήταν ακατάλληλο για εκλογές (Συνεπώς, πρότειναν αποχή).

Σε έναν πληθυσμό 7.233.000 ατόμων (οι γυναίκες δεν ψήφιζαν ακόμη), οι άνδρες που είχαν δικαίωμα ψήφου εκτιμήθηκαν ότι ήταν 1,9 εκατομμύρια. Το ποσοστό αποχής ξεπέρασε το 50%. Σημειώνεται ότι το κόμμα των Χιτών έλαβε 1.848 ψήφους, ενώ το πατριωτικό κόμμα εφέδρων 63 ψήφους.

Το σύστημα της απλής αναλογικής (με 38 εκλογικές περιφέρειες)¹⁴ δεν έδωσε κυβέρνηση σταθερή. Με το σύστημα που επεκράτησε ο αριθμός των εδρών ήταν ο ακόλουθος – Πίνακας 2.5.1.

Πίνακας 2.5.1
Αποτελέσματα εκλογών Μαρτίου 1946
Κατανομή εδρών

Κόμματα	1η	2η	3η	Σύνολο
Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων	192	12	2	206
Εθνική Πολιτική Ένωσις	57	11	–	68
Κόμμα Φιλελευθέρων	42	6	–	48
Εθνικό Κόμμα Ελλάδος	17	3	–	20
Ένωσις Εθνικοφρόνων	8	1	–	9
Ένωσις Αγροτικών Κομμάτων	1	–	–	1
Διάφοροι ανεξάρτητοι	2	–	–	2
Διάφορα κόμματα	0	–	–	0

¹⁴ Υπήρξαν διεθνείς παρατηρητές που επέβλεπαν την διεξαγωγή των εκλογών. Παρατήρησαν μικρή νοθεία. Πρότειναν εκκαθάριση των εκλογικών καταλόγων.

Νικητής των εκλογών ήταν η Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων, με αρχηγό τον Τσαλδάρη¹⁵. Το βράδυ της προηγούμενης των εκλογών (30 Μαρτίου) το Κ.Κ.Ε. χτύπησε το σταθμό χωροφυλακής στο Λιτόχωρο. Ο εμφύλιος ξεκινούσε.

Την 1^η Σεπτεμβρίου διεξήχθη το δημοψήφισμα για την επιστροφή ή μη του βασιλιά Γεωργίου Β΄. Υπέρ της επανόδου στο θρόνο ψήφισαν 1.153 χιλιάδες ή το 69% περίπου, λευκό 333 χιλιάδες ή το 20% και υπέρ της αβασίλευτης 190 χιλιάδες ή το 11,4%, σύμφωνα με τον Πίνακα 2.6.

Πίνακας 2.6
Αποτελέσματα δημοψηφίσματος 1946

	Ψήφοι	Ποσοστό %
Υπέρ της βασιλευομένης	1.153.150	68,8
Λευκό	332.649	19,8
Υπέρ της αβασίλευτης	190.418	11,4
Άκυρα	3.596	—
Σύνολο	1.679.813	100,00

Με λευκό είχε καλέσει να ψηφίσουν τα μέλη του το Κ.Κ.Ε..

Το αποτέλεσμα κρίθηκε από τους περισσότερους (εκτός των βασιλοφρόνων) ως νόθο. Εκτός από το Κ.Κ.Ε. και οι ηγέτες του Κέντρου θεώρησαν ότι αποτελούσε προϊόν βίας και νοθείας. Υπέρ της αβασίλευτης είχαν ταχθεί τα κόμματα του Κέντρου (Πλαστήρας, Παπανδρέου, Βενιζέλος, Κανελλόπουλος, Σοφούλης, Καφαντάρης κ.λπ.), ενώ υπέρ της βασιλευομένης τα κόμματα της Δεξιάς. Πάντως, εάν ληφθεί υπ' όψιν το 31% στο αντίστοιχο δημοψήφισμα, που έλαβε η βασιλεία το 1974, φαίνεται ότι η νοθεία δε θα πρέπει να υπερέβη το 15%. Τουλάχιστον το 50% του πληθυσμού, ειδικά σε εκείνες τις συνθήκες, επιζητούσε την επιστροφή του βασιλιά Γεωργίου Β΄, ασχέτως εάν του χρέωναν την δικτατορία του Μεταξά.

Εφ' όσον η χώρα είχε εισέλθει στη δίνη του εμφυλίου πολέμου (1946–1949) οι κυβερνήσεις, που προέκυψαν από την εκλογή του Μαρτίου 1946, ήταν βραχύβιες. Οι Αμερικανοί πίεζαν για σταθερότερες, ζητούσαν δηλαδή την ένωση όλου του αστικού

¹⁵ Ο αρχηγός του Λαϊκού Κόμματος ήταν ο Κωνσταντίνος Τσαλδάρης, των Φιλελευθέρων ο Θεμιστοκλής Σοφούλης, της Εθνικής Πολιτικής Ενώσεως ο Σοφοκλής Βενιζέλος, του Εθνικού Κόμματος ο Ναπολέων Ζέρβας και της Ένωσης Αγροτικών Κομμάτων ο Αλέξανδρος Μυλωνάς.

χώρου. Έτσι, ο Τσαλδάρης, αρχηγός του Λαϊκού Κόμματος είχε δύο πρωθυπουργίες (18/4/1946 έως 2/10/1946 και 2/10/1946 έως 24/1/1947). Η πορεία του πολέμου δεν ικανοποιούσε όπως επίσης και η ανασύσταση του κρατικού μηχανισμού τους Αμερικανούς και έτσι ανέλαβε ο Τραπεζίτης Μάξιμος να σχηματίσει Κυβέρνηση (πρωθυπουργός από 24/1/1947–29/8/1947). Η ανατροπή της έφερε τον Τσαλδάρη στην εξουσία για ένα μικρό διάστημα (29/8/1947–7/9/1947). Τελικώς, επήλθε ο σχηματισμός κυβέρνησης Φιλελευθέρων – Λαϊκών (αντίστοιχο των Βενιζελικών – Αντιβενιζελικών) και με πρωθυπουργό τον Θεμιστοκλή Σοφούλη, ο οποίος παρά τους τέσσερις ανασχηματισμούς, κυβέρνησε από 7/9/1947 έως 30/6/1949. Ο θάνατος του Σοφούλη είχε ως συνέπεια την επόμενη κυβέρνηση του Αλεξάνδρου Διομήδη, η οποία διήρκεσε από 30/6/1949 έως 6/1/1950. Οι νέες εκλογές, που πραγματοποιήθηκαν στις 5 Μαρτίου 1950 έφεραν τα ακόλουθα αποτελέσματα – Πίνακας 2.7.

Ψήφισαν 1.700 χιλιάδες άτομα (7,2 χιλιάδες τα άκυρα – λευκά). Δέκα κόμματα κατάφεραν, χάρις στην απλή αναλογική να εισέλθουν στη Βουλή, η οποία είχε 250 έδρες, έναντι 354 εκείνης του 1946. Το λαϊκό κόμμα (Κ. Τσαλδάρης) ήλθε πρώτο (18,8%), ακολουθούμενο από το κόμμα των Φιλελευθέρων 17,34% (Σοφοκλής Βενιζέλος), του Ε.Π.Ε.Κ. (Νικόλαος Πλαστήρας) 16,44% και το κόμμα του Γεωργίου Παπανδρέου με 10,67%.

Πίνακας 2.7
Αποτελέσματα εκλογών Μαρτίου 1950

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες
Λαϊκόν Κόμμα	317.512	18,80	62
Κόμμα Φιλελευθέρων	291.083	17,24	56
Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου (Ε.Π.Ε.Κ.)	277.739	16,44	45
Δημοκρατικό Κόμμα Γ. Παπανδρέου	180.185	10,67	35
Δημοκρατική Παράταξη	163.824	9,70	18
Πολιτική Ανεξάρτητος Παράταξις	137.618	8,15	16
Μέτωπο Εθνικής Αναδημιουργίας	88.979	5,27	7
Εθνικόν Κόμμα Ελλάδος	61.575	3,65	7
Παράταξις Αγροτών και Εργαζομένων	44.308	2,62	3
Νέο Κόμμα	42.157	2,50	1
Διάφοροι	83.943	4,06	0

Παρατηρούνται δύο ουσιώδη γεγονότα:

Πρώτο: Συρρίκνωση της Δεξιάς· εάν προστεθούν στα ποσοστά του Λαϊκού κόμματος εκείνα των άλλων δεξιών κομμάτων (Πολιτική Ανεξάρτητος Παράταξις – Μανιαδάκης, Τουρκοβασίλης, Νέο Κόμμα – Μαρκεζίνης, Μέτωπο Εθνικής Αναδημιουργίας – Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Α. Σακελλαρίου), τότε το συνολικό της ποσοστό μόλις που προσεγγίζει το 35%. Αντιθέτως, το Κέντρο φαίνεται να κατισχύει (Φιλελεύθεροι, Ε.Π..Ε.Κ., Παπανδρέου). Όμως, δεν υπάρχει ισχυρή προσωπικότητα που να το ενώνει (όπως παλαιότερα ο Ελευθέριος Βενιζέλος). Έτσι, θα σχηματισθούν, μέχρι το 1952 που θα επαναληφθούν οι εκλογές, πέντε κυβερνήσεις –

- Βενιζέλου (23/2/1950 έως 15/4/1950),
- Πλαστήρα (15/4/1950 έως 21/8/1950),
- Βενιζέλου (21/8/1950–13/9/1950),
- Βενιζέλου (13/9/1950 έως 3/11/1950),
- Βενιζέλου (3/11/1950–27/10/1951).

Δεύτερο: Μια από τις ουσιώδεις διαφορές μεταξύ Πλαστήρα, Βενιζέλου, Παπανδρέου είναι ότι ο πρώτος επεδίωκε να δώσει αμνηστία στην ηττημένη αριστερά· κάτι που προσέκρουε στον έντονο αντικομμουνισμό των Παπανδρέου και Βενιζέλου. Όπως έχει σημειωθεί κατ' επανάληψη, λίγοι πολιτικοί του Κέντρου (Πλαστήρας, Καφαντάρης, Καρτάλης) ήταν υπέρ της αμνηστίας.

Με εξαίρεση τον Πλαστήρα ή παλαιότερα τον Σοφούλη, οι υπόλοιποι αρχηγοί του χώρου των Φιλελευθέρων ήταν κατώτεροι των περιστάσεων, με αποτέλεσμα εμμέσως να δίνουν στους συντηρητικούς τη δυνατότητα να επιβάλουν την πολιτική τους ατζέντα. Ο μεν Σοφοκλής Βενιζέλος ήταν στενός φίλος του παλατιού και της Αγγλίας ενώ ο Γεώργιος Παπανδρέου δεν μπορούσε να ξεπεράσει την τραυματική του εμπειρία του Δεκεμβρίου 1944.

Η μη συμφωνία των κομμάτων του Κέντρου οδήγησε σε διάλυση της βουλής και προκήρυξη εκλογών για την 9^η Σεπτεμβρίου 1951. Το σύστημα ήταν όχι η απλή αναλογική αλλά η ενισχυμένη. Αναπάντεχα, κατέβηκε στον πολιτικό στίβο ο Αλέξανδρος Παπάγος, δημιουργώντας τον Ελληνικό Συναγερμό.

Το Λαϊκό κόμμα συντρίβεται (οι ψηφοφόροι του μετακινούνται στον Συναγερμό) και λίγα χρόνια μετά σβήνει ως κόμμα. Τα αποτελέσματα απεικονίζονται στον Πίνακα 2.8..

Πίνακας 2.8
Αποτελέσματα εκλογών Σεπτεμβρίου 1951

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Ελληνικός Συναγερμός	624.316	36,53	114
Ε.Π.Ε.Κ. (Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου)	401.379	23,49	74
Κόμμα Φιλελευθέρων	325.390	19,04	57
Ε.Δ.Α. (Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά)	180.640	10,57	10
Λαϊκόν Κόμμα	113.876	6,66	2
Συναγερμός Αγροτών & Εργαζομένων	21.009	1,23	1
Κόμμα Γεωργίου Παπανδρέου	35.810	2,10	0
Λοιπά	5.519	0,23	

Ψήφισαν 1.717 χιλιάδες άτομα. Τα άκυρα/λευκά μετρήθηκαν σε 8.366. Εκτός από την κάθοδο του Παπάγου στην πολιτική, η Ε.Δ.Α. (Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά) αποτέλεσε το καταφύγιο των διωκόμενων αριστερών. Κατάφερε να λάβει το 10,6% των ψήφων. Το κόμμα του Παπανδρέου κατεποντίσθη, ενώ το Σοσιαλιστικό κόμμα – Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας του Σβώλου έλαβε 3.912 ψήφους και οι Αρχαιομαρξιστές μόλις 53.

Στο σύνολο των 258 εδρών ο Συναγερμός έλαβε σχετική πλειοψηφία και έτσι ο Πλαστήρας (Ε.Π.Ε.Κ. – Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου) με τον Σοφοκλή Βενιζέλο (Φιλελεύθεροι) σχημάτισαν κυβέρνηση (131 έδρες ή το 51% του συνόλου έναντι 114 εδρών – 44% του πρώτου κόμματος. Η κυβέρνηση Πλαστήρα πλήττεται διττός:

Από το ένα μέρος η Αριστερά του καταλόγιζε την εκτέλεση των Μπελογιάννη, Μπάτση κ.λπ., ενώ ο Πλαστήρας ήταν αντίθετος· άρρωστος από αλληπάλληλα καρδιακά επεισόδια (σε λίγο θα πέθαινε) δεν κατάφερε να επιβληθεί στο παλάτι.

Από το άλλο μέρος υφίσταται την απηνή κριτική του Συναγερμού για ενδοτικότητα. Αναγκάζεται να προκηρύξει εκλογές, αφού το κόμμα του δεν είναι ενωμένο. Κάτω από την πίεση των Αμερικανών (ο Πιουριφού κατέστη σημείο αναφοράς ως πρεσβευτής των Η.Π.Α., για τις συχνές παρεμβάσεις του σαν τοποτηρητής) ο πρωθυπουργός διαλύει τη Βουλή και προκηρύσσει εκλογές με πλειοψηφικό σύστημα¹⁶.

¹⁶ Η Αριστερά υπήρξε υπεύθυνη ως ένα βαθμό για τη συντριβή του Κέντρου με το σύνθημα: «Τι Πλαστήρας, τι Παπάγος». Σημειώνεται ότι ο Γεώργιος Παπανδρέου κατέβηκε ως ανεξάρτητος – συνεργαζόμενος βουλευτής με τον Εθνικό Συναγερμό.

Στις εκλογές της 16^{ης} Νοεμβρίου 1952 το Κέντρο θα υποστεί Βατερλώ και μόλις μετά ένδεκα έτη (1963) θα καταφέρει να επανέλθει στην εξουσία. Ο Πίνακας 2.9 χαρτογραφεί τα αποτελέσματα των εκλογών.

Πίνακας 2.9
Αποτελέσματα εκλογών Νοεμβρίου 1952

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Ελληνικός Συναγερμός	783.451	49,22	247
Ε.Π.Ε.Κ. – Φιλελεύθεροι	544.834	34,22	51
Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (Ε.Δ.Α.)	152.011	9,55	0
Συναγερμός Ανεξαρτήτων	56.679	3,57	2
Λοιπά	54.832	3,44	0

Ο Αλέξανδρος Παπάγος, ως πρωθυπουργός θα μείνει στην εξουσία μέχρι την 4η Οκτωβρίου 1955, όταν πεθαίνει από ασθένεια. Μολονότι ως διάδοχός του εθεωρείτο ο πρώτος αντιπρόεδρος του κόμματος ο Στέφανος Στεφανόπουλος (ο δεύτερος ήταν ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος), το παλάτι προχωρεί σε ένα είδος πραξικοπήματος. Αντί να επιλέξει η κοινοβουλευτική ομάδα τον διάδοχο του Παπάγου τον επιλέγει ο βασιλιάς. Πρόκειται για τον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Ο Στεφανόπουλος αποχωρεί από το κόμμα, όπως προηγουμένως έκανε ο Μαρκεζίνης, που είχε έρθει σε αντιπαράθεση με τον στρατάρχη. Ο Καραμανλής διαλύει τον Συναγερμό δημιουργώντας την Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (Ε.Ρ.Ε.) και κατεβαίνει σε εκλογές.

Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν στις 19 Φεβρουαρίου 1956. Για πρώτη φορά ψηφίζουν και οι γυναίκες. Ο Πίνακας 2.10 εμφανίζει τα αποτελέσματα.

Πίνακας 2.10
Αποτελέσματα εκλογών 19ης Φεβρουαρίου 1956

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (Ε.Ρ.Ε.)	1.594.112	47,38	165
Δημοκρατική Ένωση	1.620.007	48,15	132
Συνδυασμός Ανεξαρτήτων	31.022	0,92	3
Λοιποί	119.220	3,55	0

Ψήφισαν 3.379 χιλιάδες άτομα· εξ αυτών σε 15 χιλιάδες ανήλθαν τα λευκά-άκυρα. Στην Φιλελευθέρη Δημοκρατική Ένωση συνασπίστηκαν οι: Σ. Βενιζέλος

(Φιλελευθέρα Δημοκρατική Ένωση), Γ. Παπανδρέου (κόμμα Φιλελευθέρων), Γ. Καρτάλης (Δημοκρατικό Κόμμα Εργαζομένων Λαού), Ι. Πασαλίδης (Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά – Ε.Δ.Α.), Σ. Παπαπολίτης (Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου), Α. Μπαλατζής (κόμμα Αγροτών και Εργαζομένων), Κων. Τσαλδάρης (Λαϊκό Κόμμα). Το κόμμα Προοδευτικών (Σπυρίδων Μαρκεζίνης) έλαβε 74.545 ψήφους, ενώ το Λαϊκό Κοινωνικό Κόμμα (Στέφανος. Στεφανόπουλος) 29.375.

Από την παρακολούθηση των αποτελεσμάτων του πλειοψηφικού συστήματος με περιορισμένη εκπροσώπηση της μειοψηφίας προκύπτει το επονομαζόμενο καλπονοθευτικό σύστημα, που συχνά ονομάστηκε τριφασικό¹⁷. Η Ε.Ρ.Ε. ήρθε δεύτερο κόμμα αλλά κέρδισε την πλειοψηφία με 165 έδρες έναντι 132 των νικητών της Δημοκρατικής Ένωσης. Το ότι συνασπίστηκαν σχεδόν οι πάντες εναντίον της Ε.Ρ.Ε. δείχνει ότι πολιτικά η κυβέρνηση διατήρησε μια έντονη αυταρχική χροιά καθιστώντας τον Καραμανλή στόχο. Οι εξελίξεις αυτές θορύβησαν το παλάτι και τους Αμερικανούς. Η κατανομή των εδρών της συνασπισμένης Δημοκρατικής Ένωσης ήταν οι ακόλουθες:

Φιλελευθέρα Δημοκρατική Ένωση 43 έδρες, Φιλελεύθεροι 26, Δημοκρατικό Κόμμα Εργαζομένων Λαού 20, Ε.Δ.Α. 18, Ε.Π.Ε.Κ. 15, Αγροτικό & Εργατικό Κόμμα 7, Λαϊκό Κόμμα 3.

Η Κυβέρνηση αυτή δεν μακροημέρευσε¹⁸, αφού δύο σημαντικά στελέχη ο Γεώργιος Ράλλης και Παναγής Παπαληγούρας δεν συμφώνησαν με το προτεινόμενο εκλογικό σύστημα και παραιτήθηκαν (Φεβρουάριος 1958). Παραιτούνται και άλλοι βουλευτές (13) με αποτέλεσμα η κυβέρνηση να απωλέσει την δεδηλωμένη (149 ψήφους) και να προκηρύξει εκλογές. Οι εκλογές διεξήχθησαν στις 11 Μαΐου 1958, με τα αποτελέσματα που δείχνει ο Πίνακας 2.11.

---

¹⁷ Στις μονοεδρικές, διεδρικές και τριεδρικές περιφέρειες ο πρώτος λαμβάνει όλες τις έδρες. Στις περιφέρειες με τέσσερις, πέντε και έξι έδρες ο πρώτος καταλαμβάνει όλες πλην μιας έδρας, την οποία κερδίζει ο δεύτερος· στις περιφέρειες με επτά, οκτώ, εννέα έδρες ο πρώτος καταλαμβάνει όλες πλην δύο, που τις κερδίζει ο δεύτερος· στις περιφέρειες με δέκα έδρες ο πρώτος τις καταλαμβάνει όλες πλην των τριών. Στις περιφέρειες άνω των δέκα εδρών υπήρχε άλλη εκπροσώπηση κ.λπ..

¹⁸ Πάντως, παρά τη σκληρή κριτική όλων εναντίον της Δεξιάς και του Καραμανλή ειδικότερα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι το ποσοστό του κόμματος αυτού παρέμενε σε γενικές γραμμές σταθερό· είτε με τη μορφή του Λαϊκού κόμματος είτε με αυτή του Συναγερμού είτε με εκείνη της Ε.Ρ.Ε., το ποσοστό διατηρήθηκε υψηλό και οι διακυμάνσεις ήταν μικρές. Σταδιακά μέχρι το 1964 θα χάσει κάπως τη δυναμική του, αλλά είχαν μεσολαβήσει γεγονότα, τα οποία την δικαιολογούν.

Πίνακας 2.11

Αποτελέσματα εκλογών 11ης Μαΐου 1958

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (Ε.Ρ.Ε.)	1.583.885	41,16	171
Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (Ε.Δ.Α.)	939.902	24,42	79
Κόμμα Φιλελευθέρων	795.445	20,67	36
Προοδευτική Αγροτική Δημοκρατική Ένωση	408.787	10,62	10
Ένωση Λαϊκών Κομμάτων	113.358	2,95	4
Λοιποί	6.408	0,17	0

Ψήφισαν 3.864 χιλιάδες άτομα. Τα λευκά/άκυρα ανήλθαν σε 16.197. Το κέντρο υπέστη συντριβή, αφού η συνεχής διαμάχη Σοφοκλή Βενιζέλου, Γεωργίου Παπανδρέου το καθιστούσε, σε ευρεία στρώματα του πληθυσμού, ανυπόληπτο. Η Ε.Δ.Α., για πρώτη και μοναδική φορά στην ιστορία της, θα καταστεί αξιωματική αντιπολίτευση λαμβάνοντας το ¼ των ψήφων. Η άνοδος αυτή συνοδεύτηκε με έξαρση του αντικομμουνισμού και τα πάθη αντί, με την πάροδο των ετών, να καταλαγιάσουν αυξήθηκαν υπέρμετρα. Το παλάτι, οι Αμερικάνοι πίεσαν φορτικά τους ηγέτες και ηγετίσκους να ενωθούν. Από αυτήν την πολιτική προέκυψε η Ένωση Κέντρου¹⁹.

Η κυβέρνηση Καραμανλή, παρά την άνετη πλειοψηφία που διέθετε στη Βουλή, προκήρυξε εκλογές για τις 29 Οκτωβρίου 1961. Η ανέγερση του τείχους του Βερολίνου και η ένταση του ψυχρού πολέμου, η προσπάθεια απαλλαγής από την αντιπολίτευση της Ε.Δ.Α. και η πίεση του παλατιού για τη δημιουργία δεύτερου πόλου, που θα αποτελείται από αστικό κόμμα, ήταν μερικές από τις αιτίες.

Ο Πίνακας 2.12 δείχνει τα αποτελέσματα των εκλογών της 29^{ης} Οκτωβρίου 1961.

¹⁹ Ας σημειωθεί ότι στο σύστημα των εκλογών μαζί με τον Καραμανλή είχαν συμφωνήσει και οι ηγέτες των Φιλελευθέρων (Βενιζέλος, Παπανδρέου) πιστεύοντας ότι με την ενισχυμένη αναλογική τα μικρά κόμματα θα συσπειρώνονταν στο κόμμα τους.

Πίνακας 2.12
Αποτελέσματα εκλογών 29ης Οκτωβρίου 1961

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός²⁰
Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (Ε.Ρ.Ε.)	2.347.824	50,81	176
Ένωση Κέντρου (Ε.Κ.)	1.555.442	33,66	100
Πανδημοκρατικό Αγροτικό Μέτωπον Ελλάδος	675.867	14,63	24
Λοιποί	41.618	0,90	0

Ψήφισαν 4.640.512 άτομα και τα άκυρα–λευκά ανήλθαν σε 19.761. Οι εκλογές αυτές, που διεξήχθησαν από την υπηρεσιακή κυβέρνηση Κωνσταντίνου Δόβα, έμειναν στην ιστορία ως προϊόν βίας και νοθείας. Ο Παπανδρέου εκήρυξε ανένδοτο αγώνα υποστηρίζοντας ότι «εψήφισαν και τα δένδρα». Υπήρξαν εκτεταμένες καταγγελίες για τρομοκρατία και νοθεία εναντίον τόσο του Κέντρου όσο και της Αριστεράς²¹. Ο Ανένδοτος Αγώνας ξεκίνησε από την 1η Δεκεμβρίου 1961 και συνεχίστηκε μέχρι τις επόμενες εκλογές. Το κλίμα ουδέποτε ήταν τόσο πολωμένο. Ο Σοφοκλής Βενιζέλος, συντηρητικός πολιτικός και φίλος του βασιλιά, κατακεραύνωνε τον Καραμανλή για το παρακράτος²².

Σε κάθε περίπτωση, παρά την αναμφισβήτητη βία και νοθεία – σαφώς μικρότερη από τις καταγγελίες Παπανδρέου – η Δεξιά φαίνεται να παραμένει ο ισχυρότερος πολιτικός πόλος στο όλο σύστημα, δείχνοντας μια εξαιρετική σταθερότητα από το 1950 και εντεύθεν. Ο εμφύλιος πόλεμος συσπείρωσε τους μη

²⁰ Η κατανομή των εδρών έγινε με βάση το σύστημα ως ακολούθως:

Πίνακας 2.12.1

Έδρες 1^{ης} και 2^{ης} κατανομής

Κόμματα	1η	2η	Σύνολο
Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (Ε.Ρ.Ε.)	154	22	176
Κόμμα Προοδευτικών	94	6	100
Πανδημοκρατικό Αγροτικό Μέτωπο	24	–	24
	272	28	300

²¹ Υπήρξαν νεκροί (δολοφονίες), τραυματισμοί, πάμπολες βιαιοπραγίες κ.λπ..

²² Ο Καραμανλής και μετέπειτα θα κατηγορήσει το παλάτι ότι ευθυνόταν για την κατάσταση αυτή. Ακόμη και για τον ορισμό του Κωνσταντίνου Δόβα έφερε αντιρρήσεις, διότι τον θεωρούσε πιόνι του βασιλιά. Ήταν η αρχή της ρήξης του αρχηγού της Ε.Ρ.Ε. με το παλάτι και με τμήμα των ακραίων της Δεξιάς, του επονομαζόμενου παρακράτους. Φαίνεται ότι ακολουθήθηκε το σχέδιο «Περικλής». Το σχέδιο καταρτίστηκε από τμήμα του επιτελείου της Κ.Υ.Π. και από τα σώματα ασφαλείας (Χωροφυλακής και Αστυνομίας). Οι κυανοί, οι οπαδοί της Ε.Ρ.Ε. θα έπρεπε να βοηθηθούν έναντι των ερυθρών (Ε.Δ.Α.), και των κίτρινων (Ένωση Κέντρου και Μαρκεζίνης).

κομμουνιστές περισσότερο από ότι τα κόμματα του Κέντρου, που υποτίθεται είχαν τη βενιζελική παράδοση.

Ο Ανένδοτος θα τορπιλίζει σε καθημερινή βάση το ήρεμο πολιτικό κλίμα και η δολοφονία του Γρηγορίου Λαμπράκη, βουλευτή συνεργαζόμενου με την Αριστερά, θα αποτελέσει κομβικό σημείο. Από τη στιγμή αυτή και μετά (τις αποκαλύψεις περί συμπαιγνίας, χωροφυλακής, παρακράτους κ.λπ.) αρχίζει η φθίνουσα πορεία, της Δεξιάς, η οποία, για πλέον των δώδεκα ετών, κυριαρχούσε στη χώρα. Οι σχέσεις του παλατιού (λόγω διαρκών παρεμβάσεων) και του Καραμανλή χειροτερεύουν μετά το 1961 συνεχώς και με αφορμή το ταξίδι του βασιλικού ζεύγους στην Αγγλία ο Καραμανλής, που αντιτίθεται, παραιτείται ζητώντας εκ νέου εκλογές (11 Ιουνίου 1963). Τον διεδέχθη η κυβέρνηση Πιπινέλη, η οποία απέτυχε να παραμείνει στην εξουσία και έδωσε τη θέση της στην υπηρεσιακή του Σ. Μαυρομιχάλη. Ο Καραμανλής, που είχε φύγει μετά την παραίτησή του στο εξωτερικό, επιστρέφει. Ψήφισαν 4.708.791 και τα άκυρα / λευκά ανήλθαν σε 41.637. Τα αποτελέσματα των εκλογών φαίνονται στον Πίνακα 2.13..

Τις εκλογές τις κερδίζει η Ένωση Κέντρου (Ε.Κ.) με 42% έναντι 39,4% της Ε.Ρ.Ε.. Μολονότι η Ε.Δ.Α. προσφέρεται να στηρίξει την κυβέρνηση της Ενώσεως Κέντρου, ο Παπανδρέου αρνείται και ζητάει νέες εκλογές. Ο Κ. Καραμανλής μετά την ήττα φεύγει για το Παρίσι και προτείνει τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο για αντικαταστάτη του.

Πίνακας 2.13
Αποτελέσματα εκλογών 3ης Νοεμβρίου 1963

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Ένωση Κέντρου (Ε.Κ.)	1.962.079	42,04	138
Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (Ε.Ρ.Ε.)	1.837.377	39,37	132
Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (Ε.Δ.Α.)	669.267	14,34	28
Κόμμα Προοδευτικών	173.981	3,73	2
Χριστιανική Δημοκρατία	1.267	0,03	0
Κίνημα Δημοκρατίας & Σοσιαλισμού	1.090	0,02	0
Λοιποί	22.093	0,47	0

Το σύστημα της ενισχυμένης αναλογικής, όπως προκύπτει από τον Πίνακα 2.13.1, στήριξε τα δύο πρώτα κόμματα²³.

Οι νέες εκλογές, μετά την παραίτηση του Γ. Παπανδρέου, στις 24 Δεκεμβρίου 1963, προκηρύχθηκαν για τις 16 Φεβρουαρίου 1964. Ο Πίνακας 2.14 αποτυπώνει τα αποτελέσματα των εκλογών του 1964

Πίνακας 2.14
Αποτελέσματα εκλογών 16ης Φεβρουαρίου 1964

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Ένωση Κέντρου (Ε.Κ.)	2.424.477	52,72	171
Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (Ε.Ρ.Ε.) Κόμμα Προοδευτικών	1.621.546	35,26	107
Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (Ε.Δ.Α.)	542.865	11,80	22
Λοιποί	9.951	0,22	0

Ψήφισαν 4.626.396 και τα άκυρα/λευκά μετρήθηκαν σε 27.577. Η διαφορά των συνολικών ψήφων είναι μικρή. Η Ε.Ρ.Ε. έχασε περίπου 200 χιλιάδες ψήφους ενώ η Ε.Κ. έλαβε ψήφους και από την Ε.Ρ.Ε. και από την Ε.Δ.Α., η οποία σε 24 εκλογικές περιφέρειες δεν κατέβασε υποψήφιο. Προφανώς, η πλειονότητα των οπαδών της ψήφισε Ε.Κ.. Σημειώνεται ότι κατά τη διάρκεια των εκλογών πεθαίνει ο Σοφοκής Βενιζέλος συναρχηγός της Ενώσεως Κέντρου

Η νίκη αυτή της Ενώσεως Κέντρου απετέλεσε μια από τις μεγαλύτερες στην πολιτική ιστορία του τόπου. Κατ' ουσίαν από το 1932 είχε να λάβει απόλυτη πλειοψηφία το Κέντρο, εάν εντάξουμε σε αυτό την βενιζελική παρακαταθήκη.

Ωστόσο, η κυβέρνηση αυτή δεν μακρομέρευσε. Η σύγκρουση άνακτος και Παπανδρέου ως προς την αντικατάσταση του Πέτρου Γαρουφαλιά (υπουργού Εθνικής

²³ Οι εκλογές έγιναν επί τη βάσει της απογραφής του 1961 ενώ οι προηγούμενες επί τη βάσει εκείνης του 1940.

Πίνακας 2.13.1				
Κατανομή εδρών				
Κόμματα	1η	2η	3η	Σύνολο
Ένωση Κέντρου	120	11,00	7,00	138,00
Ε.Ρ.Ε.	117	10,00	5,00	132,00
Ε.Δ.Α.	25	2,00	1,00	28,00
Κόμμα Προοδευτικών	2	–	–	2,00
	264	23,00	13,00	300,00

Αμύνης) είχε ως αποτέλεσμα την παραίτηση του τελευταίου στις 15 Ιουλίου 1965. Τα Ιουλιανά απετέλεσαν μια από τις μελανότερες σελίδες της ελληνικής ιστορίας.

Ο Κωνσταντίνος έδωσε στον πρόεδρο της Βουλής, Αθανασιάδη – Νόβα, την εντολή σχηματισμού Κυβέρνησης πριν του δοθεί εγγράφως η παραίτηση Παπανδρέου. Ο Νόβας που είχε ειδοποιηθεί εκ των προτέρων υποστηρίχθηκε από τον ναύαρχο Ι. Τούμπα (υπουργό Δημοσίας Τάξεως) και τον Σ. Κωστόπουλο (Υπουργό Εθνικής Άμυνας. Η Κυβέρνηση στην οποία συμμετείχαν βουλευτές της Ε.Κ. ζήτησε ψήφο εμπιστοσύνης στις 4 Αυγούστου. Υπέρ ψήφισαν 25 από την Ένωση Κέντρου (οι επονομαζόμενοι αποστάτες), 8 του κόμματος των Προοδευτικών (Σπυρίδων Μαρκεζίνης) και 98 της Ε.Ρ.Ε.. Μη έχοντας πλειοψηφία η κυβέρνηση παραιτήθηκε. Στο μεταξύ βίαια γεγονότα (Ιουλιανά) συνέβαιναν στους δρόμους. Σε μια από τις συγκρούσεις δολοφονήθηκε ο φοιτητής Σ. Πέτρουλας. Η κατάσταση είχε οδηγηθεί στο έσχατο, αφού οι οπαδοί της Αριστεράς και του Κέντρου καθημερινώς οδομαχούσαν θέτοντας τον βασιλιά στο στόχαστρο. Αντί να γίνει προσπάθεια επανασυγκόλλησης των σχέσεων Παπανδρέου – παλατιού, ο Κωνσταντίνος έδωσε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Στέφανο Στεφανόπουλο. Ο ίδιος ζητώντας την έγκριση της κοινοβουλευτικής ομάδας της Ε. Κ. έλαβε επί 139 παρόντων 113 όχι, δηλαδή η πλειονότης αποφάσισε ότι θα δεχόταν μόνο πρωθυπουργό τον Γεώργιο Παπανδρέου. Στις 18 Αυγούστου εντολή σχηματισμού λαμβάνει ο Ηλίας Τσιριμώκος, άλλοτε στέλεχος του Ε.Α.Μ. (μέλος της Κυβέρνησης του βουνού) και φανατικός αντιβασιλόφρων. Στις 28 Αυγούστου δεν λαμβάνει ψήφο εμπιστοσύνη – 135 ψήφους υπέρ και 159 κατά (Υπερψήφισαν οι 98 βουλευτές της Ε.Ρ.Ε.²⁴ και 37 βουλευτές της Ε.Κ.).

Τελικώς, στις 17 Σεπτεμβρίου δόθηκε το χρίσμα στον Στέφανο Στεφανόπουλο, ο οποίος κατάφερε στις 22 Σεπτεμβρίου να λάβει ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή (ψήφισαν υπέρ 152 βουλευτές και κατά 148). Οι αποστάτες βουλευτές ίδρυσαν κόμμα με την ονομασία Φιλελεύθερον Δημοκρατικόν Κέντρον (ΦΙ.ΔΗ.Κ.). Η κυβέρνηση των αποστατών (Υπουργός Συντονισμού ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, Ηλίας Τσιριμώκος και Αθανασιάδης–Νόβας αντιπρόεδροι) θα επιβιώσει μέχρι την 21^η Δεκεμβρίου 1968.

---

²⁴ Τα πολιτικά ήθη είχαν τόσο εκτραχυνθεί που όταν ο Παπανδρέου είχε υπουργοποιήσει τον Τσιριμώκο σύσσωμη η δεξιά κατηγορούσε τον πρωθυπουργό ότι η χώρα αλώνεται από τους κομμουνιστές. Εννιά μήνες αργότερα οι ίδιοι άνθρωποι, βουλευτές και εφημερίδες, του έδιναν ψήφο εμπιστοσύνης. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό του άνδρα ήταν ότι ενώ στις 28 Ιουλίου στη Θεσσαλονίκη είχε καταγγείλει την προσπάθεια του βασιλιά με την κυβέρνηση Νόβα, υποστηρίζοντας ότι καταρρακώνει την πολιτική ζωή του τόπου, λίγες βδομάδες αργότερα δέχθηκε καθ' υπόδειξη του βασιλιά να σχηματίσει κυβέρνηση.

Θα ανατραπεί αφού η Ε.Ρ.Ε. σταμάτησε να την υποστηρίζει και η χώρα θα οδεύει για τις εκλογές της 28^{ης} Μαΐου 1967.

Στις 21 Απριλίου οι συνταγματάρχες Γεώργιος Παπαδόπουλος, Νικόλαος Μακαρέζος και ο Ταξίαρχος Στυλιανός Παττακός, ηγέτες ομάδας επιόρκων στρατιωτικών, κατέλαβαν την εξουσία. Ας σημειωθεί ότι ομάδα στρατηγών υπό τον αρχηγό στρατού, Γ. Σπαντιδάκη, ετοίμαζαν επίσης πραξικόπημα (σχέδιο Ιέραξ ΙΙ). Η ομάδα των συνταγματάρχων ήταν ενήμερη για την κίνηση των στρατηγών και έσπευσαν να τους προλάβουν. Χρησιμοποίησαν το Σχέδιο Προμηθεύς, σχέδιο έκτακτης ανάγκης για την αντιμετώπιση εξέγερσης ή εισβολής από χώρες του συμφώνου της Βαρσοβίας (χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού).

Στις 13 Δεκεμβρίου 1967 ο βασιλιάς Κωνσταντίνος επιχείρησε να ανατρέψει τους πραξικοπηματίες. Απέτυχε και διέφυγε στην Ιταλία. Στις 25 Νοεμβρίου 1973, με πρόφαση τα προηγηθέντα γεγονότα του Πολυτεχνείου (14-17 Νοεμβρίου), ο ταξίαρχος Δημήτριος Ιωαννίδης ανέτρεψε τον Παπαδόπουλο σταματώντας την προσπάθεια φιλελευθεροποίησης του τελευταίου. Στις 8 Οκτωβρίου 1973 ο Παπαδόπουλος είχε ορίσει τον Σπυρίδωνα Μαρκεζίνη πρωθυπουργό επιδιώκοντας να προχωρήσει σε εκλογές τον Φεβρουάριο του 1974 και να εξομάλυνει τον πολιτικό βίο.

Στις 15 Ιουλίου 1974 οι πραξικοπηματίες ανατρέπουν τον Μακάριο, ο οποίος την τελευταία στιγμή διαφεύγει της δολοφονίας του. Στις 20 Ιουλίου η Τουρκία επενέβη με στρατό, καταλαμβάνοντας τμήμα της Κύπρου. Η αποτυχημένη επιστράτευση οδηγεί τους αρχηγούς του στρατού, αεροπορίας, ναυτικού να ανατρέψουν τον Ιωαννίδη, να ζητήσουν τη βοήθεια των πολιτικών και εν τέλει να κληθεί ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στις 24 Ιουλίου να αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας. Η δημοκρατία είχε αποκατασταθεί.

Η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας προκήρυξε εκλογές στις 17 Νοεμβρίου 1974. Τα αποτελέσματα φαίνονται στον Πίνακα 2.15.

Ψήφισαν 4.963.558 άτομα και τα άκυρα/λευκά ήταν 54.584, ενώ η αποχή ήταν 1.277.508 (προέκυψε από τον αριθμό των εγγεγραμμένων· ωστόσο οι εκλογικοί κατάλογοι δε ήταν ενημερωμένοι). Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής μετά ένδεκα έτη (από το 1963) επέστρεψε θριαμβευτής, αφού έλαβε εκπληκτικά υψηλό ποσοστό ψήφων. Το άλλοτε Κέντρο κατεποντίσθη, λαμβάνοντας μόλις το 20%, ενώ η δικτατορία έγινε για να εμποδιστεί η πιθανή σαρωτική επιτυχία του.

Είναι αλήθεια ότι θα έπρεπε να προστεθούν στα ποσοστά που έλαβε το Κέντρο και το μεγαλύτερο μέρος των ψήφων υπέρ του ΠΑ.ΣΟ.Κ. (13,7%), της Εθνικής Δημοκρατικής Ένωσης (Γαρουφαλιάς – 1,07%), της Δημοκρατικής Ένωσης Κέντρου (Ζίγδης 0,17) και άλλων μικρότερων κομμάτων. Μολαταύτα, το ποσοστό είναι αντίστοιχο εκείνων της δεκαετίας 1950.

Πίνακας 2.15
Αποτελέσματα εκλογών 17ης Νοεμβρίου 1974

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	2.669.133	54,37	220
Ένωση Κέντρου – Νέες Δυνάμεις (Ε.Κ.–Ν.Δ.)	1.002.559	20,42	60
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	666.413	13,58	12
Ενωμένη Αριστερά	464.787	9,47	8
Εθνική Δημοκρατική Ένωση	52.768	1,07	0
Δημοκρατική Ένωση Κέντρου	8.509	0,17	0
Επαναστατικό Κομμουνιστικό Κίνημα Ελλάδος (Ε.Κ.Κ.Ε.)	1.539	0,03	0
Λοιποί	43.266	0,88	0

Μια εξήγηση για την θριαμβευτική άνοδο της Νέας Δημοκρατίας (πρώην Ε.Ρ.Ε.) είναι ότι οι ακροδεξιοί ψήφισαν το κόμμα αυτό, το οποίο μετέτρεψε το πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου σε στιγμιαίο, με συνέπεια χιλιάδες άτομα που υπηρέτησαν ως προσωπικό να μη διωχθούν. Ο Γεώργιος Παπαδόπουλος ζήτησε να κατεβάσει συνδυασμούς, αλλά δεν του επετράπη.

Ακολούθησε στις 22 Νοεμβρίου 1974 δημοψήφισμα για το είδος του πολιτεύματος (Βασιλευόμενη ή Αβασίλευτη δημοκρατία). Η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, ο Καραμανλής κράτησε ουδέτερη θέση, εν μέρει μόνο υπεστήριξε την επάνοδο του βασιλέα. Τελικώς, ο θρόνος έλαβε μόλις 31%. Το 69,2% ετάχθη υπέρ της αβασίλευτης²⁵ (3.244.748 ψήφοι) – Πίνακας 2.16.

Η κατανομή των ψήφων παρουσίασε μεταξύ των περιφερειών τεράστιες αποκλίσεις. Στην Αργολίδα υπέρ της βασιλείας ψήφισαν 46,67%, στην Ηλεία 46,88%, στην Λακωνία 59,52%, στην Μεσσηνία 49,24%, στην Ροδόπη 50,54% κ.λπ.. Αντιθέτως, χαμηλά υπέρ της βασιλείας ψήφισαν η Κρήτη (Χανιά 7,3%, Ρέθυμνο

²⁵ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στην τηλεοπτική μονομαχία δεν εμφανίσθηκαν, υπέρ ή κατά της βασιλευόμενης, εκπρόσωποι των κομμάτων. Μίλησαν, ως ιδιώτες μάλλον, οι Φ. Βεγλερής, Γ. Κουμάντος, Μ. Πλωρίτης, Λ. Κύρκος, Αλέκος Παναγούλης, και ο Κ. Σημίτης. Από το βασιλικό στρατόπεδο η σημαντικότερη παρέμβαση ήταν η μαγνητοσκόπηση του μηνύματος του Κωνσταντίνου.

5,9%, Ηράκλειο 10,6%, Λασιθί 11,58%). Αποφασιστικό ρόλο, στη διαμόρφωση του τελικού αποτελέσματος, κατά της βασιλευομένης, διαδραμάτισαν τα αστικά κέντρα: Α' Αθηνών 24,4%, Β' Αθηνών 20,4% υπέρ της βασιλευομένης.

Πίνακας 2.16
Αποτελέσματα δημοψηφίσματος 1974

Ψήφισαν	4.719.494
Άκυρα	28.889
Έγκυρα	4.690.605
Αβασίλευτη Δημοκρατία	3.244.748
Βασιλευόμενη Δημοκρατία	1.445.857

Η κυβέρνηση Καραμανλή, παρά την μοναδική – για τα ελληνικά κοινοβουλευτικά χρονικά – επιτυχία της το 1974, το 1977 προκήρυξε εκλογές (20^{ης} Νοεμβρίου 1977).

Τα αποτελέσματα των εκλογών – Πίνακας 2.17 έδωσαν άνετη πλειοψηφία στη Νέα Δημοκρατία.

Ωστόσο, συγκρίνοντας τα ποσοστά μεταξύ 1974 και 1977 προκύπτει μια καθίζηση της τάξεως των 13 μονάδων περίπου. Η ελάττωση αυτή της ισχύος του Κ. Καραμανλή οφείλεται:

Πρώτον: Στις ειδικές συνθήκες που επικράτησαν κατά το 1974. Η δικτατορία μόλις είχε καταρρεύσει και ένα τμήμα των ψηφοφόρων φοβήθηκε πιθανή επιστροφή της.

Δεύτερον: Στην δημιουργία κόμματος στην άκρα Δεξιά. Το 1974 όλοι οι συντηρητικοί ψηφοφόροι είχαν ως κύρια λύση την Νέα Δημοκρατία.

Πίνακας 2.17
Αποτελέσματα εκλογών 20ης Νοεμβρίου 1977

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	2.146.365	41,84	171
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	1.300.025	25,34	93
Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου	612.786	11,95	16
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος	480.272	9,36	11
Εθνική Παράταξη	349.988	6,82	5
Συμμαχία Προοδευτικού και Αριστερών Δυνάμεων	139.356	2,72	2
Κόμμα Νεοφιλελευθέρων	55.494	1,08	2
Λοιπά κόμματα	45.485	0,89	0

Το κόμμα «Εθνική Δημοκρατική Ένωση» του Γαρουφαλιά δεν εκρίνετο ως αξιόπιστη εναλλακτική λύση (ο Γαρουφαλιάς ευθύνετο για την κρίση στην Ε.Κ. το 1964 ή

τουλάχιστον υπήρξε η αφορμή). Η Δημοκρατική Ένωση Κέντρου του Ιωάννη Ζίγδη προέκυψε, επειδή ο ίδιος δεν ανέλαβε την πρωτοκαθεδρία στο κόμμα της Ενώσεως Κέντρου – Νέων Δυνάμεων. Ο πολιτευτής μόνο στα Δωδεκάνησα διέθετε κάποια ισχύ. Έτσι, το κόμμα της Εθνικής Παράταξης υπό τον παλαιό πρωθυπουργό, Στέφανο Στεφανόπουλο, έλαβε το 6,82% των ψηφοφόρων, που το 1974 μετρήθηκαν στην Ν.Δ.. Κατ' ουσίαν, δηλαδή, η δύναμη του Καραμανλή και το 1974 ήταν αυτή του 1977²⁶. Λόγου χάριν ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης (κόμμα Νεοφιλελευθέρων) το 1974 υπεστήριζε την Νέα Δημοκρατία και η μη συμμετοχή του στην Κυβέρνηση τον ώθησε να δημιουργήσει κόμμα (1,08% των ψήφων).

Αντιθέτως, η ουσιώδης αλλαγή επήλθε στις τάξεις της αντιπολίτευσης. Ενώ το 1974 κυριαρχούσε η Ένωση Κέντρου, με ένα σημαντικό αριθμό προσωπικοτήτων, το 1977 το ΠΑ.ΣΟ.Κ. διπλασίασε τις δυνάμεις του και από 13,68% των ψήφων το 1974 κέρδισε 26,34%²⁷. Μικρή άνοδο παρουσίασε η Αριστερά. Το 1974 η Ενωμένη Αριστερά (Κ.Κ.Ε. εξωτερικού, Κ.Κ.Ε. Εσωτερικού, Ε.Δ.Α.) συγκέντρωσε 464.787 ψήφους ή το 9,47% των ψηφισάντων, το 1977 το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος έλαβε 480.272 ή το 9,36% και οι υπόλοιποι εταίροι (Ε.Δ.Α., Κ.Κ.Ε. εσωτερικού) 139.356 ή το 2,72%.

Οι διαφορές αυτές εξηγούνται ως ακολούθως. Η νομιμοποίηση του Κομμουνιστικού Κόμματος απετέλεσε κομβικό σημείο στην πολιτική ζωή του τόπου. Πάνω στο φόβο της επικράτησής του είχε κτισθεί όλο το οικοδόμημα της περιόδου 1950–1974. Απεδείχθη ότι η απήχυσή του ήταν πολύ μικρότερη από ό,τι εθεωρείτο. Επιπλέον, η Ελλάδα του 1974 δεν είχε μεγάλη σχέση με εκείνη του 1944 ή του 1950. Ένα κομβικό επίσης σημείο των διαφορών των αποτελεσμάτων των ετών 1974 και 1977 ήταν η ψήφος των νέων. Μεγάλο τμήμα αυτών δεν είχε εγγραφεί στους εκλογικούς καταλόγους το 1974. Συνεπώς η άνοδος των ψήφων του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και του Κ.Κ.Ε. ως ένα σημείο σχετιζόταν με το γεγονός αυτό.

Μια συνέπεια για την Ένωση Κέντρου ήταν η παραίτηση του Γεωργίου Μαύρου και η αντικατάστασή του από τον Ιωάννη Ζίγδη²⁸.

---

²⁶ Το 1974 έλαβε 2.669.133 ψήφους, έναντι 2.146.365 το 1977. Εάν προστεθούν οι ψήφοι της Εθνικής Παράταξης (342.988) τότε η μείωση είναι μάλλον αμελητέα.

²⁷ Το 1974 είχε λάβει 606.413 ψήφους έναντι 1.300.025 του 1977. Κατ' ουσίαν το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έκανε την πλέον οξεία αντιπολίτευση στην Κυβέρνηση. Υπό το όνειδος της δικτατορίας κατέστη πόλος έλξης.

²⁸ Ως πρόφαση για τη διάλυση της Βουλής, που προέκυψε το 1974, και την προκήρυξη προώρων εκλογών ο Καραμανλής χρησιμοποίησε το Κυπριακό, πράγμα που ήταν δευτερεύον, και τις συνομιλίες για την ένταξη στην Ε.Ο.Κ. Ο δεύτερος λόγος ήταν σαφώς πιο σοβαρός. Οι συνομιλίες είχαν οδηγηθεί στο τελικό σημείο και μια κυβέρνηση με νωπή εντολή θα ήταν το ευκαταί.

Οι επόμενες εκλογές έγιναν με την συμπλήρωση τετραετίας το 1981 (18^{ης} Οκτωβρίου).

Ο Πίνακας 2.18 καταγράφει τα αποτελέσματα.

Πίνακας 2.18
Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 1981

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	2.726.305	48,07	172
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	2.034.496	35,88	115
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.)	620.302	10,93	13
Κόμμα Προοδευτικών	95.799	1,69	0
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος Εσωτερικού	76.404	1,35	0
Κόμμα Δημοκρατικού Σοσιαλισμού (ΚΟ.ΔΗ.ΣΟ.)			
Κόμμα Αγροτών & Εργαζομένων	41.126	0,73	0
Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου (Ε.ΔΗ.Κ.)	22.763	0,40	0
Κόμμα Φιλελευθέρων	20.645	0,37	0
Χριστιανική Δημοκρατία	8.638	0,15	0
Λοιπά	24.575	0,44	0

Είχαν προηγηθεί σημαντικές αλλαγές. Εν πρώτοις, η χώρα στις 29 Μαΐου 1979 είχε υπογράψει την ένταξή της στην Ε.Ο.Κ. (Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα) και από 1^η Ιανουαρίου 1981 αποτελούσε το δέκατο μέλος. Δευτερευόντως, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής είχε παραιτηθεί (8 Μαΐου 1980) από την ηγεσία της Ν.Δ. και αρχηγός της εκλέχτηκε ο Γεώργιος Ράλλης (9 Μαΐου ανέλαβε την πρωθυπουργία). Έτσι, ήταν αυτός που ηττήθηκε το 1981, αφού η Νέα Δημοκρατία έλαβε 2.034.496 ψήφους²⁹. Η νίκη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. ήταν αναμενόμενη αν και όχι σε τέτοιο βαθμό, καθώς διπλασίασε εκ νέου το ποσοστό του.

Μετά από τέσσερα περίπου έτη, στις 2 Ιουνίου 1985, οι νέες εκλογές έδωσαν σημαντική νίκη στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. (45,82%), Πίνακας 2.19.

Οι ψήφοι που έλαβε, 2.916 χιλιάδες, ήταν κατά 200 χιλιάδες πλέον αυτών που το ψήφισαν το 1981. Σημαντική ήταν και η άνοδος της Νέας Δημοκρατίας, που από 35,9% έφθασε στο 40,9%.

²⁹ Κατ' ουσίαν η φθορά της Νέας Δημοκρατίας είναι μικρότερη από ότι εκ πρώτης όψεως φαίνεται. Η απόκλιση των ψήφων μεταξύ 1977 (2.146 χιλιάδες) και 1981 (2.034 χιλιάδες) δεν είναι μεγάλη. Η νίκη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. ήταν σημαντική γιατί κατάφερε να πείσει τους νέους κυρίως ψηφοφόρους.

Πίνακας 2.19
Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 2ας Ιουνίου 1985

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	2.916.450	45,82	161
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	2.599.949	40,85	126
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.)	629.518	9,89	12
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος Εσωτερικού	117.050	1,84	1
Εθνική Πολιτική Ένωση	37.934	0,6	0
Κόμμα Φιλελευθέρων	10.633	0,17	0
Λοιποί	53.505	0,82	0

Ακινήσια έδειξε το ποσοστό του Κ.Κ.Ε. (629 χιλιάδες το 1985, 620 χιλιάδες το 1981). Μικρή άνοδος παρατηρήθηκε στο Κ.Κ.Ε. Εσωτερικού. Γενικά, φάνηκε να υπάρχει μια σταθερότητα (ελαφρά ποσοστιαία κάμψη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. ελαφρά άνοδος της Νέας Δημοκρατίας). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τον Σεπτέμβριο 1984 την αρχηγία της Νέας Δημοκρατίας είχε λάβει ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης σε αντικατάσταση του Ευάγγελου Αβέρωφ, ο οποίος είχε διαδεχθεί τον Γ. Ράλλη μετά την ήττα του τελευταίου στις εκλογές του 1981.

Μετά τέσσερα έτη διεξήχθησαν οι επόμενες εκλογές³⁰ – Πίνακας 2.20.

Η Νέα Δημοκρατία κέρδισε τις εκλογές με 44%, λαμβάνοντας 300 χιλιάδες ψήφους επιπλέον εκείνων του 1985. Αντίστοιχη περίπου μείωση υπέστη το ΠΑ.ΣΟ.Κ., από το οποίο έφυγαν πολλά στελέχη του που δημιούργησαν διάφορα κόμματα.

Ειδικότερα, το Ελληνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα με αρχηγό τον Γεράσιμο Αρσένη, άλλοτε υπουργό Εθνικής Οικονομίας του ΠΑ.ΣΟ.Κ., έλαβε 13.833 ψήφους ή το 0,21%, το Ελληνικό Ριζοσπαστικό Κίνημα του Αντώνη Τρίτση 4.269 ή το 0,07%, ο Νίκος Καργόπουλος με το Αγωνιστικό Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδος 2.738 ή 0,04% κ.λπ..

Η κάμψη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. οφείλεται σε δύο βασικούς λόγους.

Πρώτον: Μετά τις νικηφόρες εκλογές του 1985 η κυβέρνηση πρότεινε και ψήφισε Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου με την οποία απαγόρευσε τις αυξήσεις μισθών και ημερομισθίων στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, σε μια προσπάθεια να τιθαसेύσει τον πληθωρισμό και τα υψηλά ελλείμματα του προϋπολογισμού. Η πολιτική αυτή (1985–

³⁰ Οι εκλογές ήταν εξαιρετικά πολωμένες. Το σκάνδαλο του Κοσκωτά ταλάνισε την πολιτική ζωή. Ο φιλικός τύπος του Παπανδρέου εστράφη εναντίον του (Έθνος, Ελευθεροτυπία, Βήμα, Νέα) υποστηρίζοντας ότι υπεύθυνο για το φαινόμενο Κοσκωτά ήταν το ΠΑ.ΣΟ.Κ.. Ταυτόχρονα είχε «σπάσει» το μονοπώλιο του ραδιοφώνου και δεκάδες ραδιοφωνικοί σταθμοί αντιμάχονταν τον πρωθυπουργό.

1987), προσπάθεια σταθεροποίησης, έκανε αντιδημοφιλές του ΠΑ.ΣΟ.Κ. σε μέρος των ψηφοφόρων του.

Πίνακας 2.20
Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 18ης Ιουνίου 1989

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	2.887.488	44,28	145
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	2.551.518	39,13	125
Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου	855.944	13,13	28
Δημοκρατική Ανανέωσις	65.614	1,01	1
Εμπιστοσύνη	34.145	0,52	1
Εθνική Πολιτική Ένωσις	21.149	0,32	0
Κ.Κ.Ε. Εσωτ. – Ανανεωτική Αριστερά	18.114	0,28	0
Λοιποί	87.239	1,32	0

Δεύτερον: Η ασθένεια του Παπανδρέου, όπως και οι ιστορίες της προσωπικής του ζωής, έδωξαν πολλούς συντηρητικούς ψηφοφόρους. Το σημαντικότερο όμως ήταν ότι το σκάνδαλο του απατεώνα–τραπεζίτη Κοσκωτά έπληξε τη φερεγγυότητα του κόμματος και προσωπικά του ίδιου του αρχηγού του. Έτσι, το σύνθημα των αντιπάλων του ήταν η κάθαρση.

Τέλος, η μετατροπή του άλλοτε σοσιαλιστικού κινήματος σε ένα αστικό κόμμα δημιούργησε ρεύμα προς τα αριστερά του κόμματος.

Η μη ύπαρξη πλειοψηφίας οδήγησε σε ένα εκ πρώτης όψεως παράδοξο. Τη συμφωνία των δύο κομμάτων (Δεξιάς και Αριστεράς) στην επονομασθείσα συγκυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Τζανετάκη. Η τελευταία παρέπεμψε τον πρωθυπουργό και υπουργούς του στο ειδικό δικαστήριο και προκήρυξε εκλογές για την 5^η Νοεμβρίου 1989 – Πίνακας 2.21.

Οι εκλογές υπήρξαν νίκη για τη Νέα Δημοκρατία, η ο οποία από 2,9 εκατ. ψήφους προσέγγισε τις 3,1 εκατομμύρια.

Όμως το ΠΑ.ΣΟ.Κ. που ήταν κατηγορούμενο κατάφερε να αυξήσει το ποσοστό του (από 2,5 εκατομμύρια υπερέβη τα 2,7 εκατομμ. ψήφους) φθάνοντας στο 41%.

Πίνακας 2.21
Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 5ης Νοεμβρίου 1989

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	3.093.055	46,19	148
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	2.723.739	40,67	128
Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου	734.552	10,97	21
Οικολόγοι – Εναλλακτικοί	39.130	0,58	1
Εμπιστοσύνης	26.012	0,39	1
Ανεξάρτητος	10.971	0,16	1
Λοιποί	69.025	1,04	0

Μειώθηκε το ποσοστό αλλά και οι ψήφοι της Αριστεράς στα 730 χιλιάδες άτομα. Η συγκυβέρνηση με τη Δεξιά –κυβέρνηση Τζανετάκη– έπληξε την εικόνα των κομμάτων που την απάρτιζαν.

Η νίκη της Νέας Δημοκρατίας επισκιάστηκε από την άνοδο του ΠΑ.ΣΟ.Κ., το οποίο αν και ευρισκόμενο στο στόχαστρο όλων (τύπου, κομμάτων, Αμερικανών³¹ κ.λπ.) δεν συρρικνώθηκε (παρά την πολιτική δίωξη του άλλοτε πρωθυπουργού και των υπουργών του).

Ωστόσο, ένα ακόμη αίτιο που θα επηρεάσει το μέλλον της Αριστεράς ήταν η κατάρρευση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού, η πτώση του τείχους του Βερολίνου και η διάρρηξη του συστήματος του ψυχρού πολέμου (1947 – 1985³² ή 1988). Φαίνεται ότι η δυναμική της ανόδου εξανεμίστηκε³³.

Σχηματίστηκε η οικουμενική κυβέρνηση υπό του Ξενοφώντα Ζολώτα (σύμπραξη Ν.Δ., ΠΑ.ΣΟ.Κ. και Συνασπισμού) η οποία ανετράπη επειδή δεν ήταν δυνατή η εκλογή Προέδρου Δημοκρατίας. Οι νέες εκλογές διεξήχθησαν την 8^η Απριλίου 1990 και η Νέα Δημοκρατία διατήρησε τις δυνάμεις της (3,09 εκατομμύρια ψήφους) – Πίνακας 2.22.

³¹ Έχει γραφεί και υποστηριχθεί ότι υπήρξε συμπαιγνία μεταξύ Ν.Δ. και Η.Π.Α. (Κυβέρνηση Ρήγκαν).

³² Κατ' ουσίαν η άνοδος του Γκορμπατσώφ και η προσπάθεια φιλελευθεροποίησης των καθεστώτων (μέσω των αρχών της Γκλάσνοστ και της Περεστρόικα) είχε παραμερίσει σημαντικά την αντιπαλότητα με τη Δύση.

³³ Υποστηρίζεται ότι η άνοδος της Νέας Δημοκρατίας στηρίχθηκε στη δολοφονία του Παύλου Μπακογιάννη από την 17^η Νοεμβρίου και την απόπειρα δολοφονίας του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη. Οι δεξιοί ψηφοφόροι παρέμειναν σταθεροί στο κόμμα.

Πίνακας 2.22
Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 8ης Απριλίου 1990

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	3.088.137	46,89	150
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	2.543.042	38,61	123
Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου	677.059	10,28	19
Συνδυασμός ΠΑ.ΣΟ.Κ. – Συνασπισμού ³⁴	66.861	1,02	4
Οικολόγοι – Εναλλακτικοί	50.686	0,77	1
Εμπιστοσύνη – Πεπρωμένο	45.981	0,7	2
Δημοκρατική Ανανέωση (ΔΗ.ΑΝΑ.)	44.077	0,67	1
Λοιποί	69.637	1,06	0

Η κάμψη όμως του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και τις Αριστεράς έδωσε στο πρώτο κόμμα 150 έδρες. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. είδε να μειώνεται η εκλογική του απήχηση κατά 200 χιλιάδες περίπου, ενώ περαιτέρω συρρίκνωση σημείωσαν οι ψήφοι της Αριστεράς. Η ΔΗ.ΑΝΑ. (Δημοκρατική Ανανέωση) με αρχηγό τον Κωστή Στεφανόπουλο παρεχώρησε την έδρα που κέρδισε (με τον Κατσίπη) στην Ν.Δ. και έτσι αυτή σχημάτισε κυβέρνηση ³⁵ με 151 βουλευτές.

Η Κυβέρνηση αυτή δεν μακρομέρευσε. Η σύγκρουση επί του θέματος της αναγνώρισης των Σκοπίων³⁶ είχε ως συνέπεια να χάσει τη δεδηλωμένη.

Οι Ευρωπαίοι, ιδιαίτερα οι Γερμανοί, πρότειναν ένα σύνθετο όνομα. Όμως από αρκετούς στην Ελλάδα αυτό θεωρήθηκε ιεροσυλία. Έτσι το κρατίδιο – εκτάσεως όση η Πελοπόννησος – διατήρησε την ονομασία FYROM– the former Yugoslav Republic of Macedonia (πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας). Κατ' ουσίαν παντού, πλην Ελλάδος, όλοι τους προσφωνούσαν Μακεδόνες. Ο πρωθυπουργός Μητσοτάκης προσπάθησε για μια σύνθετη ονομασία. Αυτό όμως τον έφερε σε αντιπαράθεση με τον υπουργό εξωτερικών Αντώνη Σαμαρά, ο οποίος παραιτήθηκε. Λίγο αργότερα ο βουλευτής της ομάδας Σαμαρά, Γεώργιος Συμπλιίδης, ανεξαρτητοποιήθηκε και η κυβέρνηση έχασε την πλειοψηφία (9 Σεπτεμβρίου 1993).

Οι εκλογές της 10^{ης} Οκτωβρίου ανέδειξαν το ΠΑ.ΣΟ.Κ. πρώτο κόμμα – Πίνακας 2.23.

³⁴ Ο Συνδυασμός ΠΑ.ΣΟ.Κ. – Συνασπισμού προήλθε λόγω της καθόδου σε μονοεδρικές περιφέρειες κοινών υποψηφίων.

³⁵ Από το εκλογοδικείο επικράτησε μια ακόμη έδρα και η κυβέρνηση είχε πλειοψηφία με 152 βουλευτές.

³⁶ Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας είχε ως αποτέλεσμα να ανεξαρτητοποιηθεί το κρατίδιο της Μακεδονίας.

Πίνακας 2.23
Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 10ης Οκτωβρίου 1993

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	3.235.017	46,88	170
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	2.711.737	39,30	111
Πολιτική Άνοιξη	336.460	4,88	10
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος	313.001	4,54	9
Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου	202.887	2,94	0
Λοιποί	101.209	1,45	0

Οι εκλογές έγιναν με την ενισχυμένη αναλογική. Το κόμμα για να μπορεί να λάβει έδρα θα έπρεπε να υπερβαίνει το 3%. Έτσι ο Συνασπισμός της Αριστεράς αποκλείσθη. Μετά το αποτέλεσμα το Κωνσταντίνος Μητσοτάκης παραιτήθηκε από την αρχηγία του κόμματος, την οποία ανέλαβε ο Μιλτιάδης Έβερτ.

Ο Ανδρέας Παπανδρέου ασθένησε εκ νέου και την ηγεσία του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και της Κυβέρνησης έλαβε μετά από εκλογές στην κοινοβουλευτική ομάδα ο Κώστας Σημίτης. Οι εκλογές που πραγματοποιήθηκαν στις 22 Σεπτεμβρίου 1996 – Πίνακας 2.24 – , μετά την κρίση στα Ίμια (Ιανουάριος 1996), έφεραν πρώτο κόμμα το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και πρωθυπουργός ανέλαβε ο Κώστας Σημίτης. Η κάμψη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. μπορεί να δικαιολογηθεί από την ύπαρξη του Δημοκρατικού Κοινωνικού Κινήματος (ΔΗ.Κ.ΚΙ.) του Τσοβόλα, άλλοτε υπουργού του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και φυλακισθέντος για το σκάνδαλο Κοσκωτά και την επανεμφάνιση του Συνασπισμού στη Βουλή.

Πίνακας 2.24
Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 22ης Σεπτεμβρίου 1996

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	2.813.245	41,49	162
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	2.584.765	38,12	108
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος	380.167	5,61	11
Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου	347.051	5,12	10
Δημοκρατικό Κοινωνικό Κίνημα (ΔΗ.Κ.ΚΙ.)	300.671	4,43	9
Πολιτική Άνοιξη	199.463	2,94	0
Λοιποί	154.496	2,25	0

Η κυβέρνηση Σημίτη προχώρησε σε προσπάθεια προσαρμογής της οικονομίας, εξανεμίζοντας τον πληθωρισμό, μειώνοντας τα ελλείμματα και ελαφρώς το χρέος με συνέπεια η χώρα να καταστεί μέλος της Ο.Ν.Ε. (Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης) της Ε.Ε.³⁷.

Οι επόμενες εκλογές πραγματοποιήθηκαν το 2000. Η Βουλή διαλύθηκε πρόωρα με το πρόσχημα της ένταξης της χώρας στην Ο.Ν.Ε.. Μετά την ήττα του 1996 αρχηγός της Νέας Δημοκρατίας είχε εκλεγεί ο Κωνσταντίνος Καραμανλής (ανιψιός του πρώην πρωθυπουργού) από την κοινοβουλευτική ομάδα. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. κέρδισε εκ νέου τις εκλογές με μικρή όμως πλειοψηφία – Πίνακας 2.25. Το σκάνδαλο του Χρηματιστηρίου και γενικότερα η «σφικτή» δημοσιονομική πολιτική της Κυβέρνησης είχαν δημιουργήσει απογοητεύσεις και αντιπάθεια του κόμματος σε ευρεία τμήματα της κοινής γνώμης.

Αξιοσημείωτη είναι η εξαφάνιση του ΔΗ.Κ.ΚΙ.³⁸ (έλαβε μόλις το 2,69%, η κάμψη του Συνασπισμού σε 3,2% και το χαμηλό ποσοστό του Κ.Κ.Ε., που δείχνει να παραμένει σε ποσοστά 5,5%–6%.

Πίνακας 2.25
Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 9ης Απριλίου 2000

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	3.007.596	43,79	158
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	2.935.196	42,74	125
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος	379.454	5,52	11
Συνασπισμός της Αριστεράς και της Πρόόδου	219.880	3,2	6
Δημοκρατικό Κοινωνικό Κίνημα (ΔΗ.Κ.ΚΙ.)	184.598	2,69	0
Λοιποί	140.960	2,07	0

Η κυβέρνηση Σημίτη προχώρησε σε εκτεταμένα δημόσια έργα προετοιμάζοντας τη χώρα για τους Ολυμπιακούς του 2004. Οι επόμενες εκλογές

³⁷ Μετά την πτώχευση (2010) ακούστηκαν διαμαρτυρίες για την ένταξη της χώρας (είχαν χαλκεύσει οι Έλληνες τα στοιχεία είπαν πολλοί Ευρωπαίοι) για λόγους πολιτικούς ενέταξαν της χώρα στη ζώνη του Ευρώ υποστηρίχθηκε.

³⁸ Ο Δημήτρης Τσοβόλας παραιτήθηκε αλλά το κόμμα δεν διαλύθηκε παρά την επιθυμία του.

πραγματοποιήθηκαν στις 7 Μαρτίου 2004, με το σύστημα της ενισχυμένης αναλογικής
– Πίνακας 2.26.

Πίνακας 2.26
Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 7ης Μαρτίου 2004

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	3.359.682	45,36	165
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	3.003.275	40,55	117
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.)	436.706	5,90	12
Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου (ΣΥ.ΡΙΖ.Α.)	241.637	3,26	6
Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός (ΛΑ.Ο.Σ.)	162.151	2,19	0
Δημοκρατικό Κοινωνικό Κίνημα (ΔΗ.Κ.ΚΙ.)	132.782	1,79	0
Λοιποί	70.386	0,95	0

Νικητής ανεδείχθη η Νέα Δημοκρατία και ο νέος πρωθυπουργός ήταν ο Κώστας Καραμανλής. Οι ψήφοι του ΠΑ.ΣΟ.Κ. παρέμειναν οι ίδιοι με αυτές του 2000. Σοβαρός ήταν ο αριθμός των ψήφων που έλαβε η Νέα Δημοκρατία (πλέον των 400 χιλιάδων). Ο Κώστας Σημίτης, όπως παλαιότερα ο Κωνσταντίνος Καραμανλής είχε παραιτηθεί από την ΕΡΕ το 1963 έτσι και αυτός άφησε την αρχηγία του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στον Γιώργο Παπανδρέου, υιό του Ανδρέα Παπανδρέου. Η Αριστερά φάνηκε να μην έχει δυναμική ανόδου, ενώ ο απόηχος του Δημοκρατικού Κοινωνικού Κινήματος (ΔΗ.Κ.ΚΙ.) εξανεμίσθηκε.

Το 2007 (16 Σεπτεμβρίου) διεξήχθησαν νέες εκλογές με νικητή εκ νέου την Νέα Δημοκρατία και τον Κ. Καραμανλή. Έλαβε 350 χιλιάδες ψήφους λιγότερες, ήτοι 3 εκατομμύρια (41,87%) και 152 έδρες. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ψηφίσθηκε από 2,7 εκατομμύρια ή 270 χιλιάδες λιγότερα άτομα (38,10%). Υπήρξε άνοδος του Κομμουνιστικού Κόμματος κατά 150 χιλιάδες (προφανώς από ψήφους του ΠΑΣΟΚ). Ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός (ΛΑ.Ο.Σ.) κατάφερε να εισέλθει στην βουλή λαμβάνοντας 3,80% ή 10 έδρες (αφού άτομα της Ν.Δ μετανάστευσαν στον ΛΑΟΣ). Ο Γ. Παπανδρέου έθεσε θέμα εμπιστοσύνης προς το πρόσωπό του. Οι εκλογές τον ανέδειξαν εκ νέου πρόεδρο, με δεύτερο τον Ευάγγελο Βενιζέλο.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η κυβέρνηση αναγκάστηκε να προχωρήσει σε διενέργεια των εκλογών λόγω των εκτεταμένων πυρκαγιών που αφάνισαν μεγάλο τμήμα του νόμου Ηλείας. Τυπικά ο πρωθυπουργός ζήτησε την διάλυση της Βουλής προκειμένου να αντιμετωπισθούν τα θέματα της παιδείας και της οικονομίας – Πίνακας 2.27.

Πίνακας 2.27
Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 16ης Σεπτεμβρίου 2007

Κόμματα	Ψήφοι Αριθμός	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	2.994.979	41,87	152
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	2.727.279	38,10	102
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.)	583.750	8,15	22
Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου (ΣΥ.ΡΙΖ.Α.)	361.101	5,04	14
Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός (ΛΑ.Ο.Σ.)	271.809	3,8	10
Λοιποί	220.089	3,05	0

Κεφάλαιο 3: Η Ελλάδα στην Περίοδο 2009–2020

3.1 Οι πολιτικές εξελίξεις

Η Κυβέρνηση Καραμανλή μετά την κατάρρευση της Lehman Brothers και το τραπεζικό κραχ στις Η.Π.Α., οι συνέπειες του οποίου μεταφέρονταν στην Ευρώπη και στον υπόλοιπο κόσμο, και έχοντας πολιτευθεί εντελώς απρόσεκτα με συνέπεια το χρέος της χώρας να εκτιναχτεί, όπως και το έλλειμμα του προϋπολογισμού, αναγκάστηκε να εισηγηθεί σκληρά περιοριστικά μέτρα. Η αντιπολίτευση δεν συναίνεσε και προκηρύχθηκαν εκλογές³⁹ δύο χρόνια μετά εκείνων του 2007. Το εκλογικό σύστημα πριμοδοτούσε το πρώτο κόμμα με 40 (σαράντα) έδρες– Πίνακας 3.1.

Πίνακας 3.1
Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 4ης Οκτωβρίου 2009

Κόμματα	Ψήφοι	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	3.012.542	43,92	160
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	2.295.719	33,47	91
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.)	517.249	7,54	21
Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός (ΛΑ.Ο.Σ.)	386.205	5,63	15
Συνασπισμός της Αριστεράς (ΣΥ.ΡΙΖ.Α.)	315.665	4,6	13
Λοιποί	331.041	4,83	0

Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. κέρδισε 160 έδρες και το 44% των ψήφων, έναντι 33,5% και 91 εδρών της Νέας Δημοκρατίας. Η Νέα Δημοκρατία κατέρρευσε και από 3 εκατομμύρια ψήφους έπεσε τα 2,3 εκατομμύρια. Μείωση εμφάνισε το Κ.Κ.Ε. Εντυπωσιακή άνοδο κατέγραψε ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός (ΛΑ.Ο.Σ) με 15 έδρες ή 5,63% των ψήφων.

Η νέα κυβέρνηση ενώ αρχικά ξεκίνησε με παροχές, από τον Δεκέμβριο στην τροποποίηση του προϋπολογισμού και με το δεδομένο ότι το έλλειμά του υπερέβαινε το 12%, προσπάθησε σε συνεννόηση με την Ευρωπαϊκή Ένωση να αντιμετωπίσει το πρόβλημα. Παρά τις εκτεταμένες μειώσεις που έκανε στις δημόσιες δαπάνες, εξαιτίας

³⁹ Στο διάγγελμα του ο πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής επικαλέσθηκε λόγους για την προκήρυξη εκλογών που σχετίζονταν με: α) Τη μη συμφωνία του ΠΑ.ΣΟ.Κ. σε κοινό πρόσωπο εμπιστοσύνης για την προεδρία της Δημοκρατίας (είχε δηλώσει το τότε κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης ότι δεν θα συναίνεσε στην εκ νέου εκλογή του Καρόλου Παπούλια, επιζητώντας εκλογές), β) Στη διεθνή οικονομική κρίση του 2008, η οποία απαιτούσε περιοριστικά μέτρα.

του υπερβολικού δημοσιονομικού έλλειμματος και του υψηλού δημόσιου χρέους, η χώρα μπορούσε να δανεισθεί πλέον με πολύ ψηλά επιτόκια, η κυβέρνηση οδηγήθηκε σε αδιέξοδο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να καταφύγει η Ελλάδα στον νεότευκτο «μηχανισμό στήριξης». Στην πραγματικότητα το Δ.Ν.Τ. (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο) μαζί με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ε.Κ.Τ. (Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα) αποτελώντας ένα είδος τρόικα επέβαλλαν το πρώτο μνημόνιο (6 Μαΐου 2010). Τα σκληρά μέτρα λιτότητας χωρίς την ελάττωση του χρέους (όπως το Δ.Ν.Τ. αναγνώρισε ως λάθος εκ των υστέρων) γέννησαν διαρκείς αναστατώσεις στην ελληνική κοινωνία, η οποία δεν φαινόταν προετοιμασμένη μετά από μια περίοδο 35 και πλέον ετών διαρκούς ανόδου, να υποστεί ξαφνικά τεράστια κατάρρευση.

Μετά τον πρώτο χρόνο λειτουργίας του Πρώτου Μνημονίου και την απότομη δημοσιονομική προσαρμογή η κυβέρνηση προσπάθησε να αντιδράσει. Οι κινητοποιήσεις ήταν σε ημερησία βάση και οι πολίτες έδειξαν να χωρίζονται σε μνημονιακούς και αντί. Οι δανειστές πρότειναν δεύτερη δανειακή συμφωνία (Δεύτερο Μνημόνιο) με «κούρεμα» μέρους του χρέους και νέα αυστηρότερα μέτρα. Ο πρωθυπουργός Παπανδρέου εξήγγειλε δημοψήφισμα. Η εορτή για την 28^η Οκτωβρίου στην Θεσσαλονίκη παρουσία του προέδρου της δημοκρατίας Καρόλου Παπούλια διακόπτεται και η χώρα βρίσκεται επί ξυρού ακμής, αφού τόσο η Αριστερά σφυροκοπάει την κυβέρνηση όσο και η Δεξιά, που με ηγέτη τον Α. Σαμαρά προτείνει (Ζάππειο Ι και ΙΙ) άλλο μείγμα πολιτικής.

Στο συμβούλιο που πραγματοποιήθηκε στις Κάννες της Γαλλίας (στην συνάντηση των πλέον προηγμένων χωρών) οι Ευρωπαίοι ηγέτες πρωτοστατούντος του Γάλλου Προέδρου Σαρκοζί και της Γερμανίδας καγκελαρίου Μέρκελ θέτουν ως αντικείμενο του δημοψηφίσματος την παραμονή ή μη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Βρίσκουν ευήκοα ώτα στον κόμμα και ο Παπανδρέου εκπαραθρώνεται, όταν δύο βουλευτές αρνούνται το δημοψήφισμα.

Σημειώνεται ότι είχαν τόσο με την ψήφιση του μνημονίου αποχωρήσει όσο και με τους εφαρμοστικούς νόμους και ένας αριθμός βουλευτών με συνέπεια την απώλεια της δεδηλωμένης.

Έτσι, ο πρωθυπουργός προχώρησε σε συμφωνία με την αξιωματική αντιπολίτευση (αρχηγός της οποίας ήταν ο Αντώνης Σαμαράς, στη θέση του παραιτηθέντος μετά τις εκλογές Κ. Καραμανλή) και το κόμμα του ΛΑ.Ο.Σ. σε μια συγκυβέρνηση με προσωρινό πρωθυπουργό τον Λουκά Παπαδήμα (άλλοτε αντιπρόεδρο της Ε.Κ.Τ.).

Η κυβέρνηση αυτή ψήφισε το Δεύτερο Μνημόνιο, με πολύ μεγάλες συνέπειες (μεγαλύτερες του πρώτου) για τους μισθωτούς και συνταξιούχους του Δημοσίου αμέσως και τους ιδιωτικούς υπαλλήλους εμμέσως. Παράλληλα προχώρησε στο PSI, δηλαδή στο «κούρεμα» χρέους 100 δις ευρώ στο 50% περίπου (σε συμφωνία με τους περισσότερους δανειστές). Η οξύτατη αντίδραση που πυροδότησαν τα μέτρα και η επιθυμία του Α. Σαμαρά να επιβάλλει δική του κυβέρνηση είχαν ως αποτέλεσμα να πραγματοποιηθούν νέες εκλογές την 6^η Μαΐου 2012 – Πίνακας 3.2.

Οι εκλογές αυτές ανέτρεψαν το πολιτικό σκηνικό που είχε δημιουργηθεί από το 1974 και εντεύθεν. Ίσως από το 1986 και μετά να ήταν οι πλέον απρόβλεπτες.

Πίνακας 3.2
Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 6ης Μαΐου 2012

Κόμματα	Ψήφοι	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	1.192.054	18,85	108
Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου (ΣΥ.ΡΙΖ.Α.)	1.061.265	16,78	52
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	833.529	13,18	41
Ανεξάρτητοι Έλληνες (ΑΝ.ΕΛ.)	670.596	10,6	33
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.)	536.072	8,48	26
Χρυσή Αυγή	440.894	6,97	21
Δημοκρατική Αριστερά (ΔΗΜ.ΑΡ.)	386.116	6,11	19
Λοιποί	1.203.578	18,99	0

Δύο ιστορικά κόμματα καταποντίστηκαν. Ενώ το 2009 το ΠΑ.ΣΟ.Κ. είχε λάβει το 44% του εκλογικού σώματος ή 3 εκατομμύρια ψήφους, το 2012 λόγω των δύο μνημονίων κατακρημνίστηκε στην τρίτη θέση με 13% ή 833 χιλιάδες. Μείωση όχι όμως τόσο εντυπωσιακή υπέστη η Νέα Δημοκρατία, η οποία κέρδισε την πρώτη θέση (από 2,2 εκατομμύρια έπεσε στις 1,2 εκατ. ψήφους, δηλαδή σχεδόν υποδιπλασιάστηκε).

Ένα μέρος των οπαδών του ΠΑ.ΣΟ.Κ. οδηγήθηκε στο δεύτερο κόμμα, στον Συνασπισμό της Αριστεράς και της Προόδου (ΣΥ.ΡΙΖ.Α.) και ένα άλλο στην Δημοκρατική Αριστερά (ΔΗΜ.ΑΡ.). Οι απολεσθείσες ψήφοι της Νέας Δημοκρατίας κατευθύνθηκαν στους Ανεξάρτητους Έλληνες (ΑΝ.ΕΛ.) του Πάνου Καμένου και στη Χρυσή Αυγή του Νίκου Μιχαλολιάκου.

Σε κάθε περίπτωση το ποσοστό της αποχής ήταν μεγάλο. Τον Μάιο του 2012 ψήφισαν 6,5 εκατομμύρια ενώ το 2009 7,1 εκατομμύρια.

Επειδή παρήλθαν άπρακτες οι τρεις προσπάθειες συγκρότησης κυβέρνησης (Ο πρόεδρος της δημοκρατίας δίνει με τη σειρά στον αρχηγό των τριών πρώτων κομμάτων εντολή σχηματισμού κυβέρνησης· εντολή με χρόνο τριμήνου) προκηρύχθηκαν εκ νέου εκλογές. Οι εκλογές της 17^{ης} Ιουνίου 2012 – Πίνακας 3.3 – συνέχισαν και εμβάθυναν τις ανατροπές που είχαν παρουσιασθεί σε εκείνες της 6^{ης} Μαΐου.

Η Νέα Δημοκρατία αύξησε τις ψήφους της θεαματικά (1,8 εκατομμύρια έναντι 1,2 τον Μάιο).

Πίνακας 3.3
Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 17ης Ιουνίου 2012

Κόμματα	Ψήφοι	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	1.825.637	29,66	129
Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου (ΣΥ.ΡΙΖ.Α.)	1.655.086	26,89	71
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	755.868	12,28	33
Ανεξάρτητοι Έλληνες (ΑΝ.ΕΛ.)	462.466	7,51	20
Χρυσή Αυγή	425.990	6,92	18
Δημοκρατική Αριστερά (ΔΗΜ.ΑΡ.)	385.077	6,26	17
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.)	277.204	4,51	12
Λοιποί	368.337	5,96	0

Ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. παρουσίασε αντίστοιχη άνοδο (1,7 εκατομ. έναντι 1,1 εκατομμυρίου τον Μάιο). Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. συνέχισε την κατιούσα (έχασε 80 χιλιάδες περίπου). Μείωση σημείωσαν οι Ανεξάρτητοι Έλληνες (ΑΝ.ΕΛ.) κατά 200 χιλιάδες. Σταθερότητα έδειξε η Χρυσή Αυγή, ενώ κατέρρευσε το Κομμουνιστικό Κόμμα (τον Ιούνιο έλαβε 277 χιλιάδες έναντι 536 τον Μάιο). Τις ίδιες σχεδόν ψήφους έλαβε η ΔΗΜ.ΑΡ με αυτές του Μαΐου.

Έτσι, το πρώτο (Ν.Δ.) και το τρίτο (ΠΑ.ΣΟ.Κ.) σε συμφωνία με την ΔΗΜ.ΑΡ. (έκτο κόμμα) συγκρότησαν κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Αντώνη Σαμαρά, ο οποίος τα δύο πρώτα χρόνια (2010-11) τοποθετείτο εναντίον των μνημονίων και γενικότερα των μέτρων που ακολούθησαν οι κυβερνήσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ..

Τελικά και η κυβέρνηση αυτή θα καταρρεύσει, αφού στο μεταξύ η ΔΗΜ.ΑΡ. με ηγέτη τον Φώτη Κουβέλη θα εγκαταλείψει το κυβερνητικό σχήμα και

δεν θα δεχθεί να συμφωνήσει για πρόεδρο της Δημοκρατίας. Η αποχώρηση της ΔΗΜΑΡ ξεκίνησε μετά το κλείσιμο της Ε.Ρ.Τ. (Εθνική Ραδιοφωνία Τηλεόρασης).

Οι νέες εκλογές θα διεξαχθούν στις 25 Ιανουαρίου 2015 και οδήγησαν τον ΣΥ.ΡΙΖ.Α. και τον αρχηγό του Αλέξη Τσίπρα στην εξουσία. Επειδή έλαβε 149 έδρες συμμετάχησε με τους Ανεξάρτητους Έλληνες (το έκτο κόμμα) που έλαβαν 4,75% ή 13 έδρες και σύστησε κυβέρνηση. Η πορεία του προς την εξουσία ήταν εντυπωσιακή. Το 2009 είχε λάβει 315 χιλιάδες (4,6%), τον Μάιο του 2012 1.061 χιλιάδες (16,78%), τον Ιούνιο 2012 1,7 εκατ. (26,9%), τον Ιανουάριο 2015 2,2 εκατ. (36,34%). Σε αντίθεση με την κατάρρευση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και την πτώση της Ν.Δ. – Πίνακας 3.4.

Για πρώτη φορά στην ιστορία της Ελλάδας ένα κόμμα, στελέχη του οποίου όμνυαν στο κομμουνισμό κατέλαβε την εξουσία (θεωρείται ότι το ΠΑ.ΣΟ.Κ. κινήθηκε σε πιο συντηρητικές συντεταγμένες παρά την κατά καιρούς επαναστατική ρητορία).⁴⁰

Πίνακας 3.4

Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 25ης Ιανουαρίου 2015

Κόμματα	Ψήφοι	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου (ΣΥ.ΡΙΖ.Α.)	2.245.978	36,34	149
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	1.718.694	27,81	76
Χρυσή Αυγή	388.387	6,28	17
Το Ποτάμι	373.924	6,05	17
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.)	338.188	5,47	15
Ανεξάρτητοι Έλληνες (ΑΝ.ΕΛ.)	293.683	4,75	13
Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)	289.469	4,68	13
Λοιποί	532.548	8,62	0

Το δεύτερο περίεργο ήταν η συνύπαρξη ενός κόμματος της Αριστεράς (ΣΥ.ΡΙΖ.Α.) με ένα κόμμα υπερσυντηρητικό (ΑΝ.ΕΛ.). Εκείνο που εκτιμάται ότι συνέδεε τους δύο εταίρους ήταν η νομή της εξουσίας και η φθορά της Ν.Δ. για τους ΑΝ.ΕΛ., ενώ για τον ΣΥ.ΡΙΖ.Α η υπόλοιπη Αριστερά και το Κέντρο (ΠΑ.ΣΟ.Κ.). Σημειώνεται ότι η αποχή συνέχισε να κινείται σε υψηλά επίπεδα. Ψήφισαν 6.330.786 άτομα. Εάν θεωρηθεί ότι οι εκλογικοί κατάλογοι ήταν ενημερωμένοι τότε επί 9.911.495 εγγεγραμμένων δεν ψήφισαν 3,6 εκατομμύρια ή 36,13%. Τα άκυρα ήταν 115 χιλιάδες και τα λευκά 35 χιλιάδες.

⁴⁰ Για πρώτη φορά η πλειονότητα των βουλευτών ορκίστηκε με πολιτικό όρκο.

Η κυβέρνηση με τον Αλέξη Τσίπρα πρωθυπουργό δεν ήρθε σε συμφωνία με τους δανειστές (Δ.Ν.Τ., Ευρωπαϊκή Επιτροπή και Ε.Κ.Τ.), κατ' ουσίαν με την Γερμανία και τα κράτη που συμφωνούσαν με αυτήν (Αυστρία, Ολλανδία, Φιλανδία, Βαλτικές χώρες, Σλοβενία κ.λπ.) με συνέπεια η ρήξη να οδηγηθεί στα άκρα.

Η κυβέρνηση προκήρυξε δημοψήφισμα. Με το *ΝΑΙ* οι πολίτες συμφωνούσαν με την πρόταση της τρόικα (κατ' ουσίαν της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁴¹) με το *ΟΧΙ* την απέρριπταν.

Το δημοψήφισμα προκηρύχθηκε στις 27 Ιουνίου 2015 και διεξήχθη στις 5 Ιουλίου 2015. Το δημοψήφισμα είναι το μοναδικό στην ελληνική ιστορία που δεν αφορούσε συντακτική/αναθεωρητική βουλή ή βασιλευόμενη/αβασίλευτη δημοκρατία.

Αν και στις δημοσιοποιήσεις τη διαφορά μεταξύ του *ΝΑΙ* και του *ΟΧΙ* έδειχνε μικρή (το *ΟΧΙ* προηγείτο), το αποτέλεσμα εξέπληξε και τους εμπνευστές του. Το *ΟΧΙ* σάρωνε λαμβάνοντας 62% (Πίνακας 3.4.1)

Πίνακας 3.4.1

Αποτελέσματα δημοψηφίσματος 5^{ης} Ιουλίου 2015

Εγγεγραμμένοι	9.914.244
Ψήφισαν	62,15%
Άκυρα/λευκά	5,80%
ΟΧΙ	61,31
ΝΑΙ	38,69

Τα αποτελέσματα αυτά δημιούργησαν μια τεράστια ανασφάλεια στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Όμως παρά το αποτέλεσμα – πολλοί Ευρωπαίοι θεώρησαν ότι η χώρα αποχωρούσε από το Ευρώ και την Ευρωπαϊκή Ένωση – ο πρωθυπουργός Αλέξης Τσίπρας μετά από δεκαεπτά (17) ώρες διαπραγματεύσεων με την καγκελάρια Άγκελα Μέρκελ της Γερμανίας και χάριν στη συνδρομή της Γαλλίας (Πρόεδρος Φρανσουά Ολάν) και της Ιταλίας (πρωθυπουργός Ματέο Ρίσι) ήρθε σε τελική συμφωνία στις 13 Ιουνίου 2015 (Αυτή θεωρήθηκε ότι απετέλεσε το τρίτο μνημόνιο).

---

⁴¹ Το μοναδικό ψηφοδέλτιο έγραφε: «Πρέπει να γίνει αποδεκτό το σχέδιο συμφωνίας, το οποίο κατέθεσαν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο στο Eurogroup της 25.06.2015 και αποτελείται από δύο μέρη, τα οποία συγκροτούν την ενιαία πρότασή τους; το πρώτο έγγραφο τιτλοφορείται «reforms for the completion of the current program and beyond (=Μεταρρύθμιση για την ολοκλήρωση του τρέχοντος προγράμματος και πέραν αυτού) και το δεύτερο «Preliminary debt sustainability analysis», Η προκαταρκτική ανάλυση βιωσιμότητας χρέους;»

Η συμφωνία έφερε διάσπαση στον ΣΥ.ΡΙΖ.Α. με συνέπεια, μολονότι τα μέτρα ψηφίσθηκαν στη Βουλή από τη Νέα Δημοκρατία, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και το Ποτάμι,⁴² να προκηρυχθούν εκλογές⁴³ για τον Σεπτέμβριο⁴⁴.

Όπως δείχνει ο Πίνακας 3.5 ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. κέρδισε τις εκλογές με απώλειες 300 χιλιάδων ψήφων σε σχέση με τον Ιανουάριο 2015 (Πίνακας 3.4) Η Νέα Δημοκρατία επίσης έχασε 200 χιλιάδες στο αντίστοιχο διάστημα. Η Χρυσή Αυγή, τρίτο κόμμα, διατήρησε την εκλογική της δύναμη αλώβητη.

Πίνακας 3.5
Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 20ης Σεπτεμβρίου 2015

Κόμματα	Ψήφοι	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου (ΣΥ.ΡΙΖ.Α.)	1.925.904	35,46	145
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	1.526.205	28,09	75
Χρυσή Αυγή	379.581	6,99	18
Δημοκρατική Συμπράταξη	341.390	6,28	17
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.)	301.632	5,55	15
Το ποτάμι	222.166	4,09	11
Ανεξάρτητοι Έλληνες (ΑΝ.ΕΛ.)	200.423	3,69	10
Ένωση Κεντρώων	186.457	3,43	9
Λοιποί	348.092	6,42	0

⁴² Τα κόμματα που είχαν συνταχθεί υπέρ της παραμονής της χώρας – δηλαδή υπέρ του *ΝΑΙ* – (αφού μια απόρριψη των μέτρων ισοδυναμούσε με διάρρηξη των σχέσεων με την Ε.Ε.) ήταν η Ν.Δ., το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και το ΠΟΤΑΜΙ (όπως επίσης οι πρώην πρωθυπουργοί: Γεώργιος Παπανδρέου, Κώστας Σημίτης, Κώστας Καραμανλής, Λουκάς Παπαδήμος). Υπέρ του *ΟΧΙ*, τάχθηκε ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α., το Κ.Κ.Ε. και η Χρυσή Αυγή. Ο ΛΑ.Ο.Σ. υπεστήριξε την αποχή και τη μη διεξαγωγή δημοψηφίσματος. Επί 298 βουλευτών 178 ψήφισαν υπέρ της διεξαγωγής του και 120 κατά στις 28 Ιουνίου 2015.

Στις 3 Ιουλίου στην Πλατεία Συντάγματος διοργανώθηκε μεγάλη συναυλία καλλιτεχνών υπέρ του *ΟΧΙ*. Πολλοί ερευνητές εκτιμούν ότι αυτή η ενέργεια ενίσχυσε θετικά τους ψηφοφόρους υπέρ της υπερψηφίσης του *ΟΧΙ*. Πάντως, ο βασικός λόγος του αποτελέσματος αυτού ήταν τα οδυνηρά μέτρα (όπως το αναγνώρισε το Δ.Ν.Τ., κάνοντας αυτοκριτική ότι έγιναν λάθη, αλλά και πολλοί ξένοι παρατηρητές), τα οποία ελήφθησαν στο διάστημα 2010–2014. Καθ' όλην την περίοδο το αντιμνημονιακό μένος ήταν τόσο υψηλό και γι' αυτό κατεποντίσθη το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και εν μέρει η Ν.Δ.

⁴³ Σύμφωνα με αναλύσεις υπέρ του *ΝΑΙ* ετάχθηκαν κυρίως οι ευρύτερες περιοχές της Αθήνας (Κηφισιά, Εκάλη, Βούλα, Βουλιαγμένη, Κολωνάκι, Παγκράτι, κ.λπ.), ενώ υπέρ του *ΟΧΙ* οι φτωχότερες (Κερατσίνι – Δραπετσώνα, Αιγάλεω, Περιστερί, Αγία Βαρβάρα Νίκαια – Αγ. Ιωάννης Ρέντης κ.λπ.). Σε κάθε περίπτωση όλοι οι νομοί της χώρας (συμπεριλαμβανομένης της περιφέρειας Αθηνών και Πειραιά) υπερψηφίσαν το *ΟΧΙ*. Τούτο αποτέλεσε ένα ισχυρό μήνυμα προς όλους. Σημειώνεται ότι το δημοψήφισμα είχε λάβει παγκόσμιες διαστάσεις, διότι πολλοί εκτιμούσαν ότι η έξοδος της Ελλάδας από την Ε.Ε. θα λειτουργούσε ως ντόμινο και για άλλες χώρες. Πληθώρα πρωθυπουργών και προέδρων σε όλον τον κόσμο έσπευσαν να τοποθετηθούν υπέρ της μιας (συνήθως υπέρ του *ΟΧΙ*) άποψης ή υπέρ της άλλης (*ΝΑΙ*).

⁴⁴ Παρά την υποστήριξη της Ν.Δ., του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και του Ποταμιού η συμφωνία Ε.Ε. και Ελληνικής Κυβέρνησης (κατ' ουσίαν Γερμανίας – Ελλάδας) ψηφίσθηκε στην ελληνική Βουλή μόνο από 222 βουλευτές. Στις 21 Αυγούστου (μια ημέρα μετά την απόφαση παραίτησης της κυβέρνησης) 25 βουλευτές ΣΥ.ΡΙΖ.Α. αποσκήρτησαν και δημιούργησαν το κόμμα Λαϊκή Ενότητα, προκειμένου να κατέλθουν στις εκλογές.

Το Κ.Κ.Ε. υπέστη ελαφρά κάμψη. Μεγαλύτερη υπέστησαν οι ΑΝΕΛ χάνοντας 90 χιλιάδες. Μεγαλύτερη καθίζηση σημειώθηκε στο Ποτάμι (150 χιλιάδες ψήφοι). Η Δημοκρατική Συμπαράταξη, που περιλάμβανε κυρίως το ΠΑ.ΣΟ.Κ., κέρδισε 50 χιλιάδες ψήφους. Εισήλθε στη Βουλή μετά προσπάθεια δεκαετιών ο Βασίλης Λεβέντης (Ενωση Κεντρώων). Αντιθέτως, η Λαϊκή Ενότητα (οι αποσχισθέντες εκ του ΣΥΡΙΖΑ) έλαβε 155.242 ψήφους ή 2,87% και δεν εισήλθε στη Βουλή.

Ο νέος μεταβατικός πρόεδρος της Ν.Δ., Βαγγέλης Μειμαράκης, που είχε διαδεχθεί τον Αντώνη Σαμαρά, θα χάσει στις εσωκομματικές εκλογές, που θα γίνουν λίγους μήνες αργότερα από τον Κυριάκο Μητσοτάκη.

Οι εκλογές της 7^{ης} Ιουλίου 2019 πραγματοποιήθηκαν πρόωρα. Είχε παραιτηθεί από την κυβέρνηση το κόμμα των ΑΝ.ΕΛ., λόγω της συμφωνίας των Πρεσπών και της αναγνώρισης της FYROM (Former Yugoslav Republic of Macedonia) ως Βόρειας Μακεδονίας. Στις δημοτικές εκλογές η Νέα Δημοκρατία είχε πρωτεύσει και ο Τσίπρας ζήτησε εκλογές.

Όπως παρουσιάζεται από τον Πίνακα 3.6, η Νέα Δημοκρατία κέρδισε τις εκλογές και σχημάτισε αυτοδύναμη κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Κυριάκο Μητσοτάκη.

Πίνακας 3.6
Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 7ης Ιουλίου 2019

Κόμματα	Ψήφοι	Ποσοστό %	Έδρες Αριθμός
Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)	2.251.618	39,85	158
Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου (ΣΥ.ΡΙΖ.Α.)	1.781.057	31,53	86
Κίνημα Αλλαγής (ΚΙΝ.ΑΛ.)	457.623	8,10	22
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.)	299.621	5,3	15
Ελληνική Λύση	209.290	3,7	10
Μέτωπο Ευρωπαϊκής Ρεαλιστικής Ανυπακοής	194.576	3,44	9
Λοιποί	455.742	8,08	0

Ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. ήρθε δεύτερο κόμμα με 32% ενώ το ΚΙΝΑΛ, που το συνέθετε κυρίως το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ήρθε μετά από χρόνια τρίτο κόμμα με 458 χιλιάδες ή 8,1%. Το Κ.Κ.Ε. φαίνεται να παραμένει στις ίδιες ψήφους λαμβάνοντας το 5,3%. Τα νέα

κόμματα ήταν αυτά της Ελληνικής Λύσης (που πολιτικά τοποθετείται δεξιά της Ν.Δ. με 3,7%) και το Μέτωπο Ευρωπαϊκής Ρεαλιστικής Ανυπακοής που έλαβε 3,4%⁴⁵.

Ο εκλογικός αγώνας που όπως οι περισσότεροι στην Ελλάδα ήταν πολύ οξύς, επικεντρώθηκε στην συμφωνία των Πρεσπών στην οποία αντιτίθονταν κυρίως η Νέα Δημοκρατία, το ΚΙΝ.ΑΛ. και η Ελληνική Λύση. Η κυβέρνηση Τσίπρα την υποστήριξε θεωρώντας την ως επιτυχία, όπως επιτυχία έκρινε ότι ήταν το τέλος των Μνημονίων. Πράγματι, η χώρα τον Αύγουστο του 2018 εξήλθε από τον μηχανισμό στήριξης (στον οποίο είχε εισέλθει από το 2010) και υπήρξε μεσοχρόνια διευθέτηση του χρέους. Ωστόσο, η επιτήρηση παραμένει μέχρι να αποπληρωθεί τουλάχιστον το 75% του χρέους.

---

⁴⁵ Για πολλά έτη κυριάρχησε το σύστημα της ενισχυμένης αναλογικής. Οι πρώτες 250 έδρες κατανέμονται αναλογικά στα κόμματα. Το πρώτο λαμβάνει ως ενίσχυση 50 έδρες. Για να εισέλθει ένα κόμμα στη βουλή θα πρέπει να υπερβεί το 3% των συνολικών ψήφων. Σημειώνεται επίσης ότι το δικαίωμα του εκλέγειν το έχουν οι νέοι άνω το 17 ετών ενώ εκλόγιμοι είναι όσοι ευρίσκονται άνω των 25 ετών (και έχουν δικαίωμα ψήφου). Επίσης επικράτησε να εκλέγονται ανάλογα με τη δύναμη των κομμάτων 12 βουλευτές αριστείδην. Πρόκειται για τους βουλευτές επικράτειας (άτομα που το κάθε κόμμα κρίνει ότι έχουν συνεισφέρει στην κοινωνική ζωή του τόπου).

3.2 Η οικονομία υπό επιτήρηση (2010 – σήμερα)

Η ελληνική οικονομία μετά το 2008 βρέθηκε σε ύφεση. Αρχικά η κάμψη ήταν μικρή. Έτσι το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.) από 241,9 δις ευρώ το 2008 έπεσε το 2009 στα 237,5 δις ευρώ (1,8% μείωση). Το 2010 όμως και εντεύθεν, και λόγω κυρίως της ένταξης της χώρας στον μηχανισμό στήριξης, η κατάρρευση ήταν τρομακτική, ασυνήθης για οικονομία που λειτουργούσε σε χώρα σε ειρηνική περίοδο.

Ο Πίνακας III του Παραρτήματος δείχνει την κατακόρυφη πτώση της οικονομίας. Η Ελλάδα χρεοκόπησε και λόγω αδυναμίας δανεισμού της από τις αγορές αναγκάζοταν να δανείζεται από τις χώρες της Ε.Ε. και το Δ.Ν.Τ.. Το πρώτο μνημόνιο (Μάιος 2010) υπεγράφη με απεχθείς όρους, απαράδεκτους για χώρα μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αργότερα τα τοκογλυφικά επιτόκια μειώθηκαν.

Η πολιτική συρρίκνωση των δημοσίων δαπανών από το ένα μέρος και η αύξηση της φορολογίας από το άλλο (των εμμέσων φόρων, των αμέσων–(εισαγωγή του ΕΝ.Φ.Ι.Α. (Ενιαίος Φόρος Ιδιοκτησίας Ακινήτων), εξαφάνιση των φοροαπαλλαγών, αλλαγή στους φορολογικούς συντελεστές, αύξηση τελών κ.λπ.) συνέθλιψαν ευρύτατα στρώματα πληθυσμού.

Ειδικότερα:

1. Το Α.Ε.Π. – σύμφωνα με τον Πίνακα III του Παραρτήματος – μεταξύ 2009 και 2016 εκάμπτετο συνεχώς (Από 237,5 δις το 2009 έπεσε στα 174,2 δις το 2016 (πτώση 26,7%). Δύσκολο να συναντήσει κανείς άλλη χώρα με παρόμοια κάμψη σε ειρηνική περίοδο.
2. Η ελάττωση αυτή του Α.Ε.Π. δεν ήταν ομοιόμορφη. Ο πρωτογενής τομέας (γεωργία, κτηνοτροφία, δάση, αλιεία) δεν υπέστη μείωση παρά μικρή διακύμανση. Το 2009 ήταν 6,7 δις, το 2014 6,4 δις, το 2016 οδηγήθηκε τα 6,1 δις.

Αντιθέτως η πτώση του βιομηχανικού προϊόντος μεγέθυνε την τάση αποβιομηχάνισης, που είχε παρουσιασθεί τις προηγούμενες δεκαετίες (μετά το 1980). Το 2009 η μεταποίηση και οι κατασκευές δημιουργούσαν προϊόν αξίας 36,4 δις ευρώ, το 2016 αυτό κατέρρευσε φθάνοντας στα 25,4 δις ευρώ (30,2% ελάττωση).

Ο τομέας των υπηρεσιών (τριτογενής τομέας) από 169,4 ευρώ κάμφθηκε στα 120,5 το 2016 (-28,95%).

3. Μετά το 2016 παρατηρήθηκε ελαφρά βελτίωση. Το Α.Ε.Π. από 174,2 δις ανήλθε στα 183,4 δις το 2019 (άνοδος 5,3%). Ωστόσο, το 2020 λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού κατρακύλησε στα 165,8 δις, δηλαδή κάτω από το αντίστοιχο Α.Ε.Π. του 2013 ή 2015, έτη των μεγάλων μνημονιακών υφέσεων. Συνεπώς, το Α.Ε.Π. του 2021 θα προσεγγίσει αυτό του 2002 (156,6 δις ευρώ). Η κάμψη θα προέλθει κυρίως από τον τομέα των υπηρεσιών, αφού το αγροτικό και βιομηχανικό προϊόν θα επηρεασθεί λιγότερο. Το Α.Ε.Π. του αγροτικού τομέα θα εμφανίσει μια σταθερότητα (6,1 δις το 2016, 6,9 δις το 2019, 6,8 δις το 2020).

Ελαφρά μείωση σημείωσε το βιομηχανικό προϊόν 25,4 δις το 2016, 23,6 δις το 2019 και 23,1 δις το 2020).

Μικρή άνοδο έδειξε το προϊόν του τριτογενούς τομέα (120,4 δις το 2016, 128,5 δις το 2019, αλλά 115,8 δις το 2020). Ο τουρισμός βασική συνιστώσα του τριτογενούς τομέα κατέρρευσε το 2020 λόγω των μέτρων κατά του κορωνοϊού.

Οι φόροι επί των προϊόντων μολονότι αυξήθηκαν οι συντελεστές (λόγω συρρίκνωσης των εισοδημάτων, άρα και της ζήτησης) δεν σημείωσαν ουσιώδεις μεταβολές. Το 2008 ανέρχονταν σε 28.640 εκατομμύρια ευρώ, το 2010 παρά την αύξηση έπεσαν στα 26.920, το 2015 στα 22.136 εκατομμύρια, το 2019 ανήλθαν σε 25.979 εκατομμύρια ευρώ και το 2020 κατέρρευσαν στα 21.930 (λόγω της πανδημίας και της υπολειτουργίας της οικονομίας).

Η ελάττωση του ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου φωτογραφίζει και την τεράστια κρίση στην οποία εισήλθε η χώρα στο διάστημα 2009–2018. Πρόκειται για επενδύσεις σε κτίρια, μηχανήματα και εργαλεία, μεταφορικά μέσα και λοιπές πάγιες εγκαταστάσεις. Το 2008 προσέγγιζε τα 58 δις ευρώ, το 2009 έπεσε στα 49,3, στα 27,8 δις το 2011, στα 20,1 δις το 2013, στα 19 δις το 2015, στα 19,5 δις το 2018 και στα 18,4 δις το 2020.

Οι επενδύσεις είναι το κυριότερο εργαλείο ανάπτυξης της οικονομίας. Εάν ληφθούν υπ' όψιν και οι αποσβέσεις τότε αυτές επειδή από το 2011 και εντεύθεν υπερέβαιναν τις επενδύσεις ο καθαρός σχηματισμός κεφαλαίου είναι αρνητικός.

Ένας σημαντικός δείκτης οικονομικής ανόδου, βασικός προσδιοριστικός μοχλός ανάπτυξης μιας χώρας, είναι το εμπορικό ισοζύγιο. Το 2008 ξεπερνούσε το έλλειμμα τα 30,5 δις ευρώ, έναντι 23,2 το 2009. Μετά τα μέτρα των μνημονίων αυτό θα ελαττωθεί. Ειδικότερα το 2010 ανήλθε στα 17 δις ευρώ, ενώ το 2015 έπεσε στα 1,8 δις⁴⁶. Η κατακρήμνιση του ελλείμματος οφείλεται στην πτώση των εισοδημάτων. Το 2019 το έλλειμμα κυμάνθηκε στα 3 δις. Το 2020 ανήλθε ραγδαία στα 12,5 δις ευρώ (λόγω της πανδημίας που επηρέασε τις εξαγωγές).

Οι εξαγωγές αγαθών κινήθηκαν αυξητικά. Κατά ένα μέρος αυτό οφείλεται στην ανεπάρκεια της εσωτερικής ζήτησης (μείωση εισοδήματος). Οι επιχειρηματίες εξαναγκάστηκαν να κινηθούν σε νέες αγορές. Το 2008 αυτές ήταν 56,5 δις. Στα πρώτα χρόνια των μνημονίων μειώθηκαν φθάνοντας στα ίδια επίπεδα το 2014/2015. Το 2019 μετά από θετικές μεταβολές ανήλθαν στα 73,5 δις ευρώ, ενώ το 2020 κατέρρευσαν στα 52,9 δις ευρώ.

Ο κρατικός προϋπολογισμός ήταν υπεύθυνος στο μεγαλύτερο βαθμό για την πτώχευση της χώρας. Ο Πίνακας IV του Παραρτήματος αποτυπώνει τα δημόσια οικονομικά σε γενικές γραμμές.

1. Τα έσοδα του κρατικού προϋπολογισμού ανέρχονταν στα 90.784 εκατομμύρια δρχ. το 2011. Παρά την κάμψη που σημείωσε στα επόμενα έτη (το 2014 -83.487 εκατομμύρια - ήταν το χαμηλότερο σημείο της καμπύλης), το 2019 είχαν ανέλθει στα 80,8 ενώ το 2020 (έτος που ξέσπασε η πανδημία) έπεσαν στα 84,5 δις ευρώ.
2. Οι δαπάνες του δημοσίου από 112 δις ευρώ το 2011 έπεσαν στα 87,8 το 2019 μετά από μικρές διακυμάνσεις.
3. Οι τόκοι αποτελούν ένα δύσκολο εμπόδιο στην οικονομική ανόρθωση. Το 2011 δεύτερο μνημονιακό έτος ανερχόταν στα 16 δις ευρώ (15.599) ή 17,2% των εσόδων, ενώ το 2015 στα 6,281 εκατομμύρια ευρώ αποτελώντας το έτος αυτό το 7,4% των συνολικών εσόδων. Το 2018, τελευταίο έτος πριν το τέλος του Γ' μνημονίου ξεπέρασαν τα 6 δις ή το

---

⁴⁶ Το κύριο αίτιο – ίσως και το αποκλειστικό – ήταν η μείωση μισθών, συντάξεων που επέβαλε το Δ.Ν.Τ.. Λαμβάνοντας υπόψη ότι βασικά αγαθά (κρέας, γάλα, πετρέλαιο, κ.λπ.) εισάγονταν η μείωση του εισοδήματος συρρίκνωσε τις εισαγωγές, λόγω πτώσης της αγοραστικής δύναμης. Οι εισαγωγές ενώ το 2008 ανέρχονταν σε 87 δις ευρώ το 2013 κατέρρευσαν στα 58,8 δις. Ανήλθαν το 2018 στα 73,8 δις και το 2020 κάμφθηκαν στα 65,4 δις.

6,8% των εσόδων του προϋπολογισμού. Το 2020 μειώθηκαν στα 4,9 δις ευρώ (5,9%). Είναι κατανοητό ότι παρά την μείωση που υπέστησαν λόγω της ρύθμισης των μνημονίων I, II και III παραμένουν σχετικά υψηλοί. Μετά το 2030 όμως το πρόβλημα θα καταστεί ακόμη δυσμενέστερο.

Το ισοζύγιο της κυβέρνησης δηλαδή έσοδα μείον έξοδα ήταν πολύ υψηλό προ του μνημονίου (15,6% επί του Α.Ε.Π.) αλλά με τα μέτρα στήριξης ελαττώθηκε σημαντικά καθιστάμενο μετά το 2016 θετικό (πλεόνασμα). Σύμφωνα με τον Πίνακα IV του Παραρτήματος φαίνεται ότι το 2011 το έλλειμμα ήταν τεράστιο (21,3 δις ευρώ: έσοδα, 90.784 εκατομμύρια, έξοδα 112.064 εκατομμύρια ευρώ). Το 2013 έφθασε τα 24 δις ευρώ, ενώ το 2014 κάμθηκε στα 6,4 δις. Αλλά η πολιτική του πρώτου εξαμήνου του 2015 είχε ως αποτέλεσμα να το εκτοξεύσει στα 10,4 δις στο έτος αυτό.

Το 2016 και μετά κατέστη θετικό (πλεόνασμα του κρατικού προϋπολογισμού) και μάλιστα με σταθερά αυξανόμενο ρυθμό. Το 2016 ήταν 424 εκατομμύρια, ενώ το 2019 ξεπέρασε τα 2 δις ευρώ. Το 2020 κατέστη εκ νέου αρνητικό (16.130 εκατομμύρια) λόγω των μέτρων προστασίας κατά του κορωνοϊού.

Σημαντικό κριτήριο για τους δανειστές αποτελεί το επονομαζόμενο πρωτογενές έλλειμμα ή πλεόνασμα. Αυτό προκύπτει από τη διαφορά εσόδων και εξόδων χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψιν η επιβάρυνση των τόκων. Αυτό το 2011 ήταν -5.681 εκατομμύρια ευρώ, - 16.599 το 2013. Μετά το 2014 με εξαίρεση το 2015 (-4 δις) ήταν θετικό και άρα έγινε πλεόνασμα. Το 2019 ήταν 7,6 δις. Το 2020 λόγω της πανδημίας μετετράπη σε έλλειμμα καθιστάμενο τεράστιο (-11,2 δις ευρώ).

Ένα άλλο κριτήριο που αποτέλεσε την ανάγκη να προσφύγει η χώρα στον μηχανισμό στήριξης υπογράφοντας αλληπάλληλα μνημόνια είναι το δημόσιο χρέος.

Σύμφωνα με τη συνθήκη του Μάαστριχτ το έλλειμμα του προϋπολογισμού ως ποσοστό του Α.Ε.Π. θα έπρεπε να είναι ίσο ή κάτω του 3% ($G-T/A.E.P. \times 100$, όπου G =δημόσια έξοδα και T τα έσοδα). Το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του Α.Ε.Π. θα όφειλε να κυμαίνεται κάτω του 60%. Όταν εισήλθε η χώρα στην ζώνη του Ευρώ (και στην ΟΝΕ) δεν πληρούσε το κριτήριο αυτό, αφού το χρέος αποτελούσε το 100% του ΑΕΠ ή λίγο πιο πάνω. Η ένταξη στην ΟΝΕ του

Βελγίου και της Ιταλίας, χωρών που είχαν δημιουργήσει την Ε.Ο.Κ., έδωσε τη δυνατότητα να ενταχθεί και η Ελλάδα (με πολιτικούς όρους όπως υπεστηρίχθη αργότερα) στην Ο.Ν.Ε.⁴⁷.

Το δημόσιο χρέος διατήρησε φθίνουσα πορεία ως ποσοστό του Α.Ε.Π. μέχρι το 2003. Το 2000 αποτελούσε το 103,4% (έτος στο οποίο η χώρα εντάχθηκε στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (Ο.Ν.Ε.), ενώ το 2003 αποτελούσε το 97,4%, μολονότι το δημόσιο χρέος είχε ανέλθει από 141 δις το 2000 σε 168 δις το 2003 -Πίνακας 3.7.

Πίνακας 3.7
Το δημόσιο χρέος 2000–2021

Έτη	Χρέος	Α.Ε.Π.	Χρέος % Α.Ε.Π.	Έτη	Χρέος	Α.Ε.Π.	Χρέος % Α.Ε.Π.
2000	140.971	136.281	103,4	2011	356.235	203.308	175,2
2001	151.869	146.428	103,7	2012	305.085	188.389	161,9
2002	159.214	156.615	101,7	2013	320.498	179.616	178,4
2003	168.025	172.431	97,4	2014	319.629	177.349	1180,2
2004	183.187	185.266	98,9	2015	311.729	176.110	177
2005	212.418	193.050	110	2016	315.012	174.237	180,8
2006	224.876	208.893	107,7	2017	317481	177.152	179,2
2007	239300	222.771	107,4	2018	334.721	179.727	186,2
2008	263.131	232.920	113	2019	331.073	183.413	180,5
2009	299.537	231.642	129,3	2020	341.023	165.830	205,6
2010	329.351	227.318	144,9				

Το αίτιο ήταν η ταχύτερη αύξηση του Α.Ε.Π. (136,2 δις το 2000 έναντι 172,4 δις το 2003). Μετά το 2004 και (ιδιαίτερα μετά το 2005) η άνοδος του χρέους ήταν ταχύτερη της ανόδου του Α.Ε.Π..

Κατ' αυτόν τον τρόπο ενώ το χρέος το 2004 ήταν 183 δις και το Α.Ε.Π. 185,2 δις (98,9%), το 2009 εκτινάχθηκε το χρέος στα 300 δις ενώ το Α.Ε.Π. ανήλθε στα 232 δις ή 129,3% – βλέπε αναλυτικά Πίνακας 3.7 .

Μετά την είσοδο της Ελλάδος στα μνημόνια όχι μόνο δεν μειώθηκε το χρέος αλλά τουναντίον αυξήθηκε ραγδαία. Το 2012, μετά το P.S.I., (Private Sector Involvement), το «κούρεμα των ομολόγων, το χρέος κάμφθηκε και από 356 δις το 2011 έπεσε στα 305 το 2012. Ωστόσο, η δυναμική ήταν τέτοια που

⁴⁷ Βλέπε τις ενστάσεις μετά την πτώχευση το 2010 του άλλοτε προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας, για το απαράδεκτο της ένταξης της χώρας στην Ο.Ν.Ε., Βαλερί Ζισκάρ Ντ' Εσταίν. (Εφόσον δεν μπορεί μια χώρα να επαναφέρει σε ισορροπία τα οικονομικά της, τότε θα πρέπει να βγει από τη ζώνη του Ευρώ και να προχωρήσει σε υποτίμηση του νομίσματος της) 6 Ιουλίου 2015, δηλώσεις στις εφημερίδες.

το καθιστούσε ανεξέλεγκτο θέτοντας ουσιώδη ερωτήματα για την πολιτική που χαραχτήκε με τα μνημόνια.

Αν ο στόχος ένταξης της χώρας στον μηχανισμό στήριξης ήταν να ελαττώσει το χρέος, τότε αυτό απεδείχθη λάθος και τα μέτρα πολιτικής καταστροφικά. Το 2013 το χρέος ήταν 320,5 δις ή 178,4%, όταν προ των μνημονίων ήταν 129,3% (έτος 2009). Τα επόμενα έτη φάνηκε κάπως να τιθασεύεται το χρέος, αλλά μετά το 2015 έλαβε την ανιούσα. Από 311,7 δις το 2015 έφθασε τα 331 δις το 2019 και 341 δις το 2020. Η αύξησή του ως ποσοστό του Α.Ε.Π. δεν οφείλεται τόσο στο απόλυτο μέγεθός του (329,3 δις ευρώ το 2010, 331 δις το 2019) όσο στην κατάρρευση του ΑΕΠ. Έτσι, το 2019 το χρέος αποτελούσε το 180,5% για να ανέλθει λόγω της πανδημίας στο 205,6%. Συνεπώς, από πλευράς δημοσίου χρέους η Ελλάδα βρίσκεται σε πολύ χειρότερη κατάσταση από αυτή του 2009.

Πιθανότατα μετά το τέλος της πανδημίας και της άρσης της νομισματικής χαλάρωσης, που ακολουθεί η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, τα προβλήματα δανεισμού της χώρας να επανέλθουν απότομα (να αυξηθούν αλματωδώς τα επιτόκια).

Γενικότερα, εάν εξετασθούν τα έσοδα και τα έξοδα του προϋπολογισμού ως ποσοστό του Α.Ε.Π. δεν αποκλίνουν ριζικά από τα αντίστοιχα ποσοστά των χωρών της Ε.Ε..

Τα έσοδα το 2011 ως ποσοστό του Α.Ε.Π. αποτελούσαν το 44,7%, ενώ το 2019 το 49% (Το 2020 έφθασαν το 51%).

Τα έξοδα φαίνονται διογκωμένα. Το 2011 αποτελούσαν το 55,1% του Α.Ε.Π., ενώ το 2019 το 47,9% (60,7% το 2020).

Θα πρέπει πάντως εν κατακλείδι να σημειωθεί ότι το μεγαλύτερο τμήμα του χρέους είναι μακροπρόθεσμο – ομόλογα 10 ετών και οφείλονται, όχι στους ιδιώτες ή στο Δ.Ν.Τ., αλλά στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σε κάθε περίπτωση αν τα Μνημόνια αντιμετώπισαν άμεσα το πρόβλημα του ελλείμματος του προϋπολογισμού και εμμέσως το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο, το πρόβλημα του χρέους δεν αντιμετωπίστηκε και μετά το 2030 θα πρέπει να τεθεί εκ νέου επί τάπητος μεταξύ Ελλάδος και της Ε.Ε..

Βιβλιογραφία

1. Αγιοπετρίτης Α. (1972), Τα εξωτερικά δημόσια Δάνεια από της Επανάστασεως του 1821 μέχρι σήμερα, Αθήνα, Ε.Κ.Κ.Ε.
2. Αναστασόπουλος Γ. (1946), Ιστορία της Ελληνικής Βιομηχανίας, Αθήνα
3. Ανδρεάδης Α. (1904), Ιστορία των Εθνικών Δανείων, Αθήνα, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις
4. Ανδρεάδης Α. (1927), Πανεπιστημιακές Παραδόσεις δια τα Οικονομικά της Ελλάδος 1893–1925
5. Δερτιλής Π. (1960), Το Δημόσιο Χρέος της Ελλάδος
6. ΕΛ.ΣΤΑΤ., Απογραφές διαφόρων ετών
7. ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2021), Η ελληνική οικονομία
8. Μανσόλας Α. (1867), Πολιτειογραφικαί πληροφορίες περί Ελλάδος, Αθήναι
9. Μομφεράτος Ν. (1954), Το πάγιο κεφάλαιο της Ελλάδος, Οικονομικός Ταχυδρόμος (Απρίλιος)
10. Παπαηλίας Θ. (1996), Ελληνική οικονομία 1948–1995, Αθήνα: Α.Τ.Ε.
11. Παπαηλίας Θ. (2014), Οικονομία και Κοινωνία, Αθήνα: Κριτική
12. Σ.Ε.Β. (2020), Οικονομία και Επιχειρήσεις, Special report (17 Φεβρουαρίου)
13. Σπηλιωτάκης Σ. (1859), Στατιστικαί πληροφορίες περί Ελλάδος, Αθήνα
14. Τράπεζα της Ελλάδος (1953), Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο, (Ιανουάριος)
15. Τράπεζα της Ελλάδος (1958), Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο, (Ιανουάριος)
16. Τράπεζα της Ελλάδος (1960), Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο, (Ιανουάριος)
17. H.S. Ellis, σε συνεργασία με τους Δ.Δ. Ψηλό, R.M. Westebbe, Κ. Νικολάου (1965), Το βιομηχανικόν κεφάλαιον εις την ανάπτυξιν της ελληνικής οικονομίας, Αθήνα: Κ.Ε.Π.Ε.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Περιγραφή τόπου μόνιμης διαμονής / κλάδος οικονομικής δραστηριότητας	Και των δύο φύλων						
	Σύνολο	Ομάδες ηλικιών					
		15-19	20-24	25-29	30-44	45-64	65+
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	3.727.633	18.000	178.133	416.838	1.723.037	1.348.072	43.553
Α. ΓΕΩΡΓΙΑ, ΔΑΣΟΚΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΛΙΕΙΑ	372.209	3.444	14.380	25.448	137.536	183.454	7.947
Φυτική και ζωική παραγωγή, θήρα και συναφείς δραστηριότητες	352.707	3.321	13.676	23.832	129.540	174.648	7.690
Δασοκομία και υλοτομία	5.953	22	187	456	2.242	2.987	59
Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	13.549	101	517	1.160	5.754	5.819	198
Β. ΟΡΥΧΕΙΑ ΚΑΙ ΛΑΤΟΜΕΙΑ	7.888	21	310	764	3.533	3.200	60
Γ. ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ	341.418	1.371	14.249	36.981	161.205	124.510	3.102
Δ. ΠΑΡΟΧΗ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ ΡΕΥΜΑΤΟΣ, ΦΥΣΙΚΟΥ ΑΕΡΙΟΥ, ΑΤΜΟΥ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΙΣΜΟΥ	31.335	79	871	2.490	13.224	14.565	106
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	31.335	79	871	2.490	13.224	14.565	106
Ε. ΠΑΡΟΧΗ ΝΕΡΟΥ, ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΛΥΜΑΤΩΝ, ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΠΟΒΛΗΤΩΝ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΕΞΥΓΙΑΝΣΗΣ	19.655	211	705	1.386	8.793	8.409	151
ΣΤ. ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ	254.081	1.675	13.395	29.877	119.044	88.221	1.869
Ζ. ΧΟΝΔΡΙΚΟ ΚΑΙ ΛΙΑΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ - ΕΠΙΣΚΕΥΗ ΜΗΧΑΝΟΚΙΝΗΤΩΝ ΟΧΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΜΟΤΟΣΥΚΛΕΤΩΝ	651.739	3.645	37.453	81.795	315.768	205.855	7.223
Χονδρικό εμπόριο	194.406	897	8.744	22.737	95.920	64.137	1.971
Λιανικό εμπόριο	457.333	2.748	28.709	59.058	219.848	141.718	5.252
Η. ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗ	192.871	479	6.453	18.683	89.292	76.103	1.861
Χερσαίες μεταφορές και μεταφορές μέσω αγωγών	96.866	135	2.087	6.789	44.292	42.455	1.108
Πλωτές μεταφορές	33.436	146	1.381	4.296	15.166	12.089	358
Αεροπορικές μεταφορές	4.680	16	373	976	2.365	933	17
Αποθήκευση και υποστηρικτικές προς τη μεταφορά δραστηριότητες	41.053	144	1.991	5.119	19.667	13.807	325
Ταχυδρομικές και ταχυμεταφορικές δραστηριότητες	16.836	38	621	1.503	7.802	6.819	53
Θ. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΠΑΡΟΧΗΣ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΕΣΤΙΑΣΗΣ	291.589	3.488	28.041	41.023	128.635	87.718	2.684

Ι. ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ	90.743	203	3.989	13.793	49.370	22.813	575
Κ. ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	102.307	126	2.428	13.090	53.640	32.497	526
Λ. ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΚΙΝΗΤΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ	7.443	11	228	898	3.610	2.608	88
Μ. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	200.963	225	6.168	28.741	96.734	64.957	4.138
Ν. ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	102.192	337	4.710	10.733	45.630	39.788	994
Ξ. ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΑΜΥΝΑ – ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ	359.779	913	18.637	38.346	174.993	124.786	2.104
Ο. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	294.359	278	8.509	28.124	134.909	120.327	2.212
Π. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ	236.831	357	7.137	24.761	113.181	87.709	3.686
Ρ. ΤΕΧΝΕΣ, ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗ ΚΑΙ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ	47.401	347	2.722	6.066	22.811	14.608	847
Σ. ΑΛΛΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	70.721	620	6.403	10.635	31.075	19.775	2.213
Τ. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ ΩΣ ΕΡΓΟΔΟΤΩΝ – ΜΗ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ, ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΑΓΑΘΩΝ – ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ – ΓΙΑ ΙΔΙΑ ΧΡΗΣΗ	51.586	170	1.329	3.156	19.802	25.967	1.162
Υ. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΕΤΕΡΟΔΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΦΟΡΕΩΝ	523	0	16	48	252	202	5

Περιγραφή τόπου μόνιμης διαμονής / κλάδος οικονομικής δραστηριότητας	Σύνολο Χώρας, Περιφέρειες							
	Και των δύο φύλων							Σύνολο
	Σύνολο	Ομάδες ηλικιών						
		15-19	20-24	25-29	30-44	45-64	65+	
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	859.003	29.676	135.833	161.619	325.421	205.409	1.045	494.041
Α. ΓΕΩΡΓΙΑ, ΔΑΣΟΚΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΛΙΕΙΑ	29.992	534	1.649	2.347	12.570	12.791	101	21.972
Φυτική και ζωική παραγωγή, θήρα και συναφείς δραστηριότητες	27.602	524	1.553	2.065	11.569	11.796	95	20.189
Δασοκομία και υλοτομία	1.159	3	53	161	478	464	0	813
Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια	1.231	7	43	121	523	531	6	970
Β. ΟΡΥΧΕΙΑ ΚΑΙ ΛΑΤΟΜΕΙΑ	1.427	4	46	168	610	596	3	1.281
Γ. ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ	79.503	338	3.681	7.727	34.470	33.129	158	50.451
Δ. ΠΑΡΟΧΗ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ ΡΕΥΜΑΤΟΣ, ΦΥΣΙΚΟΥ ΑΕΡΙΟΥ, ΑΤΜΟΥ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΙΣΜΟΥ	4.650	21	469	851	2.143	1.158	8	3.333
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	4.650	21	469	851	2.143	1.158	8	3.333
Ε. ΠΑΡΟΧΗ ΝΕΡΟΥ, ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΛΥΜΑΤΩΝ, ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΠΟΒΛΗΤΩΝ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΕΞΥΓΙΑΝΣΗΣ	4.779	33	265	489	2.183	1.792	17	3.822
ΣΤ. ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ	96.280	645	5.246	9.669	39.934	40.556	230	88.939
Ζ. ΧΟΝΔΡΙΚΟ ΚΑΙ ΛΙΑΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ – ΕΠΙΣΚΕΥΗ ΜΗΧΑΝΟΚΙΝΗΤΩΝ ΟΧΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΜΟΤΟΣΥΚΛΕΤΩΝ	109.471	827	9.140	15.963	52.783	30.589	169	56.098
Χονδρικό εμπόριο	30.094	192	2.043	3.891	14.561	9.360	47	21.108
Λιανικό εμπόριο	79.377	635	7.097	12.072	38.222	21.229	122	34.990
Η. ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗ	30.390	96	1.375	3.514	14.226	11.119	60	22.856
Χερσαίες μεταφορές και μεταφορές μέσω αγωγών	12.873	38	397	1.005	5.786	5.622	25	11.030
Πλωτές μεταφορές	5.365	18	257	657	2.136	2.272	25	4.314
Αεροπορικές μεταφορές	1.259	6	76	210	638	329	0	535
Αποθήκευση και υποστηρικτικές προς τη μεταφορά δραστηριότητες	6.393	27	415	941	3.073	1.929	8	4.305
Ταχυδρομικές και ταχυμεταφορικές δραστηριότητες	4.500	7	230	701	2.593	967	2	2.672
Θ. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΠΑΡΟΧΗΣ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΕΣΤΙΑΣΗΣ	64.667	936	7.835	10.170	27.449	18.196	81	32.949
Ι. ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ	14.472	47	1.109	2.898	7.423	2.981	14	7.562
Κ. ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	7.284	11	543	1.364	3.605	1.754	7	3.037
Λ. ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΚΙΝΗΤΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ	1.093	5	50	118	595	323	2	488
Μ. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	21.731	88	1.146	3.903	11.305	5.266	23	9.026

Ν. ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	24.841	128	1.451	2.863	11.400	8.953	46	11.153
Ξ. ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΑΜΥΝΑ – ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ	31.107	83	1.491	5.119	16.540	7.838	36	14.860
Ο. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	18.028	38	730	3.129	10.252	3.859	20	5.319
Π. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ	19.894	74	1.594	3.711	10.318	4.182	15	4.775
Ρ. ΤΕΧΝΕΣ, ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗ ΚΑΙ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ	10.879	63	707	1.727	5.413	2.951	18	5.962
Σ. ΑΛΛΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	13.942	241	2.384	2.853	5.952	2.503	9	3.360
Τ. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ ΩΣ ΕΡΓΟΔΟΤΩΝ – ΜΗ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ, ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΑΓΑΘΩΝ – ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ – ΓΙΑ ΙΔΙΑ ΧΡΗΣΗ	8.737	45	340	660	3.844	3.820	28	1.432
Υ. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΕΤΕΡΟΔΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΦΟΡΕΩΝ	68	0	2	5	35	26	0	33
Νέοι άνεργοι	265.768	25.419	94.580	82.371	52.371	11.027	0	145.333

Πίνακας III.: ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΠΡΟΪΟΝ ΣΕ ΤΡΕΧΟΥΣΕΣ ΤΙΜΕΣ (2009–2020)

(σε εκατομμύρια ευρώ)

Ε Τ Η

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Προσέγγιση παραγωγής													Production approach
Παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών (σε βασικές τιμές)	375,814	355,758	323,282	306,800	298,638	293,673	287,504	277,616	287,749	295,638	299,125	265,546	Output of goods and services (at basic prices)
Ενδιάμεση ανάλωση (σε αγοραίες τιμές)	163,423	158,029	145,102	140,641	139,439	137,067	131,927	125,677	133,156	139,857	140,088	119,886	Intermediate consumption (at purchasers' prices)
Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (σε βασικές τιμές)	212,391	197,729	178,181	166,159	159,199	156,606	155,577	151,939	154,593	155,780	159,037	145,660	Gross value added (at basic prices)
Γεωργία, θήρα και δασοκομία, αλιεία	6,663	6,698	6,331	6,482	6,085	6,352	6,816	6,134	6,822	6,576	6,932	6,829	Agriculture, hunting and forestry, fishing
Βιομηχανία, συμπεριλαμβανομένης ενέργειας και κατασκευών	36,375	33,397	29,230	27,892	27,090	25,031	25,568	25,354	24,379	23,771	23,635	23,072	Industry, including energy and construction
Υπηρεσίες	169,353	157,634	142,620	131,784	126,024	125,223	123,193	120,451	123,392	125,434	128,470	115,759	Services
Φόροι επί των προϊόντων	25,674	26,920	25,796	23,320	22,263	22,235	22,136	23,973	24,210	25,476	25,979	21,930	Taxes on products
Επιδότησεις επί των προϊόντων	531	525	668	1,090	1,845	1,492	1,603	1,676	1,651	1,529	1,603	1,760	Subsidies on products
Προσέγγιση δαπάνης													Expenditure approach
Τελική καταναλωτική δαπάνη	217,205	200,848	186,685	174,169	162,560	158,997	156,612	154,421	157,836	159,569	163,180	156,048	Final consumption expenditure
Νοικοκυριών και ΜΚΙΕΝ ⁽²⁾	161,838	150,741	141,761	132,409	125,533	122,531	120,601	118,904	121,679	124,430	127,030	118,935	Households and NPISH ⁽²⁾
Νοικοκυριών	157,389	148,020	139,166	129,966	122,983	119,953	117,927	115,945	118,878	121,538	124,138	116,227	Households
ΜΚΙΕΝ ⁽²⁾	4,449	2,721	2,595	2,443	2,550	2,578	2,674	2,959	2,800	2,892	2,892	2,708	NPISH ⁽²⁾
Γενικής Κυβέρνησης	55,367	50,107	44,924	41,760	37,027	36,466	36,011	35,517	36,157	35,140	36,150	37,113	General Government
Ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου	43,559	40,312	28,525	22,840	21,485	21,109	21,303	22,336	21,988	23,971	23,274	22,304	Gross capital formation
Ακαθάριστος σχηματισμός πάγιου κεφαλαίου	49,387	37,113	27,805	21,720	20,141	19,202	18,997	19,209	20,784	19,482	18,589	18,433	Gross fixed capital formation
Μεταβολή αποθεμάτων/Αποκτήσεις μείον διαθέσιμα τιμαλφών	-5,828	3,198	721	1,121	1,344	1,907	2,307	3,128	1,204	4,489	4,685	3,871	Changes in inventories/Acquisitions less disposals of valuables
Εγχώρια ζήτηση	260,764	241,160	215,211	197,009	184,045	180,106	177,915	176,757	179,824	183,540	186,454	178,352	Domestic demand
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	45,089	48,855	51,823	54,145	54,338	57,576	56,662	54,595	61,977	70,015	73,516	52,880	Exports of goods and services
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	68,319	65,891	63,725	62,766	58,767	60,332	58,467	57,115	64,648	73,827	76,556	65,402	Imports of goods and services
Εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών	-23,230	-17,036	-11,903	-8,621	-4,429	-2,756	-1,805	-2,520	-2,673	-3,813	-3,040	-12,522	External balance of goods and services
Προσέγγιση εισοδήματος													Income approach
Αμοιβές εξαρτημένης εργασίας	84,875	80,474	74,331	67,853	62,263	62,539	61,774	62,988	63,830	66,044	68,156	67,530	Compensation of employees
Ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα / μεικτό εισόδημα	128,365	118,391	105,111	98,255	96,121	91,028	90,004	85,085	86,753	86,193	87,938	80,621	Gross operating surplus / mixed income
Φόροι επί της παραγωγής και των εισαγωγών	28,080	28,734	28,159	26,694	26,110	28,250	28,760	30,570	30,948	31,658	32,159	26,613	Taxes on production and imports
Επιδότησεις	3,786	3,475	4,293	4,414	4,878	4,467	4,428	4,406	4,379	4,168	4,840	8,934	Subsidies
Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν σε αγοραίες τιμές	237,534	224,124	203,308	188,389	179,616	177,349	176,110	174,237	177,152	179,727	183,413	165,830	Gross domestic product at market prices

Πηγή: Διεύθυνση Εθνικών Λογαριασμών ΕΛΣΤΑΤ.

(1) 2018 - 2020: Προσωπικά στοιχεία.

(2) Μη Κερδοσκοπικά Ίδρυματα που Εξυπηρετούν Νοικοκυριά.

(3) Τα δεδομένα του ΑΕΠ και των συνιστωσών του για την περίοδο από το 2010 και μετά έχουν αναθεωρηθεί με έτος βάσης το 2015. Οι εργασίες αναθεώρησης των δεδομένων με το νέο έτος βάσης για την περίοδο 1995-2009 συνεχίζονται και ως εκ τούτου υπάρχει διακοπή στο έτος 2010 της χρονοσειράς μεταξύ των μη αναθεωρημένων δεδομένων της περιόδου 1995-2009 και των αναθεωρημένων της περιόδου 2010-2020.

Source: National Accounts Division ELSTAT.

(1) 2018 - 2020: Provisional data.

(2) Non-Profit Institutions Serving Households.

(3) GDP (and components) data for 2010 onwards have been revised with 2015 as base year. The revision of years 1995-2009 is in progress and thus there is a break in year 2010 in the series, between the unrevised data for 1995-2009 provided here and the revised data of 2010-2020 shown in the same table.

Πίνακας IV¹ Έσοδα – Έξοδα (2011-2020)
(σε εκατομμύρια ευρώ)

¹Ε εκατομμύρια €

	2011	2012 ⁽²⁾	2013	2014	2015
Έσοδα	90,784	89,718	88,910	83,487	84,977
Φόροι στην παραγωγή και στις εισαγωγές, εισπραττόμενοι	27,971	26,530	25,960	28,086	28,485
Φόροι στο εισόδημα, εισπραττόμενοι	19,102	20,680	18,934	17,419	16,777
Κοινωνικές εισφορές, εισπραττόμενες	27,272	26,621	24,455	24,088	24,422
Λοιπά τρέχοντα έσοδα	11,685	11,040	12,181	9,676	10,004
Κεφαλαιακές μεταβιβάσεις, εισπραττόμενες	4,754	4,847	7,380	4,218	5,289
Ευνοϊκές δαπάνες	112,064	106,844	112,926	89,913	95,336
Πρωτογενείς δαπάνες	96,465	96,768	105,509	82,843	89,055
Αμοιβές εξαρτημένης εργασίας, πληρωνόμενες	26,102	24,512	21,935	21,867	21,529
Κοινωνικές παροχές	47,489	44,522	38,947	39,010	39,485
Προϊόντα και υπηρεσίες	9,767	9,583	8,586	8,825	8,870
Επιδοτήσεις, πληρωνόμενες	1,330	1,511	2,104	1,754	1,739
Λοιπές τρέχουσες μεταβιβάσεις, πληρωνόμενες	3,354	3,215	3,321	3,042	2,809
Κεφαλαιακές μεταβιβάσεις, πληρωνόμενες	8,423	13,425	30,616	8,345	14,623
Τόκοι, πληρωνόμενοι	15,599	10,076	7,417	7,070	6,281
Τριτογενές ισόζυγιο (χωρίς τόκους) ⁽²⁾	-5,681	-7,050	-16,599	644	-4,078
ισόζυγιο Γενικής Κυβέρνησης	-21,280	-17,126	-24,016	-6,426	-10,359
χρέος Γενικής Κυβέρνησης, κατά Μάαστραχτ ⁽³⁾	356,235	305,085	320,498	319,629	311,729
Ιταχείο προς υπόμνηση:					
Υποστήριξη των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων ⁽⁴⁾ (όταν οι δαπάνες υπερβαίνουν τα έσοδα το πρό- σημο είναι αρνητικό)	633	-5,347	-19,446	136	-4,842
(% του ΑΕΠ)					
Έσοδα	44.7	47.6	49.5	47.1	48.3
Φόροι στην παραγωγή και στις εισαγωγές, εισπραττόμενοι	13.8	14.1	14.5	15.8	16.2
Φόροι στο εισόδημα, εισπραττόμενοι	9.4	11.0	10.5	9.8	9.5
Κοινωνικές εισφορές, εισπραττόμενες	13.4	14.1	13.6	13.9	14.3
Λοιπά τρέχοντα έσοδα	5.7	5.9	6.8	5.5	5.7
Κεφαλαιακές μεταβιβάσεις, εισπραττόμενες	2.3	2.6	4.1	2.4	3.0
Ευνοϊκές δαπάνες	55.1	56.7	62.9	50.7	54.1
Πρωτογενείς δαπάνες	47.4	51.4	58.7	46.7	50.6
Αμοιβές εξαρτημένης εργασίας, πληρωνόμενες	12.8	13.0	12.2	12.3	12.2
Κοινωνικές παροχές	23.4	23.6	21.7	22.0	22.4
Προϊόντα και υπηρεσίες	4.8	5.1	4.8	5.0	5.0
Επιδοτήσεις, πληρωνόμενες	0.7	0.8	1.2	1.0	1.0
Λοιπές τρέχουσες μεταβιβάσεις, πληρωνόμενες	1.6	1.7	1.8	1.7	1.6
Κεφαλαιακές μεταβιβάσεις, πληρωνόμενες	4.1	7.1	17.0	4.7	8.3
Τόκοι, πληρωνόμενοι	7.7	5.3	4.1	4.0	3.6
Τριτογενές ισόζυγιο (χωρίς τόκους) ⁽²⁾	-2.8	-3.7	-9.2	0.4	-2.3
ισόζυγιο Γενικής Κυβέρνησης	-10.5	-9.1	-13.4	-3.6	-5.9
χρέος Γενικής Κυβέρνησης, κατά Μάαστραχτ ⁽³⁾	175.2	161.9	178.4	180.2	177.0
Ιταχείο προς υπόμνηση:					
Υποστήριξη των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων ⁽⁴⁾ (όταν οι δαπάνες υπερβαίνουν τα έσοδα το πρό- σημο είναι αρνητικό)	0.3	-2.8	-10.8	0.1	-2.7
ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές (σε εκατομμύρια €)	203,308	188,389	179,616	177,349	176,110

πηγή: Διεύθυνση Εθνικών Λογαριασμών ΕΛΣΤΑΤ

1) Προσωρινά στοιχεία.

2) Το πρωτογενές ισόζυγιο Γενικής Κυβέρνησης ορίζεται εδώ ως το ισόζυγιο Γενικής Κυβέρνησης (ολοφάνη με το ΕΣΠΑ 2010) μείον τα έσοδα τόκων των φορέων Γενικής Κυβέρνησης σε άλλους τομείς. Το σύνολο της μέτρησης του πραγματικού ισολογίου περιλαμβάνεται η επίσημη υποστήριξη των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. Η μέτρηση αυτή του πρωτογενούς ισολογίου διαφέρει από τον ορισμό του πραγματικού ισολογίου Γενικής Κυβέρνησης, ο οποίος χρησιμοποιείται στο πλαίσιο του Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής για την Ελλάδα.

3) Το χρέος όπως ορίζεται από τη Συνθήκη του Μάαστραχτ.

4) Περιλαμβάνει μείωση του χρέους στο πλαίσιο του προγράμματος ανταλλαγής ομολόγων (PSI).

5) Για τα έτη 2010, 2011, 2014, 2016 και 2019 η υποστήριξη των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων είχε θετική επίπτωση στο ισόζυγιο της Γενικής Κυβέρνησης. Από οφέλητα στο ότι οι δελτο-λογημένες αμοιβές που προκύπτουν από τις εγγραφές του δαστορεπικού δανειακού και του συστήματος ομολογιακών δανείων, καθώς και τα έσοδα από τις προνομιούχες μοτοχη των τραπεζών, ήταν μεγαλύτερα από τις δελτολογημένες δαπάνες. Για τα υπόλοιπα έτη, η δαπάνη της υποστήριξης ήταν μεγαλύτερη από τα έσοδα.

6) Η υποστήριξη των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων περιλαμβάνει τις συνεχιζόμενες δαπάνες και έσοδα που αφορούν με τις παρεμβάσεις από το 2008, επιστροφές, στις νέες δαπάνες και έσοδα που αφορούν τα έτη 2011 - 2019 για την ενίσχυση των τραπεζών και την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών συστημάτων τραπεζών.

						<i>In million €</i>				
	2016	2017	2018	2019	2020					
Έσοδα	87,578	86,896	88,807	89,864	84,515	Revenue				
Φόροι στην παραγωγή και στις εισαγωγές, εισπραττόμενοι	30,274	30,591	31,331	31,660	27,221	Taxes on production and imports, receivable				
Φόροι στο εισόδημα, εισπραττόμενοι	17,776	17,734	18,598	17,813	15,191	Taxes on income and property, receivable				
Κοινωνικές εισφορές, εισπραττόμενες	24,908	25,998	26,272	26,654	25,453	Social contributions				
Λοιπά τρέχοντα έσοδα	11,530	10,109	9,902	10,664	9,973	Other				
Κεφαλαιακές μεταβιβάσεις, εισπραττόμενες	3,090	2,464	2,704	3,073	6,677	Capital transfers, receivable				
Ευνοϊκές δαπάνες	87,154	85,873	87,137	87,765	100,645	Total expenditure				
Πρωτογενείς δαπάνες	81,542	80,307	81,059	82,261	95,700	Primary expenditure				
Αμοιβές εξαρτημένης εργασίας, πληρωνόμενες	21,427	21,516	21,727	21,902	22,253	Compensation of employees, payable				
Κοινωνικές παροχές	39,351	38,523	38,557	39,547	39,478	Social benefits				
Προϊόντα και υπηρεσίες	9,287	9,377	8,551	8,602	8,705	Goods and services				
Επιδοτήσεις, πληρωνόμενες	1,802	1,701	1,554	1,832	5,922	Subsidies, payable				
Λοιπές τρέχουσες μεταβιβάσεις, πληρωνόμενες	2,815	2,663	3,113	2,877	3,148	Other current transfers, payable				
Κεφαλαιακές μεταβιβάσεις, πληρωνόμενες	6,860	6,527	7,557	7,501	16,194	Capital transfers, payable				
Τόκοι, πληρωνόμενοι	5,612	5,566	6,078	5,504	4,945	Interest payments				
Τριτογενές ισόζυγιο (χωρίς τόκους) ⁽²⁾	6,036	6,589	7,748	7,603	-11,185	Primary balance (excluding interest) ⁽²⁾				
ισόζυγιο Γενικής Κυβέρνησης	424	1,023	1,670	2,099	-16,130	Overall balance				
χρέος Γενικής Κυβέρνησης, κατά Μάαστραχτ ⁽³⁾	315,012	317,481	334,721	331,073	341,023	Gross debt (Maastricht) ⁽³⁾				
Ιταχείο προς υπόμνηση:						Memorandum item:				
Υποστήριξη των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων ⁽⁴⁾ (όταν οι δαπάνες υπερβαίνουν τα έσοδα το πρό- σημο είναι αρνητικό)	351	-106	-97	114	-26	Support to financial institutions ⁽⁵⁾ (sign is negative when expenditures exceed revenues)				
(% of GDP)										
Έσοδα	50.3	49.1	49.4	49.0	51.0	Revenue				
Φόροι στην παραγωγή και στις εισαγωγές, εισπραττόμενοι	17.4	17.3	17.4	17.3	16.4	Taxes on production and imports, receivable				
Φόροι στο εισόδημα, εισπραττόμενοι	10.2	10.0	10.3	9.7	9.2	Taxes on income and property, receivable				
Κοινωνικές εισφορές, εισπραττόμενες	14.3	14.7	14.6	14.5	15.3	Social contributions				
Λοιπά τρέχοντα έσοδα	6.6	5.7	5.5	5.8	6.0	Other				
Κεφαλαιακές μεταβιβάσεις, εισπραττόμενες	1.8	1.4	1.5	1.7	4.0	Capital transfers, receivable				
Ευνοϊκές δαπάνες	50.0	48.5	48.5	47.9	60.7	Total expenditure				
Πρωτογενείς δαπάνες	46.8	45.3	45.1	44.9	57.7	Primary expenditure				
Αμοιβές εξαρτημένης εργασίας, πληρωνόμενες	12.3	12.1	12.1	11.9	13.4	Compensation of employees, payable				
Κοινωνικές παροχές	22.6	21.7	21.5	21.6	23.8	Social benefits				
Προϊόντα και υπηρεσίες	5.3	5.3	4.8	4.7	5.2	Goods and services				
Επιδοτήσεις, πληρωνόμενες	1.0	1.0	0.9	1.0	3.6	Subsidies, payable				
Λοιπές τρέχουσες μεταβιβάσεις, πληρωνόμενες	1.6	1.5	1.7	1.6	1.9	Other current transfers, payable				
Κεφαλαιακές μεταβιβάσεις, πληρωνόμενες	3.9	3.7	4.2	4.1	9.8	Capital transfers, payable				
Τόκοι, πληρωνόμενοι	3.2	3.1	3.4	3.0	3.0	Interest payments				
Τριτογενές ισόζυγιο (χωρίς τόκους) ⁽²⁾	3.5	3.7	4.3	4.1	-6.7	Primary balance (excluding interest) ⁽²⁾				
ισόζυγιο Γενικής Κυβέρνησης	0.2	0.6	0.9	1.1	-9.7	Overall balance				
χρέος Γενικής Κυβέρνησης, κατά Μάαστραχτ ⁽³⁾	180.8	179.2	186.2	180.5	205.6	Gross debt (Maastricht) ⁽³⁾				
Ιταχείο προς υπόμνηση:						Memorandum item:				
Υποστήριξη των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων ⁽⁴⁾ (όταν οι δαπάνες υπερβαίνουν τα έσοδα το πρό- σημο είναι αρνητικό)	0.2	-0.1	-0.1	0.1	0.0	Support to financial institutions ⁽⁵⁾ (sign is negative when expenditures exceed revenues)				
ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές (σε εκατομμύρια €)	174,237	177,152	179,727	183,413	165,830	GDP at market prices (in million €)				

Source: National Accounts Division ELSTAT

(1) Provisional data.

(2) General Government primary balance is defined here as General Government balance (according to ESA 2010) minus interest expenditure of General Government entities to other sectors. The effect of support to financial institutions is included in this measure of the primary balance. The measure of the primary balance presented here differs from the definition of primary balance used under the Economic Adjustment Program for Greece.

(3) Debt as defined in the Maastricht Treaty.

(4) Includes debt reduction under the private sector involvement (PSI) initiative.

(5) For the years 2010, 2011, 2014, 2016 and 2019 the impact of the support to financial institutions has been positive for the General Government balance. This is due to the fees accruing on the inter-bank lending guarantees and the bond loan scheme, and the revenues from bank preference shares, being greater than the expenditures accrued. For the remaining years, the expenditures of the support were larger than the related revenues.

(6) The support to the financial institutions includes the on-going revenues and expenditures associated with inter-writers starting from 2008, in addition to new revenues and expenditures that arose during the years 2011 - 2019 for the bank's resolution and the recapitalisation of the four core banks.